

rast

INFLUENCA
MIRANA JARCA
NOVO MESTO

27 REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
LETNIK XXI, JULIJ 2010, št. 3 (129)
let

VSEBINA

U	V	O	D	N	I	K			
	Rasto Božič	Je tudi Rast orožje?				3			
L	I	T	E	R	A	T	U	R	A
	David Bedrač	Mnogoprstje v trgovini							6
		Ravnovesja v trgovini							6
		Pesnik v trgovini							7
		Skoraj največje nakupovalno središče							8
		Trgovke							8
		Denarnica							9
		S šestilom si se obkrožil							10
		Zamašena cev denarja							10
		Zaljubljeni okrog trgovine							11
	Andrej Gregorčič	Precejanje snovi							12
		Pridelki							12
		I.							12
		II.							13
		III.							13
		IV.							14
		V.							15
		VI.							15
		Jelša brni							16
	Katarina Planinc	Brenčeča čebela							17
	Anica Zidar	»Bežite, tecite, cigani gredo...«							18
	Vedrana Rudan	Mati te je vendar rodila, prav ti je							22
	Prevod: Barica Smole								
K	U	L	T	U	R	A			
	Marija Prašin Kolbezen	Tradicionalna arhitekturna tipologija v Beli krajini – območje občine Črnomelj				31			
	Jakob Polenšek	Občinske volitve v Novem mestu med obema vojnana				38			
	Janez Kramarič	Odstiranje zabrisanega spomina				46			
	Milček Komelj	Zahvala za priznanje častnega meščanstva				49			
N	A	Š	G	O	S	T			
	Rasto Božič	Ne samo knjiga, tudi gledališče je orožje – Pogovor z Matjažem Bergerjem				54			

Elvira Medved	Odnosi z javnostmi	65
Joža Miklič	»Odlika je delati tisto, kar je dostojno, ne pa le tisto, kar je dovoljeno«	67

Iztok Hotko	Dlud 16+	73
Matjaž Brulc	Ko rože okamnijo	75
Dušan Muc	Dirin, dirin, duka	76
Franc Križnar	Evropski festival baročne sakralne glasbe Slovenije	78
Tadej Fink	V Beli krajini razvijajo mladinsko ustvarjalnost	80
Binca Simonič	Življenje pa teče dalje	82
Rasto Božič	Poklon kulturni dediščini in prednikom	83
	Krkina spominska knjiga	85
Slavica Šavli	Knjiga šumov	86

Boris Golec	Trga Višnja Gora in Žužemberk sta potrjeno zgodnejšega nastanka	89
--------------------	---	----

Je tudi Rast orožje?

»Knjiga je orožje, vzemi jo v roke,« je po Bertoltu Brechtu ob slavnostnem odprtju majskega, 33. dolenjskega knjižnega sejma v Galeriji Krka v Novem mestu povzel slavnostni govornik, ravnatelj novomeškega Anton Podbevšek Teatra in osrednji gost tokratne pomladno-poletne Rasti Matjaž Berger.

Knjiga je dokument civilizacije, polje srečevanja avtorja in bralca, je srečanje, ki pelje do drugih in drugačnih srečevanj, je nadaljeval Berger. Da sta knjiga in kultura orožje, kar se je izkazalo med slovenskim narodnoosvobodilnim bojem, pa je poudaril tudi eden izmed gostov letošnjega sejma, častni Novomeščan in pričevalec druge svetovne vojne, Bogdan Osolnik, ki je ob sejmu in nekaj dni kasneje v atriju novomeške Knjigarne Goga predstavil sveži dopolnjeni ponatis lastnih spominov *Z ljubeznijo skozi surovi čas*.

Da bi bila lahko tudi revija Rast orožje, pa smo skozi odmev knjižnega sejma slišali na njeni predstavitvi oziroma na pogovornem večeru, ki ga je o reviji, njenem pomenu, poslanstvu in prihodnosti z njenim uredništvom v klubu LokalPatriot 26. maja priredilo Društvo Novo mesto.

Na njem smo se vsi prisotni strinjali, da je za revijo dobro tlakovana pot, da bi takšna ostala, pa potrebuje pozornost občinskih oblastnikov in vseh pri njenem izdajanju sodelujočih dolenjskih ter belokranjskih občin, kar je še bolj pomembno, pa je, da potrebuje tudi mlajše bralce in pozornost šol, učiteljev, knjižničarjev in tako naprej.

V prvih letih njenega izhajanja so imeli Rast naročeno skoraj v vseh šolah, osnovnih in srednjih, opisanega območja, v času slovenskega družbenega prehoda pa so se ji marsikje kot nepotrebemu strošku odpovedali med prvimi varčevalnimi ukrepi. Ker revija Rast najbolj temeljito, kot edini tovrstni območni tiskani podvig, predstavlja dolensko in belokranjsko kulturno snovanje, so tako rekoč vpliv območne kulture udarili pri koreninah. Mogoče je sedaj priložnost, da na tem mestu opozorimo, da je tudi za šole in druge območne ustanove ter seveda posameznike Rast priložnost, in če posplošimo, kar smo slišali na knjižnem sejmu, tudi orožje za kulturni in s tem vsesplošni družbeni napredek. Torej šolniki, kulturniki, gospodarstveniki, politiki in vsi nenašteti, ki vam je mar za kulturni ugled in razvoj Dolenjske ter Bele krajine, vzemite jo v roke! Berite jo, pišite vanjo, komentiranje in razpravljajte. Naj Rast postane orožje vaše rasti in prepoznavnosti!

Pa pogledjmo, s čim se bomo borili v letošnji tretji številki. Med poeti se David Bedrač predstavlja s *Pesnikom v trgovini*, Andrej Gregorčič s *Precejanjem snovi* in Katarina Planinc z *Brenčevo čebelo*. Za prozni del revije je Anica Zidar prispevala kratko zgodbo *Bežite, tecite, cigani gre-*

do, Barica Smole pa prevod odlomka romana *Mati te je vendar rodila, prav ti je hrvaške* pisateljice Vedrane Rudan. Na straneh za kulturo črnomaljska urbanistka in arhitektka Marija Prašin Kolbezen piše o *tradicionalni arhitekturni tipologiji v Beli krajini s poudarkom na črnomaljskem območju*, ki bi bila lahko zgled tudi za sodobne gradnje. Novomeški zgodovinar Jakob Polenšek pojasnjuje *občinske volitve v Novem mestu med obema vojnoma*, Črnomaljec Janez Kramarič pa odstira zabrisani spomin na pomembnega belokranjskega rojaka Janeza Stariho (1821 – 1900). V kulturnem delu revije objavljamo še zahvalo za priznanje novega častnega Novomeščana Milčka Komelja.

Kot že povedano, je osrednji gost tokratne Rasti gledališčnik in režiser Matjaž Berger, rubriki Naš gost pa v Družbenih vprašanjih sledita vodja službe za stik z javnostjo novomeške Krke Elvira Medved s prispevkom *Odnosi z javnostmi* in urednica rubrike Joža Miklič s predstavitev letošnjega otoškega Forumu mojstrstva in odločnosti oziroma temo *Odlika je delati tisto, kar je dostojno, ne pa le tisto, kar je dovoljeno*.

Odmevi in odzivi so tokrat bogati. Iztok Hotko piše o nedavni razstavi Društva likovnih umetnikov Dolenjske DLUUD 16+ v novomeški galeriji Simulaker, Matjaž Brulc v odmevu z naslovom *Ko rože okamnijo* o razstavi kiparja Jiřija Bezlaja v lapidariju Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki, Dušan Muc pa s prispevkom *Dirin, dirin, duka* opisuje razstavo umetniških ilustracij otroških folklornih pesmi iz Bele krajine v Galeriji Kambič v Metliki.

Franc Križnar obravnava Evropski festival baročne sakralne glasbe Slovenije oziroma prvi festival baročne glasbe, ki ga je lani in letos v sodelovanju s tržaškimi in romunskimi prireditelji pripravil novomeški Konservatorij za glasbo Jurij Slatkonja.

Za njimi Tadej Fink predstavlja belokranjsko mladinsko ustvarjalnost, Binca Simonič zbornik ob 500-letnici župnije Črmošnjice, v Rasti nato obravnavamo še knjigo Novomeščana Mitje Potočnika *Grad Brdo skozi stoletja* in Krkino knjigo *Reka zgodb*, Slavica Šavli pa je ocenila pred kratkim pri novomeški Založbi Goga izdano pesniško zbirko Iva Stropnika *Knjiga šumov*. Zadnji prispevek izpod peresa zgodovinarja Borisa Golca prinaša nove ugotovitve o datumu nastanka Žužemberka in Višnje Gore.

Likovno opremo tokratne številke Rasti smo posvetili novomeškemu Anton Podbevšek Teatru in njegovim predstavam, kot jih je v štirih letih njegovega delovanja zabeležil novomeški mojster fotografije Boštjan Pucelj.

Rasto Božič,

ODGOVORNI UREDNIK

David Bedrač

PESNIK V TRGOVINI

MNOGOPRSTJE V TRGOVINI

*S prstom se popraskaš po drugem prstu.
In potem po tretjem.
Z vsemi tremi se dotakneš sebe
in se zagnojiš v pretekli čas.*

*Hočeš vstati, spotakneš se
ob nevidno ploščico svojega očesa.
Najraje bi šel, najraje bi se razlil
kot majoneza po praznem življenju,
majhnem in temnem in neprostornem do onemoglosti.
Obstojiš, dotakneš se svojega rokava
in zapestja in gibljivega grla,
ki ti komaj polslišno zašepeta: »Prst ...«*

*Adamovo jabolko, ta kamen sredi vratu,
se nenadoma obnaša kot kokos,
ki potuje po palmi gor in dol –
primeš ga z desetimi prsti
in ga prisiliš živeti na enem mestu.*

*Potem prešteješ prste, krepko čez deset:
»En prst, dva, sedem, osem,
devetnajst prstov, trideset, ..., štiriinštirideset ...«*

*In se ti ne zdi nič nenavadnega,
da si v trgovini prešteješ mnogo več prstov,
kot jih imaš v resnici.*

RAVNOVESJA V TRGOVINI

*Nekaj v prostoru ni, kot bi moralo biti.
Blagajne so tam, trgovke so, v belih plaščih,
vozički so srebrni in nakupujejo,
na policah: plastični avtomobilčki,
barbike, pisane vrečke, bučke.*

*Nekaj v prostoru ni, kot bi moralo biti –
kosi mesa počivajo v stekleni krsti,
za njo se smeblja mesar, kot ponavadi,
kruh je tu, zemlje pod njim, temne štruce ...*

*Nekaj v prostoru ni v redu –
ker je vse v sijajnem ravnovesju,
ker je vse tako zelo, zelo, zelo ... in do konca.*

*»Kako uravnovešeno!« zavpiješ
in stečeš iz trgovine
in si zatiplješ neravnovesje sredi zapestja:
še je tu, še ga ni.*

PESNIK V TRGOVINI

*Polit si z bežanjem, slečen v umikanje,
v temni lepoti podočnjakov so tvoji verzi,
ki jih lepiš sredi trgovine,
potem ko je kocka padla na površino tvojih oči.*

*Tu prodajaš, tu kupuješ, tu gledaš, tu tiplješ,
tu daješ s polic in nazaj na police,
tu lepiš verze, ki bi morali biti pesem,
a se drobijo, razpadajo v besede in kose besed
in v črke in okruške črk.*

*Polivaš se s poezijo preteklosti
in se sušiš z besedo zdaj;
kot megla, ki izgine,
ki se posesa vase;
in pobiraš okruške z drobljivih tal trgovine –
ker se tudi trgovina drobi,
ker se tudi trgovke drobijo,
ker se drobijo blagajne in denar v njih,
ker je vse oblečeno v drobljenje,
slečeno v krušenje,
polito na suho in presušeno v prazni list.*

Ničesar nisi napisal, pesnik!

*Smešne kocke se kotalijo po tvojih očeh,
iz temnih podočnjakov pada prah tvojih črk:
posesala ga bo čistilka, ki je v nočni izmeni.*

SKORAJ NAJVEČJE NAKUPOVALNO SREDIŠČE

*Pride čas, ko greš v največje nakupovalno središče.
Najprej se oblečeš temu primerno.
Na glavo si z glavnikom pravilno postaviš lase,
padeš v čiste hlače in tudi zgoraj se oblečeš.
Greš skozi vrata in zamižiš navznoter.
Sedeš v avto rdeče barve,
ki bo lepo pristajal na tamkajšnje parkirišče.
In se pelješ. Cesta je napeljana do tja.
Vmes ustaviš dvema, trem štoparjem,
ki jih ne gledaš v obraz.
Pelješ ... mrak pokrije ceste,
v ušesu te žgečka igriva nitka glasbe,
ki prihaja iz radia.
Izstopijo: prvi štopar in za njim še dva.
Ne pogledaš jih, pač pa oni pogledajo tebe.
Končno zaviješ v nakupovalno središče.
Vstopiš v skoraj največje, kjer si skoraj najmanjši
in takoj kupiš žvečilni gumi.*

*Ko se pelješ nazaj domov,
napihuješ sladke rdeče balone
in se hvališ:
»To so žvečilke
iz skoraj največjega nakupovalnega središča na svetu!«*

TRGOVKE

*Danes so trgovke vesele, praznične lase imajo,
v očeh tanki lesk, gibke trepalnice, obrvi v loku,
dišijo po beli smoli in globokem lesu.*

*Danes nežno zbirajo roke v pisanih škatlah,
segajo vanje in iz njih zlagajo na police
in so njihove roke kot ritmične meduze iz belega oceana,
ki migljajo s prsti in ožigajo središča oči.*

*Danes so trgovke v snežno belih plaščih,
kot da bodo na koncu zasnežile vso trgovino,
na stotine teh belih žensk gre k škatlam,
na stotine jih hodi sem in tja,
trgovina je shramba ženskega snega.*

*Danes je inventura,
nihče ne more notri, nihče ven;
razen sonca, ki mu pustijo, da jih počasi raztaplja.*

DENARNICA

*Stopiš v vrsto. V zidovih ni nikogar, ki bi molčal –
steklene drobtinice se okrušijo skozi tvoje uho.
Čakaš, da boš na vrsti. En korak naprej.
Še dva koraka in še tri za njim.
Potisneš voziček, ki poliže tla s štirimi kolesci.
Še en korak naprej. Pogledaš druge in oni tebe.
Gledate se skozi telesa, kot da so vsi prsni koši akvariji,
voda v njih je prozorna, srce je rdeča utripajoča vrečka,
polna zlepljene in vroče, osamljene krvi.
Pred teboj so denarnice, za teboj so. In v tvojem žepu.
Žep je topel in mehek.
Denarnica je v njem kot otrok v varni maternici
s popkornico do prve blagajne.
Še malo, pa boš. Še korak, dva, pa boš na vrsti.
Čutiš, da bo kmalu: vznemirjena blagajna,
zaigrani dober dan iz ust trgovke in obvezni nasmeh.*

*In res. Na vrsti si. Vse je, kot si pričakoval.
Dober dan, nasmeh, potisk vozička, šelestenje vrečke,
ki je vse bolj polna. In nazadnje pisk blagajne,
pogled trgovke, pričakovanje, znesek: 17,78 evra.
Potem se stegneš k njej. V toplo žepnico greš.
Popkornica se strga. Denarnica se ohladi v trenutku.
Odpreš jo. In ji vzameš življenje dvajsetih evrov.
Pobereš drobiž in ga daš v njeno rano.
Potisneš jo nazaj, v žep, in jo ranjeno neseš domov.*

*Vmes pa oba razmišljata,
kdo vse je že
in kdo bo še držal
ta modri bankovec iz tvoje denarnice.*

S ŠESTILOM SI SE OBKROŽIL

*Tebe ni. Tu te ni. Tam te ni.
Ni te v trgovini, ko hodiš po njej.
Ni te, ko rečeš: »Deset dekagramov posebne,
pol kilograma kruha, dve črni zemlji.«
Ni te, ko vprašaš trgovko, kje so baterije.
Ni te, ko srečaš sošolca iz osnovne
in se pogovarjaš o tem, kako je bilo
sedeti v zadnji klopi pri matematiki.
Ni te, ko vzameš s police pralni prašek,
ko vržeš v voziček brano za mačke.*

*Tebe ni – ne tu, ne tam. Niti vmes.
S šestilom si se obkrožil –
te krožnice ne prebiješ več!*

ZAMAŠENA CEV DENARJA

*Po zvočniku so povedali:
»Prosimo, izpraznite trgovino,
glavna cev je zamašena,
denar zastaja,
vse je zamašeno s kovanci,
bankovci so se sprijeli v papirnato kepo ...
Obvestimo vas takoj, ko bo cev spet goltala.«*

*Ljudje so izstopili,
vodovodar je vstopil,
vzel orodje,
obrnil ventil,
odmašil glavno trgovinsko cev,
da je ta ponovno zagoltala.*

*Po zvočniku so povedali:
»Prosimo, vstopite v trgovino,
glavna cev je odmašena,
zdaj spet požira!«*

*Sklepna misel:
Prava ljubezen je v rokah vodovodarja,
ki obrne ventile
in odmaši trgovinsko cev,
da nas golta,
počasi,
po požirkih,
kot šampanjec kapitala.*

ZALJUBLJENCI OKROG TRGOVINE

*Zvezde skačejo na streho trgovine
in se odbijajo nazaj na nebo.
Zrak diši po travah in zeliščih.
Poletna vročica vrtinči misli.
Vse naokrog ležijo zaljubljeni.
Goli so kot rjava in gladka svila
in podrsavajo drug po drugem.
Žrebčevi zvoki tečejo okrog trgovine.
Cesta in trava se spreminjata v peno.
Trava leze v cesto, cesta v travo.
Poletje si odpenja obleko.
Veter odnaša obleke z zaljubljenecv.
Vse se spreminja v roke, ki se božajo.
Ležeči zaljubljeni so kot prsti,
ki se gnetejo pod hrepenečimi zvezdami
in padajo vznak na dlan trave in cest.
Kanalizacija ugasne, avtomobilov ni,
trgovina je mirna in speča.
Podgane so v središču Zemlje.
Zaljubljeni so v središču drug drugega.
Njihovo ljubljenje se spreminja v svetlobne mrvice,
ki posipajo naslednje jutro.*

Andrej Gregorčič

PRECEJANJE SNOVI

Včasih celo misel

*Včasih postavim piko
sredi votline lobanje
in pustim, da se
okoli nje
razplešejo misli.*

*Včasih se postavim
ob ustje prostora,
da z vnemo drevesa
precejam snov
skozi lobanjo.*

*In včasih se najdem
sam pred piko.
Nezadržno me vleče
skozi sebe
in strastno interpretira.*

PRIDELKI

I.

*Odpet sem danes malo bolj,
ravno toliko, da je nekaj novega.
Začel sem kot veverica, zdaj pa sem nakopičil toliko,
da se težko premikam po hiši.*

*Judež je dejansko ubral srednjo pot,
sicer bi se že na začetku obesil.
Nevarno je spoznanje, da se lahko za boga postavim že,
če mi samo na pol uspe podoben scenarij.*

*Eni so pač kimavci, pravi Miran,
potem pa mi zdrsne v dežju in se spotaknem
ob korenino, da se mi ves nemi svet prikloni.*

*Če bi šlo malo dlje in pri malo večji energiji,
bi izpadel kot ptič, ki se je zaletel v pospeševalnik.
Preveč je že, če spusti noter drobtinico: razfuka vesolje.*

*Posvečenim in neposvečenim je skupno, da balansirajo
na robu kaosa, samo da morajo prvi to še odkriti.*

II.

*V času gospodarske krize
se Kekec naseli začasno
v cvetličnem lončku moje tete
in razgraja s pudingom v sluhovodu.*

*Z mano je rahlo drugače.
Čeprav se trudim, da bi bil
le pasivni prebivalec svoje glave,
se mi nekako ne uspe evakuirati iz kuverte.*

*Presta je svinčena;
z glavo ne prideš skozi.
Je sploh kdo že z božanjem obromil meduzo?*

*Da ne boš zamudil jutranje plohe,
se z grlom zatakni za avtomobilsko gumo
in reci: Ciciban, beli dan, ne serji na stran.*

III.

*Slišim z dvema ušesoma bolje,
kot pa če bi imel samo polovico,
nameščeno nekje pod kotom 73,8°?
Res, da te včasih usloči že ena sama beseda.*

*Pri Alenki je to včasih še bolj izrazito,
posebej takrat, ko me zreducira na nezrelega mulca,
ki si misli, da je dubovit,
in se ves čas ozira za drugimi ženskami.*

*Malo bolj mi je jasno, če se spomnim,
da mi je zadnjič skoraj razneslo glavo,
ko sem skušal povezati vsak zvok z vsako sliko,*

*da o preostalih petnajstih čutih sploh ne govorim.
Nekako takole to izgleda: razjabaj me, modri princ,
tako se bova laže pogovarjala;*

*potem se bom počasi razparala in razpela
in svet bo spet ves čuden in razbit kot v prazgodovini.*

IV.

*Oprosti, ampak vedno, kadar sem pri tebi,
me prime, da bi ti razgrajal po sobi
in vsake četrte ure poskusil skočiti skozi okno;
celo lepenko nosim s sabo v torbi, vse je preračunano.*

*Potem sem pisan in me ima, da bi rekel:
jaz sem iz zemlje, potegni si iz ušesnega masla
vso to literarnoteoretsko vato in me zmozgaj, če me lahko.
Pa se lahko skozi tudi zračim, da veš: ja, toča prija.*

*Danes me bo malo zaneslo, se bojim:
snel bom z niti storže in pikiral.
Kolcnil bom, kot nasploh v družbi s kitaro.*

*Ni, da bi se sekiral, če se pošta izmakne,
ko precejam zrkla v čežani, ki jo Nana
destilira iz večera, ko po dolgem času zakašlja zid,*

preko katerega sva s sosedo hkrati in neodvisno izumila drenovo pasto.

V.

*Kako močan je prsteni kontekst asociacij?
Boli, če se mu iztrgaš, samo da bi se kam malo prilimal?
Učim se vedno, kadar vladni kabinet RS riga metuljčke,
posebej če spotoma zmeljem kako rumeno zaveso.*

*Nekako po hip-hopu bi začel zaudarjati, če bi priznal,
da ne razumem, kaj mi bo pa torba, če sem kupil kolo.
Si sploh še posvečen, če se drgneš s tem prahom?
Tokrat ja; ost na srečo rjavi v niši za omaro.*

*Delavci nekako nočejo razumeti,
da direktor ob peturni zamudi
že s samim uvodnim nasmehom ustvari 150 x večji delež.*

*Dosledni liberalizem terja,
da bi morali biti tudi samooplodni reaktorji
in okoli 30 odstotkov vrst morskih mnogoščetincev (Polychaeta)*

*vključeni v spremembo družinskega zakonika.
Neposvečen lahko le capljam, ko zdrsnem v dimnik.*

VI.

*Kako ustaviš anteno, če niti v lastni sobi
nisi varen in mljaskaš z ravnilom?
Zid se nevarno vdaja pod božanjem,
le malo manjka do pol šeste, ko vstanem.*

*Se mi bo spet delalo, kot da prste
porivam v mivko, čeprav se le spiralno sučem?
Tega je bilo sicer konec, ko smo nekali hoditi na morje,
nekako v sedmih letih je izzvenelo.*

*Izjemno sem živčen, če je luknjasto in šklopunca:
ravnam z ustvarjanjem.
Tudi polža prestavim k vejici, dosledno.*

*Nato nacefram zrak in te žrtvujem,
kar célo, vsaj za pet minut.
Tako vzdržim.*

Vid se mi podajša za 96°.

JELŠA BRNI

*Jelša brni
prek roba
potoka.*

*Mak zrači sence
obarvanih
tal.*

*Kamen zrcali
sončeve
pege.*

*Pod gozdom
gre
krt.*

Galileo Galilei, 2006

Katarina Planinc

BRENČEČA ČEBELA

*Brenčeča čebela.
Zmotila se je –
nisem cvetlica.*

*Spravljam trenutke.
Na okenski polici
mačka prede čas.*

*Dan ugaša v večeru.
V meni pa nešteto kresnic
samo zate sveti.*

*Polnočno hrepenenje...
Nekje na drugi strani
mesta – obstajaš.*

*Med nama
le nekaj ulic,
ki jih premalokrat prehodiva.*

*Cvetoča magnolija.
Njene barve
se napije dan.*

»BEŽITE, TECITE, CIGANI GREDO...«

Na naši gmajni se je košatil hrast s široko razpredeno krošnjo; v sredini je imel več močnih rogovil; prepredli smo jih s srebotjem; tako smo dobili prikupna ležišča, kjer smo večkrat preživljali lepe urice. Tudi po deset se je nas nagnetlo v to skrivališče med nebom in zemljo. Klepetali smo, sanjarili in se z domišljijo odpravljali na potepe v pravljično, v širni svet.

Bilo je kmalu po vojni, v tistem letu, ko se je majski hrošč pojavil v velikanskem številu; leto smo imenovali »kebrovo leto«. Največ se jih je obešalo po našem hrastu. Na pogled ti kebrčki niso bili tako zoprni, ampak vsiljivi. Kar naprej so nam brenčali okrog ušes, ko smo se gugalili na hrastovih posteljah. Tako so se sanje izgubliale, čeprav je bil maj ves cvetoč in poln pomladnega vetra.

Bobnar pa je pred cerkvijo – po vojni so tako vaščanom sporočali pomembne novice, ukaze, spremembe – vrgel med ljudi razglas: »Za liter nabranih majskih hroščev dobite liter olja. Brž na delo! Golazen prinesite na trg pred trgovino! Več kebrčkov, več olja!«

»Olje, olje!« nam je zabrnelo v mislih. Ta rumenkasta tekočina je bila v tistih časih zelo dragocena. Nismo ga mogli kar tako kupiti v trgovini, dobili smo ga le omejeno količino, in še to na karte. Komaj smo ga poznali.

Tudi starši so nam zabičali. »Zdaj pa na hrast! Kebrčki čakajo.«

Takoj smo se zbrali na posvetu. Prišla je vsa vaška otročad. To je bilo besed: razgretih, zvedavih, prestrašenih, zaskrbljenih, ... Ni nas zanimalo, kaj bodo počenjali s to rjavo golaznijo. Vznemirjalo nas je le, kako bi jih največ nabrali.

»Jutri se dobimo pod hrastom!« je resno ukazal najstarejši, enajstletni Miha.

ZJUTRAJ pa je nam zastal dih. V naši gmajni, prav pod hrastom je čez noč zrasel ciganski tabor. Vso otročad je pritegnil s svojo nenavadnostjo, s skrivnostjo s tako močjo, da smo kar pozabili na kebrčke, na sanjarjenja v rogovilah hrasta; pred nami je bil nov svet, ki je vabil ... Ciganov smo se po svoje bali, pa vendar smo v sebi občutili čudno veselje, drhtenje. Odraslim pa so bili trn v peti; raztepejo se po dolini, prosjajajo, kradejo. Tudi v njih je bil strah; lahko bi podtaknili ogenj. Šušljalo se je, da poznajo čarobne besede, z njimi prikličejo nesrečo; tako hud pogled imajo, da ti lahko zmešajo pamet. Večkrat so nam govorili:

»Bežite, tecite, cigani gredo,
v rjavih bisagah otroke neso!«

Kar naprej so nam tvezili zgodbe o njih. Niso nam prišle do živega. Ciganski tabor je bil za nas svet skrivnosti, čarovnij, nekakšne divje lepote, zato nas je priklepal k sebi. Da kradejo otroke, so imeli polna usta besed. Tlačijo jih v vreče, v njih pa na vse pozabijo, saj so vreče poškrabljene z zmajevo krvjo. Naj ne hodimo v njihovo bližino, v očeh imajo skrivnostno moč. Če te prav pogledajo, si v njihovi oblasti. Spremenijo te lahko v mačko, sovo, kačo, ... A nas je vleklo k njim, da smo na vse to kar pozabili. Že njihova nerazumljiva govorica nam je hitreje pognala kri po žilah.

S cigančki smo se hitro zblížali; zblíževala nas je paša, mi smo pasli koze in nekaj postaranih krav, cigančki pa konjičke. Skrivaj smo se dobivali pri treh bukvah; rasle so nekoliko stran od hrasta. Seveda starši za ta srečanja niso smeli vedeti. Zato smo vedno postavili stražo. Če je pretila nevarnost, je stražar zaskovikal kot sova, ucvrli smo jo v goščavo. Cigančkom smo prinašali kakšen posladek: kos kruha, sadje, krhlje ... V zameno pa so nas učili, kako se najhitreje pleza, kako glasno tleskaš s prsti, kako čim dlje pljuneš ... Učili so nas cepetati z nogami. Kaj vse so znali povedati s cepetanjem bosih nog!

»Kako pa je s kebrčki?« so vpraševali starši.

»Ne moremo jih loviti. Ciganov se bojimo,« smo resno odgovarjali.

Rudija, temnolasega pobiča, živega kot ogenj, pa je ciganski tabor spraval ob pamet. Čisto je bil iz sebe, cigančki so ga kar obnoreli.

»Z njimi bom šel. Daleč po svetu. Poln šparovček imam, vzel ga bom s seboj,« je besedičil, zmedeno je pogledoval v daljavo. Zaprlo nam je sapo. Da se spomni kaj takega! Saj je tudi nas vleklo cigansko življenje. Da bi pa odšli z njimi ... Nak! Staknili smo glave, bolj moramo gledati nanj, čudno se obnaša, oči ima zmešane. Vse moramo povedati njegovi mami. Rudi je vedno kaj ušpičil: sovo je privezal na oreh, mačko zaprl v kletko, miške reševal iz pasti.

Pa smo vsi vznemirjeni zaradi ciganskega tabora pozabili na kebkce, na Rudija. Ko je sonce zašlo, smo z zadržanim dihom vsi nestrpni razgrinjali grmovje, da bi bolje videli v njihov tabor; sestavljalo ga je nekaj šotorov, s starimi piskri ob strani in z vozovi, vmes pa gruča na pol narih cigančkov in cigančic s frfotajočimi pisanimi krilci. Zijali smo v njihove lepe temne obraze. Na sredi pa ogenj, ki se je stegoval visoko. Ob njem je sedela postarana ciganka z dolgo pipo v ustih; od nje kar nismo mogli odtrgati oči; večkrat je zakašljala, potem pa se je oglasila s tako čudnim glasom, da je šel skozi ušesa. Še danes ne vem: jok ali smeh, tožba ali prepir, globok hrapav glas. Kar prikoval nas je na tla, nekaj časa se nismo mogli iztrgati iz odrevenelosti. Pozabili smo na koze, krave; še sreča, da so bile pametne živali, same so našle pot v hlev. Cigan, s klobukom s širokimi krajci, je vlekel po goslih. Njegova melodija je zvenela tako nenavadno, da je vsa hosta potonila v njej, se nekam zamaknila. Čudni občutki so vreli v naših mislih; za hipec nas je obšla divja želja, da bi pustili dom, šolo, pašo, delo na njivi in šli z njimi.

Če pa smo ujeli še njihov ples, je vse to še bolj lezlo v dušo. Staro in mlado se je dvignilo, poskočilo, potlej pa so tako naglo udarili z nogami, da se nam je zavrtelo v glavi. Cigančice so se zibale, ploskale in stresale z lasmi. Ogenj se je z mrakom po navadi bolj razgorel, kar je dajalo taboru še skrivnostnejši videz. Tudi nas je pregrel čez in čez. Le s težavo smo se utrjali iz tega uroka, pristali na trdnih tleh in prhnili domov. Kar nekaj klofut nas je prestreglo na domačem pragu.

Tabor nam še v spanju ni dal miru; spuščali smo čudne glasove, brcali, poskakovali ... Starši pa so nas spet pobarali, kako je s kebrčki. Težka stvar. Na hrast se nismo upali. Pa je menda kar v vseh dozorela pametna misel: »Cigančki nam bodo pomagali. Komaj prešteješ do tri, pa so že na vrhu hrasta.«

»Samo kaj jim bomo dali za to? Zastonj ne bodo nabirali te nagnusne golazni,« so se slišali glasovi. Kaj naj bi jim dali? Na kup smo zložili vse svoje bogastvo: petelinčka, ki piska, nekaj pipcev, frnikole, povečevalno steklo.

»Te revščine še pogledali ne bodo. Kaj zdaj?« smo tuhtali in tuhtali, vsi rdeči v obraz, žile na vratu so se nam napele.

»Kaj pa, če bi doma kaj sunili?« so se slišale besede.

»Točno! Kakšne čevlje! Jopo, pulover.«

»Da bi kradli? To pa ne!«

Tako smo se prerekali, grizli nohte, vrtali po nosu, pobje pa so še na veliko pljuvali v prepričanju, da se bo iz misli izcimilo kaj pametnega. Nenadoma pa me je prešinila misel; zdela se mi je vredna zlata. Kriknila sem: »Kruh!«

»Kruh? Kaj pa čvekaš? Še doma ga zmanjka. Punce ste brez pameti!« so se jezili fantje.

»Trola trolasta! Govoriš, kot bi padla z neba!« je bilo slišati nekaj razgretih glasov. Umolknili smo; bil je to čas, ko smo besedico kruh izgovarjali spoštljivo, svečano, ni ga bilo na pretek, rezine so bile tanke, pretanke.

»Počakajte! Ni tako neumno! Samo kako boš prišla do kruha?« je imela pomisleke Rezika, najstarejša med nami, v petnajsto je rinila.

»Babica mi ga bo spekla. Koruznega z mlekom. Vedno mi ustreže. Jutri ob štirih popoldne se dobimo. Zmenjeno!«

Koliko pričakovanj! Že pred četrto uro smo bili vsi tam. Toni je zaskovikal, trikrat je ponovil svoj skrivnostni klic. Zaleglo je; iz tabora sta se izmuznila cigančka Gregor in Rade. Drug čez drugega smo jima besedili o hrastu, kebrčkih, olju. Pogovarjali smo se z besedami, rokami, mahanjem. S težavo sta razumela, kaj bi radi: čim več kebrčkov za olje. Za nagrado pa jim bomo dali hlebec dobro zapečenega kruha. Kako je zagorelo v njunih temnih očeh!

Točno ob uri je bila naslednjega dne zbrana pisana družčina vaške otročadi, pomešana s cigančki. Hlebec smo obesili na bukev. Nagrada sledi po opravljenem delu. Med cigančki je bilo nekaj paglavčkov, morda so imeli pet let, na pol nagî, v razcapani, kratki srajčici, da so kazali tisto drobceno glisto.

»Poglejte, kakšnega škratka imajo!« se je muzal Toni. Deklice smo v prvem hipu kar zamižale. Na tako goloto nismo bile pripravljene. Kje pa! To je bil greh. Počasi smo odprle oči. Seveda nam je pogled takoj spet ušel na tisto goloto. A prav ti cigani so s posodami lezli v sam vrh. Na hrastu je završalo kot v panju; hrošči so cepali na tla, se nam zapletali v lase, obleko, brenčali okoli ušes. Grabili smo jih in jih kot nori tlačili v posode.

Ulov je bil nadvse ugoden, bogat. Hlebec kruha pa je tudi na obraze naših prijateljev iz tabora nametal veliko svetlobe. Za nabrane kebrčke smo dobili nekaj steklenic olja, kar se nam je zdelo velikansko bogastvo. Starši so nas gledali z začudenjem, s pohvalami niso skoparili, a o pomoči ciganskih prijateljev smo molčali kot grob. Za večerjo smo za nagrado dobili dve pečeni jajci na oko; tudi to je bilo nekaj posebnega. Babica pa se je le smehljala.

Zjutraj pa, bila je nedelja, nas je čakalo neprijetno presenečenje. Ciganski tabor je izginil, kot bi ga požrla noč. Nič drugega ni ostalo za njim kot kup pepela, nekaj polomljenih vej, raztrganih škatel in razcapanih srajčic pod grmom. Obstali smo, kot bi pognali korenine. Tako dobro smo se razumeli, toliko napetih trenutkov smo preživeli skupaj; drobcene vezi so se spletale med nami. Stiskalo nas je v grlu. Cmok sem čutila v njem. Trd. Boleč. Vsa nesrečna sem zavrtala v babico: »So jih vaščani nagnali?« Pogledala me je v oči, me pobožala po laseh in tiho šepnila: »Noč jih je prinesla, noč jih je odnesla. Tako je njihovo življenje. Večno so na poti. Hudo kri imajo. Nemirno. Veš, Rudi je hotel z njimi. Oče ga je zadnji hip ujel; kar skozi okno jo je hotel pobrisati s polnim nahrbtnikom.«

Takrat me je neprijetno zbadlo, ujezila sem se sama nase; ti majski hrošči so nam vse postavili na glavo, kar pozabili smo na Rudija in na njegove zmešane oči.

Kar naprej pa sem vrtala v babico: »So jih vaščani nagnali?« Pravega odgovora nisem dobila. Babica mi je le resno rekla: »Veš, nikjer nimajo obstanka. Toda nekje bodo morali pognati korenine. Pa brez dela tudi ne bo šlo.«

Le na pol sem jo poslušala; nisem je povsem razumela. Pred seboj sem videla le ciganski tabor, ko se je sonce nagibalo v zaton; ves je bil prelit z rdečkasto svetlobo, kar je pod hrast nametalo še več skrivnosti, pravljичnosti. V našo gmajno se niso več vrnili.

Še smo se zavihтели v hrastove rogovile, a ta svet ni bil več tak kot prej. Ciganski tabor je s svojimi zvoki, pesmijo, z vonjem daljnega sveta razdrobil tisto prijetno preprosto lepoto otroštva, naših mladih sanj, vanje pa nametal preveč nemira.

To je odmev iz otroštva; večkrat ga začutim; nekaj se premakne v meni. Najbrž so tiste drobcene vezi, ki so takrat začele rasti, pa so bile pretrgane. Hrasta ni več; pred letom ga je razklala strela, zima pa ga je še bolj zdrobila. Toda hrast živi. Živi v mojih utrinkih iz otroštva. Še bo živel ...

Vedrana Rudan

MATI TE JE VENDAR RODILA, PRAV TI JE¹

PREVOD BARICA SMOLE

Mož se je mastil s škampi in iz visokega, ozkega kozarca srkal belo vino. Smrdelo je po česnu, jaz pa sem sedela na kavču, obračalo se mi je in strmela sem v telefon. Naj jo pokličem ali naj počakam, da me bo ona? Bala sem se matere in se počutila krivo, ker je ležala v najboljšem domu za ostarele, kar jih je na Hrvaškem. To je velika zgradba na gričku, sredi parka. V njem rastejo sivka, rožmarin, lovor in pisano cvetje. Pred glavnim vhodom je parkirišče, ki je skoraj vedno polno, ker otroci pogosto obiskujejo svoje onemogle starše. Zato tam stojijo džipi, audiji, mercedesi in nekakšni dragi japonski avtomobili. Ko vstopite, ne smrdi po posranih plenicah, po umazani, stari koži, urinu, po trohnečih bitjih, ki glasno gnijejo. Na vratih sleherne sobe sta napisani imeni in priimka dveh moških ali dveh žensk, ki ležita za njimi. Zidovi so beli, na njih pa so obešene fotografije starih z maskami, starcev pred hišicami na hribih ali na obali. Tisti, ki plačujemo, zato lahko že takoj pri vhodu vidimo, da bodo starši umrli srečni. Restavracija je v pritličju, od vrta jo ločijo velika, steklena okna, na sredini vsak mize je bokal, v katerem je oranžna tekočina. Pogosto sem šla skozi restavracijo, ob različnih delih dneva, pa je bila skoraj vedno prazna in prav vsakokrat so bili na mizah vrči z oranžno tekočino. Prostor je bil videti sterilno, kot da tu nikoli nihče ni pojedel niti koščka kruha, čeprav v domu živi okoli osemdeset ljudi. Izvedela sem, da so nekateri mojih let. Prav neprijetno sem se počutila, ko mi je lastnik to povedal. Prav zares svojih poslednjih dni ne bi hotela preživeti na sprehodih, ki bi jih vodila ženska v rožnati halji. Lastnika poznam že mnogo let. Dan preden je bila moja mati sprejeta v dom, sva sedela v ogromni dvorani, za konferenčno mizo. Le kakšne konference prirejajo tukaj? Kateri ljudje sedijo za to velikansko mizo, o čem se pogovarjajo, kaj načrtujejo ...? Nisem povprašala lastnika o tem, bala sem se, da v zadnjem trenutku mati ne ostane brez mesta v ustanovi, o kateri bodo čez kakšen mesec posneli dokumentarec. V velik steklen kozarec mi je nalil vode.

„Si videla restavracijo? Tudi midva jeva tam.“ Ko je rekel *midva*, je mislil nase in na svojo ženo. Smehljala sem se, kakor se smehljam popolnoma neznanim ljudem, na katere hočem narediti dober vtis. Tako sem mu dala vedeti, da bom z velikim zadovoljstvom usodo svoje matere prepustila njegovemu osebju. Na mesto v državnih domovih čaka-

¹ Odlomek je iz istoimenskega romana hrvaške pisateljice Vedrane Rudan. V njem se loteva teme skrbi za starejše in odnosov med ostarelimi starši in otroki.

jo leta dolgo. Resda so mnogo cenejši, za tri ali štiri tisoč kun se dobi tudi majcena garsonjera.

V našem mestu je ustanova, v katero pospravijo norce, starce, mladoletne lezbijke in mladoletne pedre, katerih starši mislijo, da bo njihove otroke bivanje med norci in starci spametovalo. Tudi tam je bivanje poceni, a direktor me pozna in mi je rekel: „To morda ne bi bila najboljša izbira za vašo gospo mamo; preden jo pripeljete iz bolnice, bi bilo morda dobro, da bi se prepričali, kako je. Osebja imamo malo, pacientov pa veliko, pa tudi štiriposteljnih sob nimamo več. Če zares mislite mamo pripeljati k nam, vas prosim, da se pripravite na tisto, kar boste videli.“ Tako tja nisem niti šla.

Nedaleč od naše hiše, samo dve ulici stran, je majhen dom ostarelih, samo nekaj sob ima. Ta bi mi najbolj ustrezal, saj bi bila mama blizu, pa vendarle daleč. Lahko bi jo obiskovala vsak dan, celo večkrat dnevno bi lahko šla k njej, potem pa bi odšla in jo do naslednjega dne pozabila. In sem poklicala lastnika tega majhnega doma.

„V kakšnem stanju je gospa mama?“

„V normalnem,“ sem odgovorila.

„Je samostojna, se lahko giblje?“

„Lahko bi se, ampak zaenkrat noče hoditi in tudi jesti noče za mizo.“

„Torej ni v terminalni fazi?“

„Ne, niti približno, preživela bo vas in mene,“ sem hotela razveseliti zdravnika in mu povedati, da z njo ne bo imel veliko dela.

„No, dobro, pridite, pa se bova dogovorila. Celotna oskrba stane tri tisoč petsto kun.“

„Kaj pa vključuje celotna oskrba?“

„Vse.“

Dom je rumena enonadstropnica, stisnjena med ribarnico Tuna in mesnico Tomo. Nad vrati ribarnice se guga železna, temno modra tuna. S fasade zgradbe, v kateri prodajajo meso, so me žalostno gledale oči, naslikane na volovski glavi, ki ji je manjkalo telo. Poleg Toma je zobozdravstvena ordinacija. Stomatolog svoje paciente pozdravlja z ogromnim kočnikom. Je to grožnja ali obljuba? Na srečo sem prišla peš, saj tam mesta za parkiranje ne bi mogla najti. Pozvonila sem. Odprl mi je zdravnik osebno. Čez obleko si je nadel belo haljo, bila je razpeta, da sta se videli svetlo modra srajca in temno rdeča kravata. Obut je bil v črne čevlje, gledal pa me je s svetlo modrimi očmi. Okrog vratu je imel stetoskop. Le zakaj vsi zdravniki neprestano nosijo stetoskop, celo tedaj, ko se v svoji sobici pogovarjajo z bolnikovimi svojci? Če je zdravnik pravi, mora biti neprestano pripravljen. Kaj pa če komu postane slabo, ko sliši, koliko bo moral plačati za to, da babici naredijo ultrazvok srca?

„Ste v redu?“ me je vprašal gospod v temni obleki, ko je za mano zaprl vhodna vrata.

„Hvala, v redu,“ sem se pogumno nasmehnila. Če mi je nerodno, se vedno smehljam. Ampak bilo mi je slabo, čutila sem to, kot sem čutila oster smrad urina in blata.

„Bledi ste,“ je rekel zdravnik. „Naj vam pokažem sobo, ali se vam zdi, da naša ustanova ni takšna, kot bi si jo želeli?“

„Pokažite mi sobo,“ se mi je obračal želodec.

Odprl je vrata mračne sobe, velike kakšnih dvajset kvadratnih metrov. V njej je bilo osem postelj. Na njih so ležali ljudje, pokriti z rjuhami, skrčeni. Nekateri so imeli nameščene cevke s tekočino, drugi so strmeli v strop. Smrad je bil neznosen. Pogledala sem gospoda doktorja, hotela sem, da se umakne, motil me je, stal je med vrati.

Ni se premaknil. „Na žalost težko dobimo ženske, nihče danes noče delati, vsi pa samo stokajo.“

Nekaj v kotu sobe je zatulilo.

„Gospa Ana je, nemirna je te dni.“

Odrinila sem ga, v nosu sem začutila vonj po armaniju, pohitela sem proti izhodu in prišla kljuko, ampak vrata so bila zaklenjena.

Gospod doktor se je dotaknil mojega hrbta. „Gospa, sedite za hip.“

Stresla sem se in se sesedla v rdeč, udoben fotelj. Doktor je sedel zraven mene in svojo negovano roko položil na mojo, prav tako negovano. „Pomirite se, gospa ...“

„To je strašno, strašno, Jezus, mislim, da bom bruhala ...“

„Ne boste, ne, samo dihajte, dihajte ...“

Pa sem dihala in dihala, modre oči pa so se mi smejale.

„Gospa, smrt je res odvrtna reč, če človek gleda nanjo kot na nekaj grdega, nekaj, kar se dogaja hudobnim in drugim. Vi pa ste polni predsodkov ...“

„Te ljudi bi bilo potrebno skopati ...“

„Saj jih kopamo, ampak vseh ne moremo, ženske neprenehoma dajejo odpoved ...“

„Vem, da je smrt normalna, da bomo vsi umrli,“ sem jokala, sama ne vem, zakaj, „ampak takole ...“

„Poglejte,“ je zdravnik pogledal na mobilni telefon, potem pa zavrnil klic, „samo z druge strani morate pogledati. To sobo si zamislite kot sobo, v kateri ležijo pokakani dojenčki in vse bo videti drugače. Nenavadno je, da nekaterim ljudem blato starih smrdi, če pa v plenica zagledajo dojenčkov kakec, seveda če ni driskast, pa ploskajo. V čem je razlika? Vsi kakamo in vsi lulamo in vsi smrdimo. Tisti tam ne vedo, kaj se z njimi dogaja, danes lahko na milijon načinov preprečujemo bolečine, vsi ti na svoj poslednji trenutek čakajo brez bolečin. Zelo pomembno je, da umremo neboleče.“

„Ja,“ sem se izvila iz fotelja, „res je pomembno. Bi mi, prosim, odprli vrata, moja mama tu ne bi bila srečna.“

„Cenim vašo odločitev,“ je rekel in mi ponudil roko.

Strmela sem v vhodna vrata. Če mu sežem v roko, jih bo odprl, če pa ne, mi bo vanjo zabodel iglo, pa bom potem bog ve koliko časa brez bolečin crkavala sredi smradu po scalini in blatu. Močno sem stisnila njegovo dlan in se pristrčno nasmehnila.

„Če bi prej vedela za vas, bi sem pripeljala svojega očeta, zdaj pa je na žalost prepozno.“

„Razmislite o tem, kar sem vam povedal, starim je najpomembnejše, da jih nič ne boli, domovi pa so danes predragi, z nepokretnimi danes vsi hočejo zaslužiti, naša cena je najugodnejša.“

Znašla sem se zunaj, dopoldne je bilo bleščeče. Avtobusi in tovornjaki so hrumeli po široki ulici. Zahotelo se mi je močne pijače, takoj, v tem trenutku. Iz gostilne Vijolica je bilo slišati pesem. Pijani moški glasovi so po italijansko prepevali o *šopku cvetja s planin*. Zato sem se premislila in se namenila naravnost domov. Potem sem na tistem pročelju zagledala volovsko glavo, na drugi pa ogromen kočnik. Bruhala sem na prehodu za pešce. Mlada mamica je pred seboj rinila voziček. Dekletce se mi je nasmehnilo. Stekla sem na drugo stran, da ne bi končala pod kolesi avtobusa. Moja mama mora dobiti najboljše, samo takšno je dovolj dobro zanjo, četudi to stane devet tisoč kun. Moja mama že ne bo nikoli nekaj, kar v lastnem dreku čaka, da jo vzame Bog. Nikoli!

„Veseli me, da se te tvoje ženske neprestano smehljajo,“ sem rekla lastniku doma Feličita.

Nasmehnil se je, prav iz srca, od ušesa do ušesa, kot da se že dolgo pozna, kot da sem njegova stranka. Vendar v njegovih rjavih očeh ni bilo iskric, zobe pa je imel mnogo lepše kot takrat, ko je še imel restavracijo v mestu in sva se nazadnje srečala.

„Hja, veste, vsaki že takoj na začetku povem: Če se ne zmoreš v času ene izmene režati ves čas, potem nisi prava za tukaj. Zato so vesele. Med nama povedano, tu živi tudi mati najbogatejše Hrvatice, včeraj je bila tukaj, ta najbogatejša Hrvatica, in mi je rekla, da bo tudi sama prišla sem, ko bo ostarela.“

Zasmejala sem se, glasno in veselo. Tako, kot se nasmehne televizijska voditeljica svojemu sovoditelju, s katerim vodita oddajo Stare hrvatske uspešnice. Mati je morala v dom po priporočilu zdravnika, nisem si sama tega izmislila. Nikoli ji nisem rekla, da je v domu, le včasih sem omenila *ustanovo za rehabilitacijo*. V dom je prišla iz bolnišnice, kjer je bila zaradi možganske kapi. Tam ne bi bila sprejeta, če šef oddelka ne bi bil naš družinski prijatelj. Ko je Mala našla polulano nono na tleh pri postelji, je poklicala rešilca. Midva sva bila takrat na Dunaju, pogosto potujeva, z Malo sva se slišali po telefonu.

„Ne vem, nimam pojma, mogoče bo ostala, mogoče pa bo morala ven, tega nikoli ne vedo, za zdaj je še živa.“

Mati je ležala na postelji, privezana z usnjenim jermenom. Debelo iglo je imela zapičeno v vrat, v žilo ji je tekla nekakšna tekočina. Na sosednji postelji je ležala mlada ženska, ki jo je mož zaman klical. Vedela sem, da je njen mož, saj so bolnike smeli obiskovati samo partnerji in najozje sorodstvo. Božal jo je po roki in po obrazu, dekleta pa je samo hroplo.

„Mama,“ sem rekla glasno, ker je mati včasih čisto gluha, „kako si?“

Gledala me je s kalnimi očmi.

„Kako si?“ sem zvišala glas.

Mladi moški je svoji ženi govoril: „Potruditi se moraš, ne smeš me zapustiti, zbudi se, ljubica.“

Ko sem zavpila, se je zdrznil.

„Oprostite,“ sem rekla nekam mimo njega, gledajoč materine privezane roke, „moja mama je gluha.“

Ni mi odgovoril, obrnila sem se proti njemu, imel je od solza moker obraz, njegova žena pa je hropla.

Mati me ni prepoznala. Ali pa me je, a ni mogla govoriti. Vsa pretresena sem odšla. Počutila sem se, ko da še nisem pripravljena. Mati je bila zadnje čase zelo hudobna. Neprestano je tožila nad neznosnimi bolečinami v hrbtu, pa smo jo peljali v ambulanto, kjer so ji predpisali obliže z morfijem. Lepili smo jih na njen boleči hrbet. Neka gospa je skrbela zanjo podnevi, ponoči je pri njej bila Mala, vse smo uredili. Potem pa jo je neko noč zadela možganska kap. In so jo zvezali z usnjenimi jermeni, ki preprečujejo, da suhceno telo ne bi padlo s postelje. Tako gola in suha je bila videti kot posušen, star Kristus z mastno trajno.

„Napolnili jo bomo s krvjo, dali ji bomo nekaj infuzij, našopali jo bomo, samo, saj veš, to ne bo za dolgo, kar precej stara je ta tvoja mati ...“ Prijatelj me je gledal zaskrbljeno, kot da mu je kaj za življenje moje matere in kot da ga skrbi, kako bom vse to prenesla. Položil mi je roko na rame in me pospremil do izhoda. Po desetih dneh je bila mati kot nova.

„Nisem vama hotela povedati,“ je rekla in naju z možem gledala z bledorjavimi, izpranimi očmi, „ko sem zagledala jermene na rokah, sem mislila, da so me zaprli, ker nisem plačala naročnine za televizijo. Saj se spomniš, da sem bila pravnomočno obsojena na zapor ali na tri dni javnih del, pa sem mislila, da ...“

Vesela sem bila, da si je mati opomogla. Res je bila pravnomočno obsojena; dosodili so ji kazen treh dni javnih del. Nekoč je neprevidno odprla vrata dvema tujcema, ki sta ji rekla, da sta z *rentgenom* odkrila, da ne plačuje televizijske naročnine in da je najbolje zanjo, da takoj prizna ali pa jo bosta aretirala. Pa je priznala in podpisala. Potem naju je prosila, naj se na sodbo pritoživa, nama pa se je to zdelo smešno. Le kdo naj bi na prisilno delo odpeljal komaj premikajočo se starko? Zanj pa je to bila mora. Tako prestrašena je bila, da sem se še jaz komaj pretisnila skozi komaj priškrnjena vrata, ko sem jo obiskala. Odprla mi je šele, ko je moje rjojenje in klicanje nekako prišlo do njenih napol gluhih ušes.

„Mama, zadela te je možganska kap, ker si premalo pila in zato, ker si vzela preveč tramala, ki ga poleg morfijskih obližev sploh ne bi smela. S tem boš morala nehati, če hočeš še malo živeti.“

„Tu mi ne dajo ničesar proti bolečinam, reci jim, naj mi dajo obliž, pokličí jih, naj mi ga takoj dajo,“ je vpila.

Zdrznila sem se in pogledala proti postelji, na kateri je še prejšnjega dne ležala mlada ženska. Zdaj je bil na njej star, povsem gol nezavesten moški.

„Ne vpij, mama, tu ležijo hudo bolni ljudje. Rekla bom, naj ti dajo oblič.“

„Kdaj pa?“

„Tako, zdaj grem k zdravniku, potrpi, mama, odšla bom, saj smem biti na obisku le petnajst minut.“

„Prosim te, prosi jih za oblič.“

„Kakšen oblič neki, neprestano jo opazujemo, saj je sploh nič ne boli ...“

„Ampak v protibolečinski ambulanti so nam rekli ...“

Prijatelj se je porogljivo nasmehnil.

„Mama je preprosto odvisna, tu je tri tedne, ničesar ji ne dajemo, naše sestre so mi povedale, pa tudi sam sem se prepričal, da čisto mirno diha, če misli, da je nihče ne gleda. Ko pa zagleda koga od nas, postane nemirna. Od danes naprej bo brez morfija, brez tramala, brez pomirjeval. In seveda veš, da mora čez štiriindvajset ur v dom za starejše.“

„V dom?“ sem se začudila.

„Ja, v dom. Potrebuje nego ponoči in podnevi.“

„Saj imamo žensko, ki skrbi zanjo.“

Prijatelj je postal nestrpen, vzel je cigareto iz zavojčka in strmel vame s svetlo rjavimi očmi. Oddelek, na katerem je ležala mama, je bil izredno urejen, imel je nove postelje, nove odeje, sestre so bile tihe in prijazne, oprema pa nova.

„Donacije,“ je rekel, „brez donacij bi bila to navadna luknja.“

„Ampak noče v dom, zmeraj je pravila ...“

„Saj ji ni treba povedati, da gre v dom, rekel ji bom, da jo bomo odpeljali v rehabilitacijsko ustanovo, to je slišati bolje.“

„Pa se ji bo izboljšalo?“

„Ne vem, sedaj je dobro, in najbolj pomembno je, da je *čista*. Ne ozirajte se na njeno stokanje, samo manipulira.“

Glavna sestra v domu je imela temno modro krilo. Široko se je nasmejala.

„Gospa, saj ni treba, da to storite takoj, ampak čim prej ji povejte, da leži v domu, gospa ni neumna, bolje bo, da ji to poveste vi, kot kakšna čistilka.“

„Ne morem, vse življenje je govorila, da noče umreti v domu. Počutim se krivo.“

„Krivo? Tu so vsi starejši srečni, saj ste videli njihove fotografije na stenah. Tudi tečaj plesa imajo, iz papirja izdelujejo krasne živali, tako razvijajo motoriko. Imamo animatorko, frizerko, maserje ... To ni hiralnica, je hotel s petimi zvezdicami.“

„Veste, moja mama se je navadila na morfijske oblič, lepili smo ji jih na hrbet, ker je tožila, da jo strašno boli hrbtenica. Ko jo je zadela možganska kap, smo jo odpeljali v bolnišnico, kjer pa so odkrili, da je ne boli ničesar, samo odvisna je postala od obličev. Pa so jo odvadili, zdaj je *čista*, če bo jokala in tulila in prosila za drogo ...“

Glavna sestra se je na široko nasmehnila. Imela je modre oči.

„Dobili smo odpustno pismo, ne skrbite, mi že znamo z njimi. Vsi so enaki, ves čas hočejo kaj za pomiritev. Vsake tri dni ji bomo lepili lažne obliže na hrbet. Tukaj ljudi ne omamljamo, radi jih imamo budne, res jih imamo radi, ampak tudi sami veste, da so kakor otroci. Ne skrbite, pomirili jo bomo brez zdravil.“

Odšla sem iz stavbe, v kateri je ležala moja mama, nisem imela poguma, da bi še šla k njej, odločila sem se, da jo bom obiskala kasno popoldne, obiski so bili dovoljeni ves dan, če jo bom obiskala zvečer, se ji bo zdelo noč krajša. Sestra mi je rekla, da imajo stari na nočnih omaricah telefone z direktnimi linami, da imajo v sobi vsak svoj televizor pa veliko kopalnico, da jedo petkrat na dan ali pa jih hranijo. Ženske, ki skrbijo zanje, so ves čas nasmejane, nosijo rožnate halje. Terapevti nosijo bele halje, sestre pa modre.

Dvignila sem slušalko.

„Zakaj nisi bila tukaj, ko so me pripeljali?“ je zagodrnjala.

„Rekli so mi, naj pridem, ko se namestiš pa malo privadiš, prišla bom kasneje. Potrebuješ kaj?“

„Vožnja z rešilcem je bila grozljiva, vsaka kost me je bolela, še zdaj me ...“

„Kako si se privadila? Si v eni najboljših ustanov za okrevanje na Hrvaškem, v sobi imate televizor pa veliko kopalnico. Si šla kaj v kopalnico, si šla na blato?“

Iz slušalke je bilo slišati porogljivo režanje.

„Hčerka draga, jaz sem nepokretna, komajda živa, če bi me pričakala tukaj, bi videla, v kakšnem stanju sem, morali so mi dati plenico.“

„Mama, daj no, pokaži malo volje, znebila se boš plenic, zdaj nisi več na intenzivni negi, ni treba, da si odvisna samo od tuje pomoči. Vaditi moraš, vsako jutro, čim več, sestra je rekla, da se moraš sprehajati, in ko boš povsem okrevala, boš šla domov ...“

„Prinesi mi breskov ledeni čaj, robce, negovalne robčke in otroško kremo. Vsak dan me bodo mazali po telesu.“

„Slišati si nekam utrujena, zakaj si tako slabe volje? Hvala bogu je najhujše za tabo.“

„Kaj pa je to najhujše?“

„Možganska kap vendar, z usnjenimi jermeni si bila privezana na posteljo, se spomniš, samo infuzijo so ti lahko dajali.“

„Kdaj boš pa prišla?“

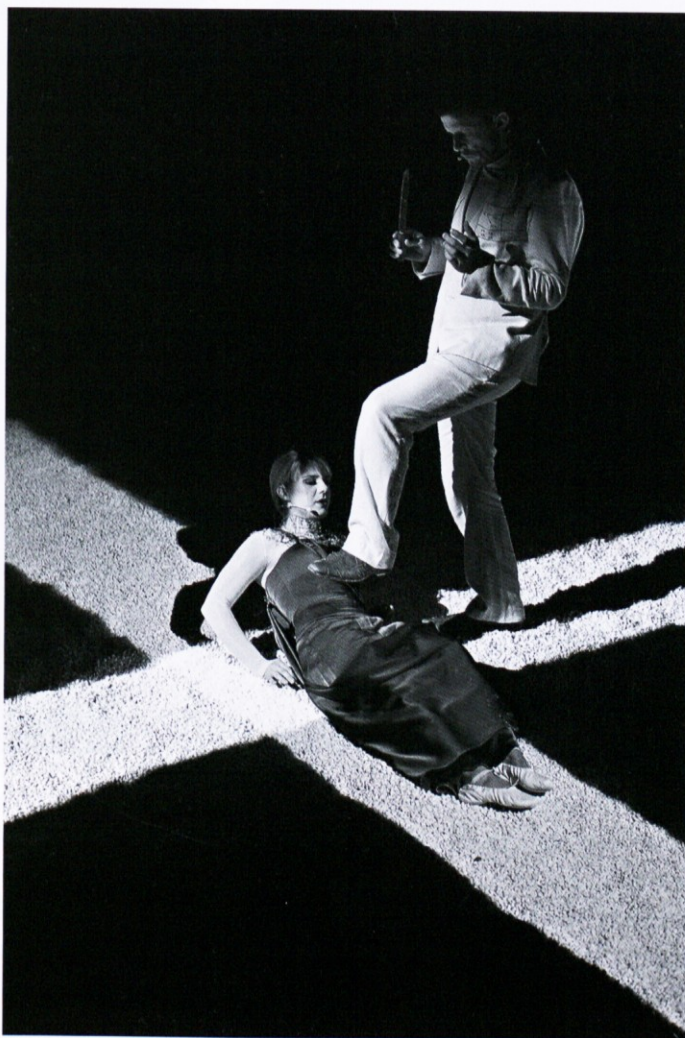
„Zajčici je dolgčas po tebi, neprestano grize rešetke na kletki, kupila sem ji svežo hrano, malo sem jo božala po hrbtu, res je videti, kako ji je dolgčas po tebi, po zraku vohlja ...“

„Kdaj boš prišla?“

„Danes zjutraj si dobila italijansko pokojnino, novi poštar jo je prinesel, rekel mi je, da imamo krasnega zajca, da je oranžen kot opeka. Jaz pa sem mu rekla, da ni zajec, ampak zajčica.“

„Kdaj boš prišla?“

„Mislila sem, da si mogoče danes preveč utrujena, da se moraš malo spočiti, pridem jutri.“
Odložila je slušalko.

Portret neke gospe, 2009

Livingstonov poslednji poljub, 2010

Tradicionalna arhitekturna tipologija v Beli krajini – območje občine Črnomelj

Večletno dejavno spremljanje in sodelovanje¹ pri izvajanju posegov v prostor na podlagi sedanjih prostorskih aktov, ki ne zagotavljajo kakovostne kontinuitete tradicionalne arhitekturne tipologije v naseljih, kjer je ta še ohranjena, je privedlo do raziskave, katere povzetki so podani v nadaljevanju. V nove občinske prostorske akte, ki so že v pripravi, bodo vgrajena tudi nova merila in pogoji za posege v prostor za gradnjo tipološko značilnih objektov v naseljih, kjer je avtohtono stavbarstvo še ohranjeno.

Kot izhodišče za ohranjanje, sanacijo ali ustvarjanje podobe naselja sta identiteta ali prepoznavnost naselja najbolj pomembna. Ohranjanje prepoznavnosti tradicionalnih naselij je mogoče le na podlagi posegov v prostor, ki spoštujejo značilno oblikovanje in umeščanje objektov v tak prostor.

Stavbna dediščina bližnje preteklosti, ko se je v obdobju od druge polovice 20. stoletja naprej uveljavilo in vsposodbujalo samograditeljstvo, ki je temeljilo na zgledu velikih mestnih hiš, je pustilo močan pečat tudi v podeželskih naseljih. Gradbeni načrti so bili praviloma tipski in zato poceni, projektanti se niso ozirali na okolje, za katero so načrtovali, znanje samograditeljev pa je bilo že tako suvereno, da so načrte sproti prilagajali svojim željam. Rezultat takratne prostorske politike v celotnem slovenskem prostoru so naselja, v katerih najdemo več ali manj enake hiše.

PREPOZNAVNOST PROSTORA

Prepoznavnost določenega prostora oziroma naselja je preplet geografskih in naravnih posebnosti,

¹ Med drugim je naloga občinskega urbanista, da poleg vodenja postopkov za pripravo prostorskih aktov tudi spremlja izvajanje določil prostorskih aktov in predlaga njihovo izboljšanje.

lokalne arhitekture in drugih grajenih elementov tradicije bivanja. Ekološka zavest se je v zadnjih letih močno okrepila, enakovredno se bi morala dvigovati tudi zavest o posledicah, ki jih povzročajo gradnje, saj so grajena okolja tista, ki med vsemi neposredno ali posredno najmočneje določajo razpoznavnost prostora ali nanj vplivajo. Kot pravi Fister, mora nova arhitektura izhajati iz že znanih sestavin razpoznavnosti prostora ali pa jih mora v vseh pomenih na novo ustvariti. »Vsak drug izgovor je lahko le poskus opravičevanja nekreativnosti, ne pa birokratskega uniformiranja in predpisovanja arhitekture...« (Fister, 1993:15).

Za območje Bele krajine so značilna manjša gručasta naselja ter razpršena gradnja predvsem na vinorodnih območjih. V večini naselij je prepoznavnost v smislu arhitekturnih kvalitet že povsem zbrisana. Vplivi suburbane gradnje so preželi vsa naselja, vendar manj v odročnih naseljih s slabšo dostopnostjo, zato je potrebno za taka naselja v prostorskih aktih še posebej pazljivo predpisati določila za poseganje v prostor.

DELITEV OBČINE NA TIPOLOŠKO ZNAČILNA OBMOČJA

Na podlagi arhitekturne analize naselij, kjer izhodišče predstavljajo starejši objekti, grajeni pred drugo svetovno vojno ali kmalu po njej, je na območju občine Črnomelj mogoče definirati naslednje tipe naselij: naselja ali deli naselij s tradicionalno tipologijo, naselja z mešano tipologijo ter naselja s suburbano in urbano gradnjo.

V podrobnejši analizi naselij s tradicionalno tipologijo je na podlagi proučevanja proporcij in razmerij značilnih arhitekturnih členov ter drugih posebnosti ugotovljeno, da je na območju občine Črnomelj zaslediti različne tipe objektov, in sicer

območja naselij oziroma dele naselij s tradicionalno tipologijo lahko delimo na območja z objekti belokranjskega in kočevskega tipa ter uskoškega tipa in belokranjskega dvora. Poleg naštetega se posamično v naseljih naključno pojavljajo tudi starejši objekti, grajeni pod vplivi mestne in trške arhitekture, ki v tem prispevku niso obravnavani.

BELOKRANJSKI TIP OBJEKTOV

Z ugotovitvijo, da je na območju Bele krajine najti več tipov avtohtonih objektov, je razbit stereotip tipične belokranjske hiše, ki je idilična podoba lesene hiše, zgrajene na kamnitem podstavku ali kleti, krite s slamo, ki ima čopasto streho in dolg gank na fasadi.

Za tip hiše, ki se pojavlja predvsem v panonski ravnini, je značilno, da je pritlična, v razmerju stranic ozka in dolga, grajena iz lesa, ima majhna okna, slamnato streho, pod katero so združeni bivalni in gospodarski prostori. Belokranjski tip objekta je panonska hiša, ki se je prilagodila terenu, na katerem je nastala, materialu, ki je bil na razpolago, velikosti parcele, na kateri so jo gradili, finančni zmožnosti gospodarja kot tudi različnim vplivom prostora.

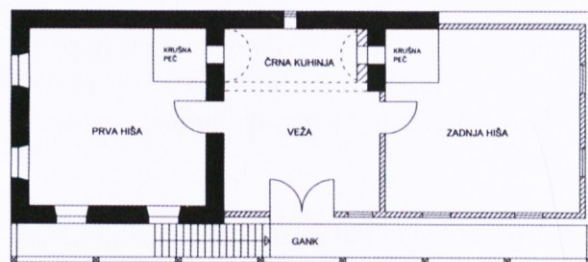
Vrhhlevna, vrhkletna hiša

Učakovci – vrhhlevna hiša.

Na hribovitih območjih, kjer ni bilo na razpolago ravnega terena za oblikovanje domačije, so gradili vrhhlevne in vrhkletne hiše. Vendar to ni pravilo, saj je take hiše najti tudi na ravnih zemljiščih, razloge je verjetno potrebno iskati tudi v premajhni parceli za organizacijo kmetije.

Vrhhlevna ali vrhkletna hiša, odvisno od namembnosti kletne etaže, je nadstropna stanovanjska hiša z dvokapno streho strmega naklona s čopi ali brez. Vrhhlevna hiša ima bivalni del zgrajen nad hlevom, iz katerega je toplota prehajala v nadstropje in ga tako ogrevala. Poleg hleva je še klet za shranjevanje pridelkov, objekti za shranjevanje sena in slame, kot tudi svinjaki, pa so bili zgrajeni posebej. V nadstropje vodijo zunanje stopnice, vezane na gank, ki je bil največkrat zaključen z lesenim straniščem. Za enostaven, podolgovat tloris je značilna triprostorna zasnova bivalnega nadstropja: glavni in hkrati vhodni prostor je *veža*, v kateri je bila *črna kuhinja*, levo in desno pa sta *prva* in *zadnja hiša*. Iz veže je bil tudi dostop na podstrešje, kjer so med drugim sušili meso.

Tloris nadstropne etaže značilne vrhhlevne hiše

Za gradnjo so uporabljali les in kamen, strehe so pokrivali s slamo, kasneje z opeko. Ponekod so zaključki streh izvedeni s čopi, frčade za belokranjske hiše niso značilne, saj podstrešje ni bilo bivalno. Fasadne odprtine na čelnih straneh so simetrično razporejene glede na sleme, streha je simetrična na objekt z gankom vred. Čela zatreptov, ki so v glavnem lesena, so iz širokih navpičnih desk. Hiše so skromne in enostavno zasnovane, okrasje je le na ograji ganka ter na lesenem čelnem zatrepu.

Pritlična hiša

Pritlične stanovanjske hiše so gradili na ravninskem delu, kjer je bilo za organizacijo kmetije na razpolago zadosti zemljišč. Gospodarski objekti so večinoma postavljeni vzporedno s hišo, vmesno dvorišče je bil prostor za odlaganje gnoja. Pritlična hiša ima zaradi drugačne organizacije kmetije dvojne zunanje vrata, in sicer glavna vhodna ter pomožna, obrnjena na dvoriščno stran za dostop

Jerneja vas – domačija.²

na stranišče in dvorišče do gospodarskega objekta. Tlorisna zasnova je enaka bivalni etaži vrhhlevne hiše, le da pritlična hiša, razen nekaterih izjem, nima ganka. Tudi gradbeni material je enak, kamen in les. Pri obeh vrstah hiš so uporabljali več načinov zlaganja lesenih brun: lesna zveza s spojem vogala na lastovičji rep, vezava z utori na križ ter skeletna konstrukcija z vgrajenimi horizontalnimi plohi (Kukič, Dichelberger, 2007). Stike brun so na zunanji strani zatesnili z ometom, ki so ga redno vzdrževali in belili z apnom. Čelne zatrepe so obdelali s širšimi navpičnimi deskami, ki so jih lahko zaključili z izrezljanim okrasjem, za zračenje podstrešja pa so izdelali okrogle odprtine, kvadrate, kelihe, križe ipd.

His

Poleg vinogradniških se v Beli krajini *hisi* pojavljajo tudi kot gospodarski objekti, predvsem kot kašče za spravilo pridelkov, znani so tudi taki s stanovanjsko namembnostjo. His, ki je navadno lesen, pritličen, dvoprostoren objekt, postavljen na kamnite podstavke, je služil spravilu žita in drugih pridelkov. Stanovanjski hisi so v toplejšem delu leta služili za spalnice, sveže poročenim parom za mirno posvečanje zakonskim opravilom, na premožnejših kmetijah so v njih bivali hlapci, v številčnejših družinah pa starejši otroci.

Gospodarski objekti

Po Bašu je vzroke za različne postavitve gospodarskih poslopij v sklopu kmetije iskati v preteklosti. Hubni sistem in načrtna kolonizacija v sre-

Veliki Nerajec – prestavljena in obnovljena bivalna hiša, his v ozadju je krit s slamo.

dnjem veku, parcelacija, kakovost zemljišča, streljenje po varnosti, gradbeni material, vse to so bili dejavniki, ki so vplivali na razporeditev gospodarskih poslopij. Širina parcele je silila kmeta k podaljševanju hiše ali nameščanju novih stavb vzporedno z njo oziroma pravokotno nanjo. Tako so marsikje (predvsem na ravninskih območjih) nastajale domačije v stegnjeni ali vzporedni obliki, v voglu itd. Pri gručastih, razloženih ali samotnih kmetijah (kar je za Belo krajino bolj običajno), če je to omogočalo zemljišče, je bil razpored objektov bolj svoboden.

Hlevi so bili grajeni iz kamna, bodisi v sklopu vrhhlevne hiše ali samostojno. Samostojne hleve so postavljali tam, kjer je bilo dovolj prostora za postavitve vseh gospodarskih objektov. Streha je simetrična dvokapnica, pomaknjena nad vhodni del, na podstrešju so shranjevali seno ali steljo.

Pod, kot se skedenj imenuje v Beli krajini, je sestavljen iz prislonjenega kozolca ter lesenega zaprtega dela za shranjevanje. Arhitekt Mušič je zapisal: »Lepote ne smemo iskati v razkošju dekoracij, ampak v proporcijah in skladnosti strogih linij. Sploh pa je dekoracija tako preprosta, kakor njena

Bedenj – pod.

² Arhiv fotografij podjetja Acer Novo mesto.

konstrukcija. Nikjer ni čutiti razsipavanja energije z iskanjem vedno novih oblik, marveč so že dane tipe spopolnjevali do skrajnih mej popolnosti. Lepota gradnje v lesu je v pretanjenem dimenzioniranju konstrukcijskih delov in v domiselnih lesnih zvezah. To pa je lepota, ki izvira iz čuta za jasnost in iz občutljivega razmerja do materiala.«

KOČEVARSKI TIP OBJEKTOV

Kočevarji so živeli na zaključnem naselitvenem območju, približno 60 km jugovzhodno od Ljubljane. Grofje Ortenburžani so v prvi polovici 14. stoletja na to slabo poseljeno gozdnato območje naselili nemške kmete s svojih posestev s Koroške in vzhodne Tirolske. Kljub burnim zgodovinskim dogodkom je etnična skupina skoraj 600 let uspela ohranjati svojo kulturo in jezik. Pozimi v letih 1941–1942 so večino Kočevarjev preselili na izpraznjene slovenske domove na meji nemškega rajha v krško-brežiškem območju, po koncu druge svetovne vojne pa so se razselili po vsem svetu.³

Stanovanjski objekti

V strokovnih virih omembe kočevarskih objektov na območju Bele krajine ni zaslediti. Objekte, grajene z vplivom kočevarskega stavbarstva, najdemo na obronkih kočevskih gozdov na zahodnem obrobju Bele krajine, še vedno pa jih je moč prepoznati v Poljanski dolini, v naseljih vse do Sinjega Vrha in Damlja na jugu, na zahodu v Tanči Gori, Dobljčah, Dobljčki gori, Mavrlenu, Stražnjem Vrhu, Bistrici, Miklarjih, Rodinah in Jelševniku.

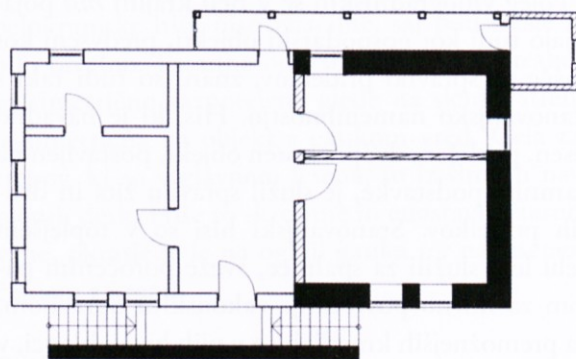
Značilnost teh objektov je, da so večji od belokranjskega tipa, masivni in čokati, saj morajo s svojo zasnovo kljubovati ostrejšim klimatskim razmeram višje ležečih območij. Objekti so v celoti zidani s kamnom, del nadstropja je lahko grajen iz lesenih brun. Strehe so strme dvokapnice, ponekod zaključene s čopi, za kritino so uporabljali škodle, kasneje tudi eternit. V značilno nadstropno hišo vodi zunanje zidano stopnišče. Vhod označuje kamnit portal z lesenimi masivnimi vrati. Osrednji prostor nadstropja je kuhinja, iz kate-

Močile – vrhhlevna hiša z vplivi kočevarske tipologije iz Poljanske doline. (Foto: B. Muren)

Poskus rekonstrukcije hiše in razmerja

Močile – tloris pritličja hiše.

re je dostop v bivalne in pomožne prostore ter na podstrešje. Nekateri objekti imajo tudi gank.

Gospodarski objekti

Enako kot stanovanjski tudi gospodarski objekti delujejo robustno in masivno. Večinoma so pod-

³ Vir: <http://gottscheer.net/prva.htm>

kleteni, zidani s kamnom. V primeru kozolca, ki je lahko orientiran na več kot eno stran, so v nadstropju v celoti leseni. Trikotni zatrepi so obiti z navpično postavljenimi širokimi deskami.

USKOŠKI DVOR

Popolnoma zaprt tip dvora, tako imenovani uskoški dvor, se pojavlja v obkolpskem prostoru juga Bele krajine. Še ohranjene uskoške dvore je najti v Žuničih, v zaselku Grduni pri Balkovcih ter na Goleku pri Vinici.

Sodevci – hlev v kleti, skedenj s kozolcem v nadstropju.

Valvasor opisuje Uskoke kot prebivalce srednje Kranjske, ki imajo zlasti pri Pobrežju in na Vinici velike vasi, v hribih pri Žumberku pa večinoma posamezne hiše in pri vsaki vinograd, veliko sadnega drevja in polja. V vsaki hiši stanuje skupno najmanj tri, štiri ali celo pet družin in cel kup otrok, vendar pa en sam gospodar in ena gospodinja. Skoraj vsi so dobri vojaki, še ugotavlja.

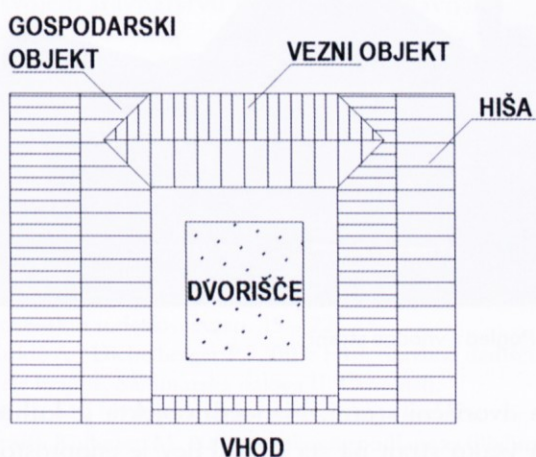
V prvi četrtini 16. stoletja so se Uskoki naseljevali na območjih Žumberka, v okolici Marindola, Bojancev, Vinice in v Poljanski dolini do Kostela. Kranjski deželni glavar Ivan Kacijanar je nadvojvodi Ferdinandu leta 1531 poročal o nad tisoč Uskokih, ki so pred Turki pribežali na kranjsko mejo iz Cetinske krajine. Med njimi je bilo najmanj sedemsto za orožje sposobnih mož z ženami in otroki, s sabo pa so imeli 15.000 glav živine. Uskoki so bili vojščaki najemniki za obrambo pred Turki in drugimi napadi. Na posestvih generala Ivana Lenkoviča je leta 1546 predvsem v Beli krajini živelo okoli osemsto za orožje sposobnih moških z družinami, večinoma v zadrugah

s po več brati v isti hiši. Preseljevanje beguncev je bilo strožje nadzorovano po izgradnji Karlovca leta 1583, ko so avstrijski poveljniki dobili navodila, da naj ne podpirajo več selitev iz Like in iz notranjosti turške države.

Obkolpski del je bil bolj izpostavljen nevarnosti turških, hajduških in drugih napadov. To je bil najverjetneje eden izmed razlogov, da so prebivalci svoja bivališča oblikovali kot majhne trdnjave oziroma kot zaprti dvor. Stanovanjska hiša in gospodarska poslopja so bila razporejena okrog osrednjega dvorišča, ki je bilo zaprto z velikimi lesenimi vrati. Odvisno od terena so gradili pritlične ali vrhhlevne stanovanjske hiše. Funkcija posameznih prostorov hiše, gradbeni materiali in način gradnje se dosti ne razlikuje od belokranjskega tipa objektov. Bivalne prostore so sestavljali: *veža* z osrednjim ognjiščem, kjer so kuhali in pekli, *hiša* kot najpomembnejši prostor s krušno pečjo, mizo, klopmi, posteljami, skrinjami za obleke in svetimi podobami ter *druga* ali *zadnja hiša*.

Uskoški dvor z vrhhlevno hišo – Žuniči št. 2

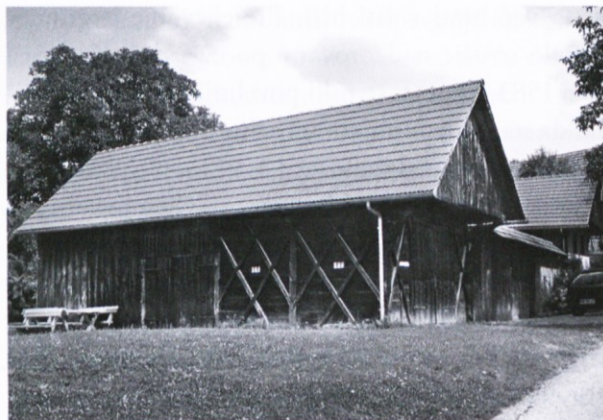
Z vseh strani zaprta štiristranična domačija je sestavljena iz gospodarskega dela ter vrhhlevne stanovanjske hiše, ki ima po celotni dolžini dvoriščne strani gank, osrednji del je dvorišče.

Zasnova uskoškega dvora

del kakor tudi zid v pritličju, na katerega sta bila prislonjena ognjišče v veži in krušna peč v hiši, so zidani s kamnom. Ganki in leseni zatrepi ter leseni deli gospodarskih objektov so obiti s širokimi navpično postavljenimi deskami, edini okra-

Žuniči – Šokčev dvor.

sni element je lesena zavetrna konstrukcija senika. Domačija ne služi več prvotnemu stanovanjskemu namenu, temveč je preurejena v namen informacijskega centra za Krajinski park Kolpa.

Uskoški dvor s pritlično hišo – Žuniči št. 5

Štiristranično, lomljenega tlorisa, z vseh strani zaprto domačijo sestavljajo pritlična hiša, hlev in lopa. Hiša in lopa sta povezani z zidom, v katerem so velika vhodna dvokrilna vrata na dvorišče. Hiša je delno zidana in delno lesena s hodnikom

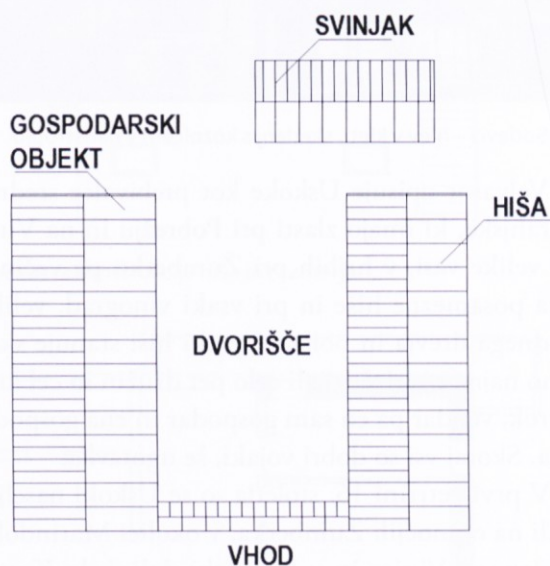
Pogled z vhodne strani

na dvoriščni strani. Na sredi objekta je kuhinja, na vsako stran pa sta sobi. Hlev je enoprostoren in zidan, na lesenem portalu je letnica 1889. Nad hlevom in lopo je prostor za seno in steljo. Posebnost gospodarskega objekta je streha *na kozla*, ki omogoča dodatno višino podstrešja.

BELOKRANJSKI DVOR

Verjetno se je z leti sobivanja različnih kultur in mešanja medsebojnih gradbenih in organizacijskih izkušenj tip zasnove uskoške domačije razširil v bližnja naselja in preoblikoval v tip delno zaprtega dvora, v tako imenovani *belokranjski dvor*. Tako lahko najdemo v naseljih v notranjosti Bele krajine zasnovo domačije v obliki dvora, ki je sestavljen iz stanovanjske hiše, vzporedno postavljenega gospodarskega objekta ter vhodnega zidu z vrati. V sklopu domačije so lahko tudi nasproti vhoda postavljeni samostojni svinjaki. Ponekod je namesto lesene stanovanjske postavljena zidana hiša.

Belokranjski dvor najdemo v naslednjih naseljih: najbolj severno v Gornji Paki, Dobljučah, na Tančiči Gori, Zapudju, v Velikem Nerajcu, na Belčem Vrhu, Dolenjem Suhorju pri Vinici, v Stari Lipi, na Drenovcu, Goleku pri Vinici, v Ziljah, Dolenjih, Jankovičih, Fučkovcih in na Bedenju.

Zasnova belokranjskega dvora

NADALJEVANJE TRADICIJE

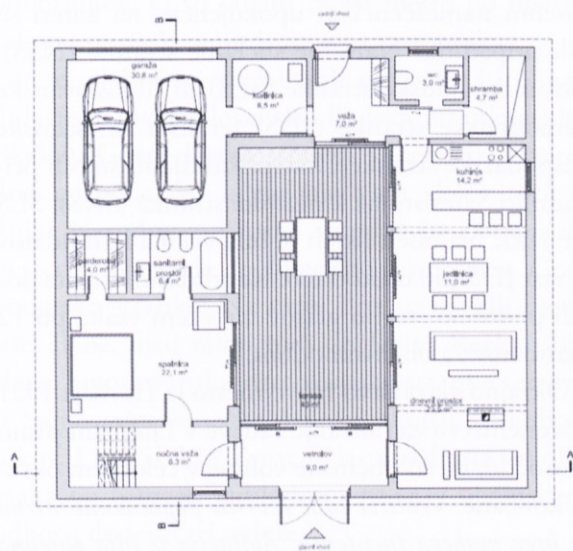
Študenti ljubljanske fakultete za arhitekturo so pod mentorstvom asistenta Igorja Seljaka in s svetovanjem avtorice tega sestavka preizkusili, ali je mogoče na podlagi avtohtonih objektov belokranjskega prostora urediti sodobna bivališča. Preizkus so izdelali za tri vrste objektov, za kočevski tip, uskoški dvor in belokranjski tip hiše.

Sodobna kočevarska hiša. (Matej Košmerl)

Preizkus je pokazal, da je brez večjih težav mogoče vse tri tipe umestiti tako v stanovanjsko kot tudi počitniško funkcijo za vse sodobne potrebe. Objekti so zasnovani z elementi, proporci in skladnimi oblikami, ki dajejo prepoznavnost posameznemu tipu, hkrati pa so oblikovani sodobno in energetsko varčno.

Zasnova sodobnega uskoškega dvora. (Maja Trampuž)

Dokazano je tudi, da je kljub velikim zastekljenim površinam in sodobnemu oblikovalskemu pristopu mogoče ohraniti prepoznavnost posameznega tipa tako, da novogradnjo nemoteče vklopimo med obstoječe avtohtone objekte.⁴

⁴ Več o preizkusu je predstavljeno na spletni strani www.crnobelj.si.

Sodobna belokranjska vrhkletna hiša. (Andrej Jerman)

KAKO NAPREJ

Prepoznavnost in enkratnost prostora povečujeta kakovost bivanja, predstavljata pa tudi gospodarsko pomembno merilo v turizmu, ki si ga je črnomaljska občina zastavila kot glavno vodilo razvoja. Na območjih, kjer je prepoznavnost prostora zabrisana, je potrebno ponovno zgraditi prostorsko identiteto predvsem kot temeljno sestavino življenja. Praktičen preizkus je eden izmed dokazov, da bodo merila, ki bodo vgrajena v novi občinski prostorski načrt, z doslednim izvajanjem lahko ohranila prepoznavnost naselij s tradicionalno tipologijo objektov, občanom pa tudi utrdila zavest, da je Bela krajina ne samo po naravi, temveč tudi po svojem stavbarstvu lepa in prepoznavna.

Viri:

- Baš F., 1984: Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podeželju, Ljubljana.
- Dražumerič M., Terseglav M., 1987: Prispevek k proučevanju Srbov v Beli krajini, *Traditiones* 16, str. 219 – 221.
- Fister P., 1993: Arhitekturne krajine in regije Slovenije.
- Južnič S., 1996: Uskoki – naši predniki, *Drevesa: bilten slovenskih rodoslovcev*, str. 15 – 22.
- Kukič A., Dichelberger P., 2007: Hisi, *Stavbna dediščina Bele krajine, Seminarska naloga II*, Črnomelj.
- Mušič M., 1970: *Arhitektura slovenskega kozolca*.
- Prašin Kolbezen M. 2009: *Strokovne podlage za Občinski prostorski načrt: Arhitekturna tipologija na območju Bele krajine – območje občine Črnomelj*.
- Strgar D., 1994: *Po poteh ljudskega stavbarstva Slovenije (Dnevi evropske kulturne dediščine)*, str. 85.
- Valvasor J. V., 1994: *Slava vojvodine Kranjske* (prevod).

Fotografije in risbe so iz avtoričinega arhiva.

Občinske volitve v Novem mestu med obema vojnama

Mestna občina Novo mesto je v času po prvi svetovni vojni poleg središča mesta obsegala samo še predmestje okrog železniške postaje, nepozidane Mestne njive in Marof ter mestno pokopališče ob Ločenski cesti. Merila je samo 240 hektarjev in imela okrog 2.400 prebivalcev, povečini obrtnikov, trgovcev in uradnikov.¹ Leta 1923 so vas Kandija z okolico izločili iz krajevne občine Šmihel-Stopiče in priključili novomeški občini, katere velikost se je povečala na 501 hektar, prebivalstvo pa za okoli 1000 Kandijcev.² Po popisu prebivalstva iz leta 1931 je imela novomeška občina 4.045 prebivalcev.³ Prispevek podaja izide medvojnih novomeških občinskih volitev, ki so potekale v letih 1921, 1923, 1927, 1933 in 1936. Članek vsebuje tudi večino skupnih rezultatov občinskih volitev med obema svetovnjima vojnama na Slovenskem.

Občinske volitve v Novem mestu leta 1921

Po Zgodovini Slovencev⁴ so aprila 1921 v Sloveniji potekale občinske volitve, na katerih je nastopilo vseh šest slovenskih strank. V celotni Sloveniji je močno zmagala Slovenska ljudska stranka, ki je dobila 61 odstotkov vseh odbornikov, Samostojna kmetijska stranka je dobila 21 odstotkov, Jugoslovanska socialdemokratska stranka 8 odstotkov, Komunistična partija Jugoslavije ter Jugoslovanska demokratska stranka sta dobili po dva odstotka, Narodna socialistična stranka pa le odstotek.

Glasovali so z volilnimi kroglicami. Novoizvoljeni občinski odbor je nato volil župana, podž-

upana in občinske svetovalce.⁵ Volitve v mestni občini Novo mesto so potekale v četrtek, 5. maja 1921, kar ni bilo v nasprotju s priporočili deželne vlade, naj se volitve v »industrijskih občinah« izvedejo v nedeljo, »da se industrijskemu delavstvu omogoči kolikor mogoče neovirano udeležitev pri prihodnjih občinskih volitvah«.⁶ Novo mesto namreč takrat ni imelo razvite industrije.

Značilnost lokalnih volitev mestne občina Novo mesto je bila v tem, da sta kandidirali dve nadstrankarski kandidatni listi: »državni, železniški, zasebni nameščenci in upokoјenci«, na kateri so bili pripadniki Narodne socialne stranke (NSS), Slovenske ljudske stranke (SLS) in Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) ter lista »meščanske gospodarske stranke«, katere kandidati so bili pripadniki Samostojne kmetijske stranke (SKS), SLS ter JDS. Na obeh listah je bila večina kandidatov iz vrst JDS (60 odstotkov). Kandidatni listi sta dobili podobno število glasov ter s tem vsaka po 12 mandatov za občinski odbor.⁷

Okrajno glavarstvo Novo mesto je 11. maja 1921 Poverjeništvu za notranje zadeve v Ljubljani pisno sporočilo, da so občinske volitve v celotnem okraju končane. *»Volitve so se izvršile popolnoma mirno in brez vsakega incidenta. Agitacija je bila posebno zadnje dni pred volitvami od vseh udeleženih strank precej živahna. [...] Izmed v občini Novo mesto izvoljenih odbornikov pripada 13 JDS, 7 SKS, 2 NSS in 2 SLS. [...] Od 442 odborniških mest [v okraju Novo mesto] je dobila: SLS 227, SKS 190, JDS 13, NSS 7, JSDS 5.«⁸*

¹ SI – ZAL, Konvolut: Priključitev Kandije.

² SI – ZAL, Konvolut: Priključitev Kandije.

³ SI – ZAL, NME 3, popis prebivalstva 1931.

⁴ Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979, str. 632.

⁵ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 1.

⁶ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 1. Deželna vlada za Slovenijo, poverjeništvu za notranje zadeve, V Ljubljani, 31. marca 1921.

⁷ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 1.

⁸ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 1.

V Novem mestu je bilo oddanih 349 glasov, kar je predstavljalo dobro 79-odstotno volilno udeležbo, tretjo najvišjo v novomeškem okraju.⁹ Za novomeškega župana je občinski odbor ponovno izvolil liberalca, člana JDS Karla Rozmana. Iz izidov je torej razvidno, da je občina Novo mesto ostala v rokah liberalcev (JDS), ki so jo upravljali že pred prvo svetovno vojno. V drugih občinah novomeškega okraja pa je SKS, ki je predstavljala »napredne liberalce na podeželju«, sicer zaostala za glavno tekmico SLS, vendar pa je bila, upoštevajoč slovensko povprečje, v okraju Novo mesto liberalna stran precej uspešnejša.

Občinske volitve v Novem mestu leta 1923

Predčasne¹⁰ občinske volitve v povečani¹¹ novomeški občini so izvedli 23. decembra 1923 po novem zakonu.¹² Glede samih zakonskih popravkov naj omenim samo spremembo števila občinskih odbornikov, ki so občini Novo mesto po novem zakonu prinesle petindvajsetega zastopnika.

V tej občini so na volitvah nastopile štiri kandidacijske liste: Slovenska ljudska stranka (klerikalci), Gospodarska stranka (liberalci), Napredno gospodarsko združenje vseh slojev (pripadniki Narodne radikalne stranke) in Zveza dela in reda. Zmagala je liberalno usmerjena Gospodarska stranka. Na njeni listi so izvolili njene štiri člane, med njimi tudi dr. Josipa Režka, štiri člane Jugoslovanske demokratske stranke ter dva iz Samostojne kmečke stranke, skupaj 10 odbornikov. Listi SLS in Zveze dela in reda sta osvojili vsaka po 6 mest, radikalcem pa so v občinskem odboru dodelili tri sedeže.¹³

V razširjeni občini Novo mesto, ki je imela preko 700 volilnih upravičencev, so novi občinski odborniki za novega župana 24. februarja 1924 izvolili advokata dr. Josipa Režka.

⁹ V večini slovenskih občin so bile občinske volitve leta 1924.

¹⁰ 13. julija 1923 so vas Kandija z okolico priključili Mestni občini Novo mesto.

¹¹ Leta 1922 so sprejeli Zakon o volitvah v občinska zastopstva v Sloveniji (Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo št. 31/1922).

¹² SI – ZAL, Konvolut: Priključitev Kandije.

¹³ SI – ZAL, NME 188, fond Josip Režek.

PRVA SKRINJICA!

Volilcem Novega mesta in Kandije z okolico!

Občinske volitve v Novem mestu so pred durmi. Štiri skupine stojijo na volilnem pozorišču v borbi za gospodarstvo občine. Na volilce dežuje neštevilnih, naravnost demagoških obljub.

Slovenska Ljudska stranka,

ki se samostojno udeleži volitev v novomeški občinski odbor, pa stopa pred novomeško in okoliško javnost, ne z obljubo, da bo delala čudeže, kakor obljubljajo to nasprotniki, ampak s častnim zagotovitom poštenega dela.

Delala bo na to, da se občina gospodarsko okrepi potem industrijskih in obrtnih podjetij, obračala pozornost povzdigi osnovnega trgovskega in obrtnonadaljevalnega šolstva. Posvečala bo pažnjo novopriklopljenemu delu občine, kjer bo treba napeljati razsvetljavo, popraviti občinsko pota, ceste itd. Zavzela se bo za socialno ureditev in povzdigo občinskega gospodarstva. Skrbela bo za zboljšanje stanja nižjih slojev, ki so bili dosedaj zapostavljeni. Gledala bo na to, da se občinskim ubožcem zboljša njihov žalostni položaj.

Zato pa vabimo vse, ki nam hočejo pri tem delu pomagati, da stopijo v krog volilcev Slovenske Ljudske stranke, ki je

edino prava zastopnica ljudstva.

Apeliramo na tiste, ki niso zadovoljni z občinsko upravo, ki obsojajo one stranke, katere so to upravo vodile, kakor tudi tiste, ki hočejo z neizvedljivimi obljubami hipnotizirati volilce, da se polastijo občinskega gospodarstva, naj obrnejo zaničljivo hrbet, kakor prvim tako drugim.

Vsi tisti, ki jim je na tem, da se v naši občini dobro in pošteno gospodari, kar moremo pričakovati edinole od poštenih mož, mož energije, naj pridejo na volilce in volijo

Slovensko Ljudsko stranko, ki ima prvo skrinjico!

Krajevni odbor Slovenske Ljudske stranke v Novem mestu.

Predvolilni plakat leta SLS.

Vodja kluba občinskih odbornikov Slovenske ljudske stranke, novomeški advokat dr. Ivo Česnik, je v odgovoru dr. Režku 14. marca 1924 novoizvoljenega župana opozoril, da ima Gospodarska stranka s skupino radikalov v občinskem svetu tako majhno večino, da ji bo težko vladati. Strinjal se je z njim, da naj bi bila pri občinski politiki na prvem mestu gospodarska vprašanja in naj bi bili občinski odborniki čim bolj »depolitizirani«. »Vendar pa nam morate priznati,« končuje pismo Česnik, »da bi bilo od nas nemoško in celo neznajno, če rečemo, da smo z Vami eno in isto in ne ostanemo pristaši SLS ter si ne ohranimo lastnega kluba. Pripravljeni pa smo sodelovati, vse Vaše predloge pretresati in podpirati, kar pričakujemo tudi od Vas glede naših predlogov.«¹⁴

Podoben odgovor so novemu županu poslali tudi odborniki liste Zveze dela in reda. Zagotovili so mu, da je Zveza sestavljena iz različnih neod-

¹⁴ SI – ZAL, NME 188, fond Josip Režek.

visnih političnih skupin, ki so glede dela v občinskem odboru popolnoma »depolitizirane«, saj se bodo v odboru tako in tako reševala samo gospodarska vprašanja. Dalje piše, da bo zveza ohranila popolno samostojnost ter da mora župan razumeti, »da ne moremo nikdar biti eno in isto s sedanjo večino, ker zastopa naša zveza le neimovito večino mestnega prebivalstva nasprotno temu pa zastopa Gospodarska stranka le interes imovitejših slojev«. ¹⁵

Občinske volitve v Novem mestu 1927

Po januarskih volitvah leta 1927 v oblastne skupščine je v ljubljanski in mariborski oblasti z absolutno večino glasov zmagala SLS. Samostojna demokratska stranka (SDS), ki je nastala leta 1924 ob razkolu Jugoslovanske demokratske stranke (JDS), pridružili pa so se ji tudi slovenski liberalci, z izidom volitev ni mogla biti zadovoljna. Nasprotno pa so, opogumljeni z uspehom, dobili krila slovenski klerikalci, tako da se je tudi na lokalnih volitvah tega leta obetal hud boj, še zlasti v mestih, kjer so bili liberalci že po tradiciji izredno močni.

V občini Novo mesto so se tako spomladi začele živahna predvolilna kampanja in priprave na občinske volitve, ki so bile, sicer z zamikom, ¹⁶ razpisane za 19. junij 1927. ¹⁷ Prvi sta bili vloženi kandidadni listi Gospodarske stranke, ki so jo sestavljali pripadniki združene SDS in Ogričeve skupine samostojnih obrtnikov ter lista SLS. ¹⁸ Kandidirali sta še lista NRS (radikali) in lista Zveze dela in reda, ki so jo sestavljali »socialisti vseh vrst«, je zapisal dopisnik časopisa Slovenec. ¹⁹ V Novem mestu so bile torej zopet zastopane »vse stranke«, kar za okoliške, podeželske občine ni bilo značilno. ²⁰

V gradivu Okrajnega glavarstva Novo mesto 6. junija 1927 zasledimo izjavo ²¹ volilnega kandidata Petra Mraka: »Odborniki SLS smo prišli sem v zavesti odgovornosti napram volilcem, nikakor pa ne, kakor se je že neupravičeno očitalo bivšim zastopnikom SLS, delo v mestni hiši sabotirati. Sodelovali bomo pri reševanju vseh vprašanj mestnega gospodarstva ter skušali strankin socialno-gospodarski program uveljaviti. Ohranimo si pa proste roke za vse posamezne slučaje in njihovo sodelovanje bo odvisno od uvaževanja naših predlogov od strani večine.«

Zanimivo je, da je skoraj enako izjavo že po občinskih volitvah in po izvolitvi starega-novega župana dal na občinski seji tudi odbornik profesor Franjo Ambrožič. ²²

Na zborovanju volilcev Slovenske ljudske stranke 8. junija sta načelnik krajevnega odbora SLS profesor Ambrožič in dr. Janko Lavrič obravnavala in s številkami kritično podkrepila dotedanje občinsko gospodarjenje pozicijske, torej nasprotno, liberalne strani. Lavrič se je dotaknil neobvladovanja stanovanjske krize v mestu, počasnega napredovanja projekta gradnje novega šolskega splotja in oddaje raznih javnih mestnih del. ²³ Člani SLS so mestni upravi očitali še nezakonito vloženi denar mestne hranilnice v Slovensko banko in slabo gospodarjenje z občinskimi gozdovi. ²⁴

Rezultati občinskih volitev v Novem mestu so bili sledeči: Gospodarska stranka je ponovno zmagala. S 317 glasovi je dobila 13 odborniških mest in tako izboljšala rezultat izpred treh let. Tudi SLS je s sedmimi mandati izboljšala svoj rezultat. Zanj je glasovalo 187 volilnih upravičencev. NRS je s 67 glasovi osvojila 3 odborniška mesta, stranka dela in reda pa z 51 glasovi dva sedeža v občinskem odboru. ²⁵

V občinski odbor so izvolili 15 novih odbornikov in 10 iz prejšnjega mandata. ²⁶ Za župana so s 13 glasovi izvolili dotedanjega župana Režka.

¹⁵ »Reklamacijsko postopanje za volitve je bilo že lansko jesen, vendar je bil razpis preložen vsled volitev v oblastno skupščino.« (KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, Slovenec (?), št. 47, Občinske volitve, 1927.)

¹⁶ KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, Slovenec (?), št. 81, Občinske volitve, 1927.

¹⁷ KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, št. 102, 1927.

¹⁸ KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, št. 109, 1927.

¹⁹ KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, št. 81, 1927.

²⁰ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 2.

²¹ KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, Slovenec, št. 151, Novo mesto 1927.

²² KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, št. 130, 1927.

²³ KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, št. 131, 1927.

²⁴ KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, št. 138, 1927.

²⁵ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 2.

²⁶ KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, Slovenec, št. 151, Novo mesto 1927.

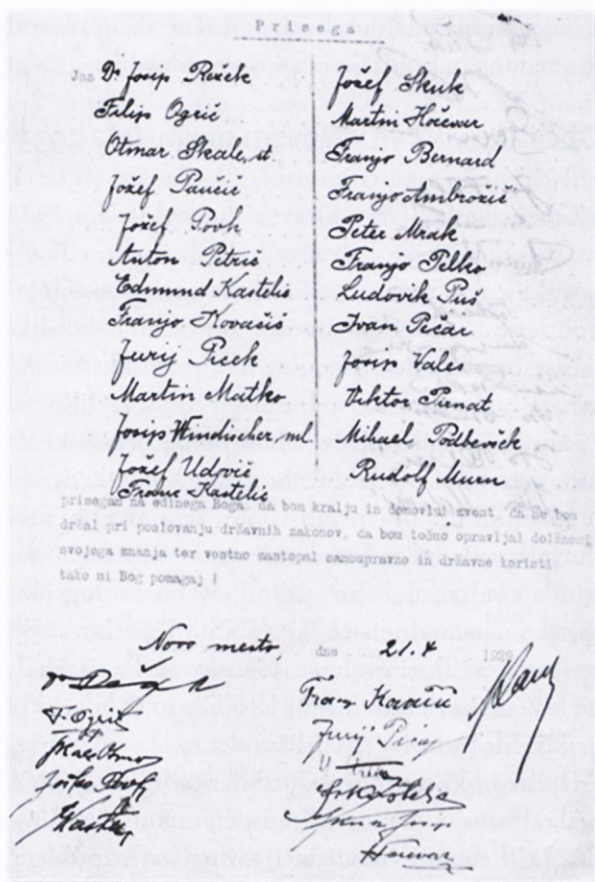
Njegov namestnik je postal prav tako liberalno usmerjeni Filip Ogrič, za občinske svetovalce pa so izvolili kandidate Gospodarske stranke, Otmarja Skaleta, Josipa Povha, Josipa Paučiča in Edmunda Kastelica, pristaša SLS Franca Kovačiča in Jurija Picka ter radikala Antona Petriča.²⁷

Imenovanje novomeške občinske uprave leta 1929

Po uvedbi šestojanuarske diktature je kralj Aleksander I. še v istem mesecu podpisal »Zakon o izpremembi zakonov o občinah in oblastnih samoupravah«. Med drugim je zakon določal, da so 6. januarja 1929 razrešene vse občinske uprave in da postavijo nove veliki župani. Tako je na podlagi tega zakona veliki župan ljubljanske oblasti 15. januarja 1929 imenoval stari novomeški občinski odbor kot novo občinsko upravo,²⁸ od katere je pričakoval opravljanje službe »brez strankarskih in osebnih vplivov in marljivo edinole v korist občine, naroda in države«. 21. aprila 1929 je prisegla na novo imenovana občinska uprava.

Sicer pa »ostanejo sestava, pristojnosti in poslovanje občinskih uprav tudi še nadalje iste, kakor so predvidene v dosedanjem občinskem redu in ni govora o kakem obč. komisarjatu ali gerentstvu. Občinske uprave poslušajo tedaj po istih načelih obč. reda, kakor doslej, le s to razliko, da so člani uprave imenovani in ne več izvoljeni,«²⁹ zapiše veliki župan ljubljanske oblasti. Razlika pa je bila vendarle tudi v tem, »da so odslej morali podati zaobljubo pred sreskim načelnikom, ne samo župan in občinski svetovalci, temveč tudi občinski uradniki.«³⁰

Z dopolnilom Zakona o zaščiti države je kralj Aleksander I. prepovedal vse politične stranke, ki so slonele na verski ali nacionalni podlagi. Novo-

Prisega občinskih odbornikov 21. aprila 1929.

meško Sresko načelstvo³¹ je tako razpustilo politične organizacije v srezu.³² 28. decembra 1929 je takole poročalo glede političnega življenja Kraljevi banski upravi Dravske banovine: »2./ Po proglasu Njeg. Veličanstva kralja dne 7. 1. t. l. je politično stanje v novomeškem srezu povsem mirno brez vsakega važnejšega pojava ali dogodka. Ni bilo nobenih sestankov, zborov ali temu sličnih prireditev in ni se tudi vršila nobena agitacija ali propaganda po bivših političnih strankah.

b/ Razen nekaj slučajev komunističnih letakov, kateri so bili razmetani po Novem mestu in okolici se ni pripetilo ničesar, kar bi cikalo na politiko.

Ljudstvo je povsem mirno in se za politiko ne zanima.

[...]

²⁷ Veliki župan ljubljanske oblasti v dopisu sreskim poglavarjem in vodji sreske izpostave v Škofji Loki 7. januarja 1929 takole navede svoje stališče: »Kot nove občinske uprave nameravam imenovati dosedanje občinske odbore z dosedanjimi župani na čelu, ako se dosedanja občinska zastopstva niso hudo kompromitirala s svojim delom proti državnemu in narodnemu edinstvu, ali na kak drug način (slaba gospodarska politika, nepri ljubljenost pri večini prebivalstva in pod.)« (NME 3, Volitve, šk. 3.)

²⁸ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 3.

²⁹ B. Grafenauer, Lokalna samouprava, str. 195.

³⁰ Okrajna glavarstva so se leta 1922 preimenovala v sreska poglavarstva, ta pa leta 1929 v sreska načelstva. Okrajja pa so se preimenovali v sreze.

³¹ KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, Slovenec, št. 27, Novo mesto 1929.

³² SI – ZAL, NME 3, Uprava, Situacijsko poročilo okrajnega glavarstva za leto 1929.

Sicer pa ni opaziti nobene politične akcije, narod je s sedanjem položajem splošno zadovoljen.«³³

Občinske volitve v Novem mestu leta 1933

Občinske volitve v Dravski banovini leta 1933 so se od volitev v dvajsetih letih močno razlikovale. Zaznamovale so jih spremenjene notranje-politične razmere po uvedbi šestojanuarske diktature in sprejetju nove, s strani kralja oktroirane centralistično-unitaristične ustave. Za razliko od živahnih, preglednih in s tem dokaj demokratičnih preteklih predvolilnih občinskih tekem sta predvolilni čas občinskih volitev leta 1933 zaznamovala cenzura tiska in režimska volilna propaganda vladne, državne, edino dovoljene Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS). Tej stranki, ki se je takrat imenovala še Jugoslovanska radikalna kmetijska demokracija (JRKD), so se leta 1932 priključili tudi slovenski liberalci.

Jeseni 1933 sta se v občinskih volilnih bojih soočila dva neenakopravna politična tabora. Režimska JNS na eni in pristaši formalno razpuščene SLS na drugi strani. Volilci so se odločali med tremi listami: listo JNS, kompromisno listo³⁴ in opozicijsko listo, za katero so stali pristaši SLS. Razlog, da je v 369 občinah³⁵ kandidiralo samo 243 opozicijskih list, gre iskati v močnem državnem pritisku na opozicijo, ki je le s težavo postavljala svoje kandidature.³⁶

Na podlagi novega Zakona o občinah in Uredbe o sestavi kandidatnih list³⁷ so v Dravski banovini 15. oktobra 1933 izpeljali volitve. Glasovalni postopek je potekal tako, da se je moral posamezen volilec predstaviti in nato imenovati listo, ki ji

je namenil svoj glas.³⁸ Nosilec zmagovalne liste je postal novi, neposredno izvoljeni župan.

Volitev se je udeležilo 188.017 volilnih upravičencev (68,6 odstotka). Za liste JNS je glasovalo 66,8 odstotka, za kompromisne liste 6,4 odstotka volilcev, za socialiste 1,1 odstotka in za liste opozicije 25,7 odstotka volilcev. JNS je tako osvojila 296 občin, socialisti dve, kandidati kompromisa 16 in opozicija 54 občin.

Sorazmerno slab rezultat nekdanje SLS, ki je imela med Slovenci tradicionalno najvišjo podporo, gre torej iskati v že omenjenih razlogih. Prav tako je na podlagi posebnega poročila nekdanje SLS razvidno, da je takratna oblast, da bi onemogočila opozicijo, izkoristila domala vse instrumente in možnosti, ki jih je imela. V volilno dogajanje naj bi na nedopusten način posegli sreski načelniki, orožniki, državni uradi, ban in celo zasebni podjetniki.³⁹

Na podlagi zakona o volilnih imenikih je 11. septembra 1933 novomeški župan (predsednik občine) Režek razglasil, da je volilni imenik v občinskem uradu v Novem mestu razgrnjen in da je vsakomur na vpogled. Popravke volilnega imenika so lahko zahtevali samo do 27. v mesecu.⁴⁰

Na podlagi Zakona o občinah iz leta 1933 so takrat v Novem mestu prvič določili dvoje volišč, volišče I. na levem bregu Krke v poslopju nove osnovne šole, drugo volišče je bilo na desnem bregu.⁴¹

Kot v mnogih občinah je tudi v novomeški na občinskih volitvah 15. oktobra 1933 nastopila samo ena, in sicer vladna kandidatna lista JNS župana Režka. Od 1046 v volilne imenike vpisanih upravičencev je na obeh voliščih glasovalo 640 volilcev za edino kandidatno listo Režka, ki so ga tako zopet, tokrat neposredno, izvolili za župana.⁴² Volilni upravičenci z drugačnim političnim prepričanjem se, kot kaže, volitev niso udeležili. *»Politični položaj v srezu je bil mnogo povoljnejši nego v letu 1932. To so dokazale zlasti zadnje občinske volitve, pri katerih je zmogla opozicija osvojiti*

³³ JNS je izdala poseben razglas, ki je omogočal, da lahko ob pravi kandidatnih list pritegnejo k sodelovanju tudi posameznike, ki niso bili člani JNS. (Jure Gašparič, »Občinske volitve v Dravski banovini 15. oktobra 1933 in nekdanja Slovenska ljudska stranka«, Zgodovinski časopis, 58, 2004, 1–2, str. 52.)

³⁴ Pred občinskimi volitvami je bila izvedena komasacija, ki je skrčila število občin (prej 1069).

³⁵ J. Gašparič, Občinske volitve, str. 55.

³⁶ Zakon o občinah, Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine št. 35 z 29. aprila 1933 in Uredba o sestavi kandidatnih list, o sestavi in o poslovanju volilnih odborov in o glasovalnem postopku pri volitvah občinskih odborov v Dravski banovini, Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine št. 73/1933.

³⁷ J. Gašparič, Občinske volitve, str. 51.

³⁸ J. Gašparič, Občinske volitve, str. 56–57.

³⁹ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 3.

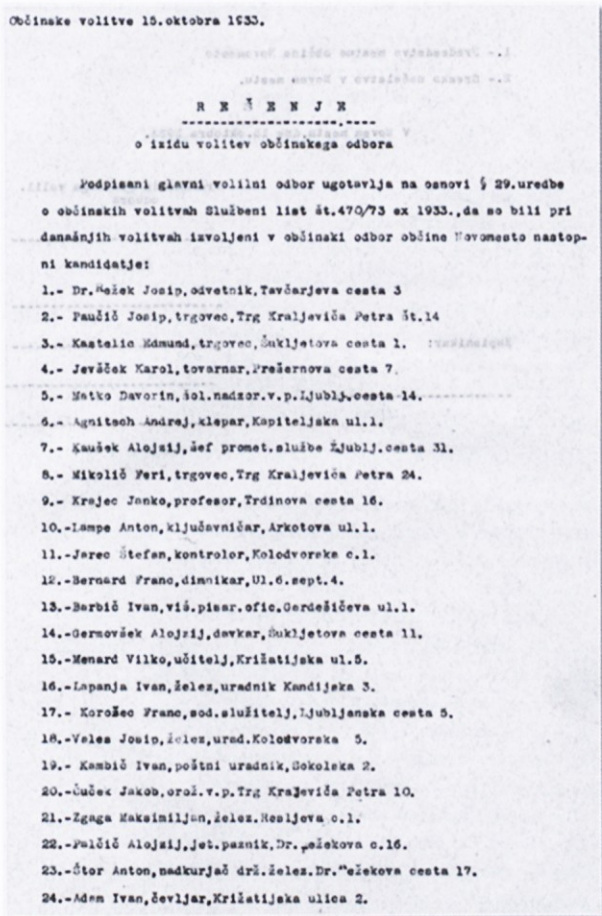
⁴⁰ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 3.

⁴¹ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 3.

⁴² Dobrnič in Hinje.

le 2 občini⁴³, dočim je vladna stranka v vseh ostalih občinah sijajno zmagala. Protivniki režima so sicer razvijali živahno agitacijo, ki pa ni [uspela]. Liste JNS so žele nepričakovan uspeh in volitve so potekale v popolnem miru in redu. Komunističnega gibanja v srezu tekom celega leta 1933 ni bilo opaziti.⁴⁴

Novomeški občinski odbor, izvoljen na volitvah leta 1933.

Občinske volitve v Novem mestu 1936

Na petomajskih državnozbornih volitvah leta 1935 je, sicer šibko in po besedah opozicije ne-pošteno, zmagala vladna lista Bogoljuba Jevtiča, ki pa je bila na pobudo kroga kneza Pavla že 20. junija istega leta odstranjena z vladnega kabineta. Novo vlado je sestavil Milan Stojadinović, in sicer

iz političnih skupin, ki so volitve bojkotirale in so bile med diktaturo v opoziciji. V vlado so stopili del radikalov, Koroščeva nekdanja SLS in predstavniki Jugoslovanske muslimanske organizacije. Ti so 14. avgusta 1935 ustanovili novo vsedrjavno vladno stranko Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ).

Po odstopu Jevtičeve vlade so slovenski liberalci izgubili poglavitno oporo svoje politične moči v Dravski banovini in postajali drugorazreden dejavnik v slovenski politiki.⁴⁵ Nasprotno pa je prevzel pobudo slovenski del, vladne, Koroščeve JRZ, kar se je lepo kazalo tudi na občinskih volitvah v Dravski banovini.

Občinske volitve v Dravski banovini so tudi zaradi komasacij občin potekale postopoma v obdobju od decembra leta 1935 do marca leta 1938, zlasti pa so bile v dobri polovici občin izvedene v nedeljo 25. oktobra 1936.⁴⁶ Izpeljali so jih po predpisih Zakona o občinah in uredbah iz leta 1933. Nekoliko je bila spremenjena in dopolnjena le Uredba o sestavi kandidatnih list, o sestavi in poslovanju volilnih odborov in o glasovalnem postopku pri volitvah občinskih odbornikov v Dravski banovini.⁴⁷

Liberalna JNS ni postavila uradne liste, »temveč naj naše organizacije gledajo, da se sestavijo liste z najboljšimi gospodarji in najuglednejšimi občani, ki so sposobni in voljni našo občino voditi k napredku in blagostanju ter vneto zastopati prave interese svojih občanov. Le v občinah, kjer se pojavijo izrazito strankarske liste, naj se napnejo vse sile, da zmaga trezna smer v občini in da se prepreči upravljanje občine po strankarskih vidikih in obravnavanje meščanov po politični pripadnosti,« je objavil liberalni časopis Jutro.⁴⁸ Pač pa so liste 25. oktobra 1936 postavili JRZ, kompromisna JRZ, skupna opozicija (mačkovci in komunisti), Hoderjeva stranka in Nemci. JRZ je zmagala v 184 občinah, kompromisna JRZ v 13, opozicija

⁴³ ZI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 3., Letno sresko poročilo za leto 1933, naslovljeno na Kraljevsko bansko upravo v Ljubljani.

⁴⁴ Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848 – 1992, 1, Ljubljana, Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, str. 369.

⁴⁵ Tega dne so volili v 225 občinah.

⁴⁶ Barbara Pešak, Občinske volitve v kranjskem srezu v letih 1933 in 1936, diplomska naloga, Kranj 1995, str. 48.

⁴⁷ Jutro, 22. 10. 1936, Da smo si na jasnem, str. 1.

⁴⁸ Metod Mikuž, Oris zgodovine Slovencev 1917–1941, Ljubljana 1965, str. 447.

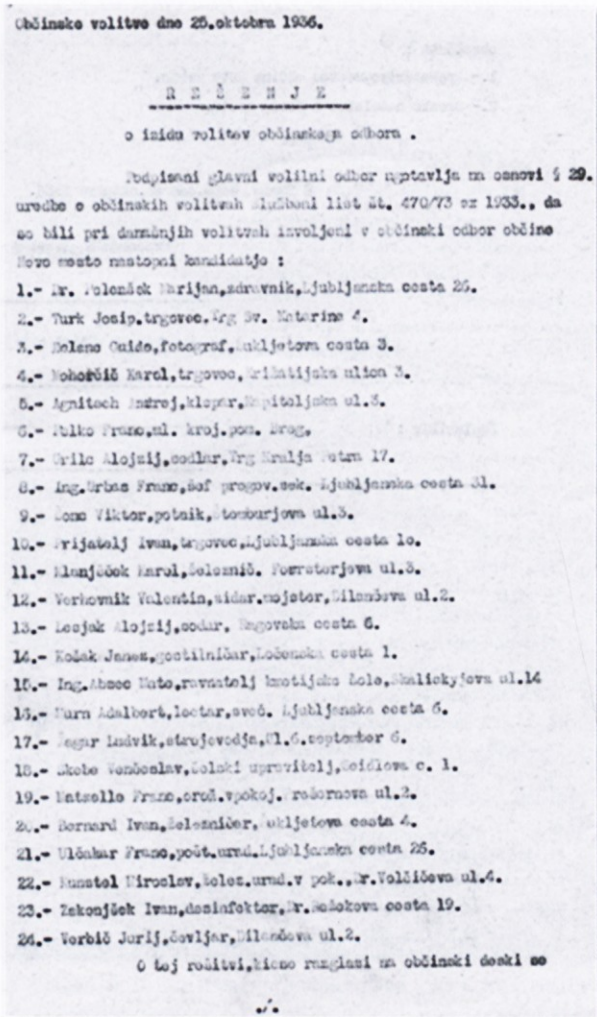

v 24 in Nemci v 3 občinah.⁴⁹ Nasprotniki JRZ so od 225 občinskih volišč 25. oktobra kandidirali le na 139.⁵⁰ Volilna udeležba je bila 63,27-odstotna.⁵¹ Že prej pa je volilo 75 občin, pri čemer je JRZ zmagala v 67 občinah.⁵² Zmaga JRZ, ki jo je v Sloveniji zastopal dr. Anton Korošec, je bila torej popolna. Če prištejemo poleg samostojnih še kompromisne liste z JRZ, je imela v rokah več kot devet desetih vseh občin.⁵³

Tudi na Dolenjskem se je spričo bližajočih se občinskih volitev začela živahna predvolilna agitacija. Katoliški tednik Domoljub je spodbujal k udeležbi na velikem slovenskem ljudskem taboru, ki so ga v nedeljo, 13. septembra 1936, priredili v Novem mestu:⁵⁴ »Zapomnite si, dolenjski možje in fantje, ta dan je dolenjska metropola vaša, sedaj jo boste zopet zavojevali, saj je ne boste prvič! Se še spomnite, ko je bilo Novo mesto nemčursko gnezdo; danes ni več, je drugačno (liberalno gnezdo namreč!); tudi to ne bo dolgo. Na vas je, da Novemu mestu vi prvi to poveste! Volitve v jeseni pa bodo vaše besede potrdile, upajmo!«⁵⁵

V novomeškem okraju so občinske volitve 25. oktobra 1936 potekale v šestih občinah, tudi v novomeški, kjer je bila, podobno kot na volitvah leta 1933, postavljena samo ena kandidatna lista vladne JRZ.⁵⁶ Za nosilca liste in s tem kandidata za občinskega predsednika je JRZ predlagala zdravnika dr. Marijana Polenška kot uglednega in vernega meščana, čeprav ni bil nikoli član kakšne po-

litične stranke. Od 1.124 volilnih upravičencev je za edino listo glasovalo 685 Novomeščanov (458 na volišču levega brega Krke in 227 na volišču na desnem bregu), kar je pomenilo 60,41-odstotno volilno zmago in prav tolikšno udeležbo.⁵⁷

Novi občinski odbor, izvoljen na volitvah leta 1936.

Sicer pa lahko zapišemo, da so bile občinske volitve leta 1936 bolj demokratične in svobodnejše kot volitve leta 1933. Opzijski časopisje ni bilo cenzurirano, saj je bil močni, vladni slovenski del JRZ, ki je dopuščal predvolilno tekmo, globoko prepričan v lastno zmago.⁵⁸

Iz odločbe upravnega sodišča v Celju je razvidno, da se je nekdanji predsednik občine Režek zoper

⁴⁹ Slovenec, 24. 10. 1936, Nad polovico občin je že v naših rokah, str. 3.

⁵⁰ Slovenec, 27. 10. 1936, 88 % slovenskih občin v rokah JRZ, str. 3.

⁵¹ Slovenec, 27. 10. 1936, 88 % slovenskih občin v rokah JRZ, str. 3.

⁵² Jutro, 27. 10. 1936, Uradno poročilo o skupnem izidu nedeljskih občinskih volitev v Sloveniji, str. 2.

⁵³ »Za mogočnima taboroma slovenskega ljudstva v Mengšu in Mariboru, kjer so se zbrale ogromne množice Slovencev, da bi poudarile svoje zahteve in dale oporo svojim zastopnikom v vladi, so se dvignili tudi naši Dolenjci in prišli [...] v takšnem številu, da so po izjavah dr. Kreka posekali Mengšane in Mariborčane. Nad 10.000 mož in fantov je v nedeljo dopoldne kot vojska prikorakalo v dve mogočni kolonah na glavni trg v Novem mestu in ga do zadnjega kotička napolnilo [...]. Nad 200 rediteljev pod vodstvom g. Fr. Pelka je skrbelo za vzoren red, tako da so množice v mogočnih sprevodih, spremljane od godb in narodnih noš, pravočasno prišle na trg in da se je zborovanje lahko v redu začelo.« (Domoljub, 16. 9. 1936, Slov. tabor v Novem mestu, št. 38, str. 577.)

⁵⁴ Domoljub, 26. 8. 1936, Slovenski tabor v Novem mestu, št. 35, str. 530.

⁵⁵ Slovenec, 24. 10. 1936, Volitve v novomeškem okraju, str. 3.

⁵⁶ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 4.

⁵⁷ B. Pešak, Občinske volitve, str. 50–53.

⁵⁸ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 4.

občinske volitve v občini Novo mesto pritožil. V pritožbi je med drugim navedel neupravičene vpise v volilni imenik ter grožnje uradnikom in uslužbencem raznih državnih ustanov, »če bodo nastopili proti JRZ in podpirali opozicijo«. ⁵⁹ Upravno sodišče je vse pritožbe s stranjo dolgo obrazložitvijo zavrnilo kot neosnovane in ugotovilo, »da v predmetnem primeru ne gre za bistvene nepravilnosti volitev«. ⁶⁰

Sklep

Izidi občinskih volitev v Novem mestu med obema vojnoma so se zaradi mestnega značaja občine, kjer so bili že po tradiciji slovenski liberalci najmočnejši, precej razlikovali od slovenskega volilnega povprečja na občinski ravni. Le na zadnjih, predvojnih občinskih volitvah leta 1936 so v novomeški občini kot tudi drugod po Sloveniji slavili slovenski klerikalci.

Na občinskih volitvah leta 1921 je v Novem mestu močno zmagala liberalna stran, kar je bilo v nasprotju z velikim zmagoslavjem SLS na območju celotne Slovenije. Za župana je občinski odbor ponovno izvolil liberalca, člana JDS Karla Rozmana. Na predčasnih volitvah v občini Novo mesto leta 1923 je ponovno zmagala liberalna stranka (Gospodarska stranka). Županski stolček je takrat zasedel advokat Režek. Leta 1927 so liberalci svoj rezultat še izboljšali in krepko porazili SLS, sicer zmagovalko občinskih volitev, županovanje pa je Režek nadaljeval. Občinske volitve leta 1933 so bile zaradi uvedbe šestojanuarske diktature precej manj demokratične od prejšnjih. Za vladno listo JNS, ki so se ji pridružili tudi slovenski liberalci, je glasovalo 66,8 odstotka volilcev, za listo opozicije, za katero je stala prepovedana SLS, pa 25,7 odstotka. V Novem mestu je kandidirala samo vladna stranka JNS. Volitev se je udeležila dobra polovica meščanov in glasovala za edino kandidatno listo. Za župana je bil, tokrat neposredno, zopet izvoljen Režek. Leta 1935 se je politični položaj v Kraljevini Jugoslaviji spremenil. Novo jugoslovansko vlado so sestavile politične stranke, ki so

bile med diktaturo v opoziciji. Vladno koalicijo je tvorila novoustanovljena vsedržavna stranka JRZ (Jugoslovanska radikalna zajednica), ki so se ji priključili tudi člani nekdanje SLS. JRZ je skupaj s kompromisno listo zmagala v devetdesetih vseh slovenskih občin. V občini Novo mesto so volitve potekale leta 1936, kjer je bila, podobno kot na volitvah leta 1933, postavljena samo ena kandidatna lista vladne JRZ. Volitev se je udeležilo 60,41 odstotka upravičencev, ki so glasovali za edino kandidirajočo stran in s tem za slovenske klerikalce. Za občinskega predsednika je bil neposredno izvoljen zdravnik Polenšek.

Viri:

- SI – ZAL, Konvolut: Priključitev Kandije k Novemu mestu.
- SI – ZAL, NME 3, Okrajno glavarstvo Novo mesto, Volitve, šk. 1, 2, 3, 4.
- SI – ZAL, NME 3, popis prebivalstva leta 1931.
- SI – ZAL, NME 188, fond Josip Režek.
- Škofijski arhiv Novo mesto, KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina: 1924–1934, šk. 203, fasc. 1.
- Zakon o volitvah v občinska zastopstva v Sloveniji, Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo št. 31 iz leta 1922.
- Zakon o občinah, Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine št. 35 z dne 29. 4. 1933.
- Uredba o sestavi kandidatnih list, Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine št. 73/1933.
- Domoljub: slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo, 1888–1944.
- Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko, 1920–1945.
- Slovenec: politični list za slovenski narod, 1873–1945.
- Gašparič, J. (2004). Občinske volitve v Dravski banovini 15. oktobra 1933 in nekdanja Slovenska ljudska stranka. *Zgodovinski časopis, let. 58, št. 1/2, 47–67.*
- Grafenauer, B. (2000). *Lokalna samouprava na Slovenskem: teritorialno-organizacijske strukture*. Maribor: Pravna fakulteta.
- Mikuž, M. (1965). *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pašek, B. (1995). *Občinske volitve v kranjskem srezu v letih 1933 in 1936* (diplomska naloga izd.). Kranj.
- *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1884–1992*. (2006). Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino.
- *Zgodovina Slovencev*. (1979). Ljubljana: Cankarjeva založba.

⁵⁹ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 4.

⁶⁰ SI – ZAL, NME 3, Volitve, šk. 4.

Odstiranje zabrisanega spomina

JANEZ STARIHA, POMEMBEN ČRNOMALJEC IN BELOKRANJEC

Na pokopališču v Vojni vasi pritegne pozornost mogočen nagrobnik v obliki kapelice, postavljen na podporno škarpo nasproti cerkve pri njegovem vходу, visok štiri metre in pol ter širok poltretji meter, edini tak na pokopališču. Napis pod dobro ohranjeno pokojnikovo fotografijo, ki prikazuje moškega srednjih let z večjimi brki in izrazom resnega, odločnega ter ponosnega moža, sporoča, da je v grobnici pokopan Janez Stariha, »rojen 2. svečana 1821, umrl 2. rožnika 1900«. Pod napisom je vklesano: »odlikovan z zlatim križcem«¹ in pod tem verz: »Ti, ki tukaj se sprehajaš / In pred grobom tu postajaš / Kmalu bodeš tu med nami / Morda ravno v moji jami. / Zdaj cvetoče truplo tvoje / Namestilo bode moje«. Ob napisu sta pritrjeni dve barvni, še dobro ohranjeni podobi, narisani na pločevino, v že dotrajanem lesenem okviru velikosti 95 x 45 cm; na desni strani je podoba žalostne Marije – Matere božje pod križem s sklenjenima rokama na prsih, v katerih tiči bodalo, na levi strani pa je podoba sv. Janeza Evangelista, ki z desno roko blagoslavlja kelih, ki ga drži v drugi roki, iz keliha pa se vzpenja kača.² V spodnji del nagrobnika je vklesan še napis: »Bodi mu zemlja lahka«, pod tem pa priimek kamnoseka: »VODNIK - LJUBLJANA«. Na nagrobniku so še vidni odžagani deli železne ograje grobnice, ki so jo ob asfaltiranju poti na pokopališče odstranili.

Nekdanjo ploščo grobnice že dolgo prerašča nepokošena trava, nagrobnik pa je čas močno načel. Pokojnik je pozabljen, groba pa že najmanj sedemdeset let, kolikor pomnim, nihče ne vzdržuje. Kaže, da nima svojcev, ne prijateljev in ne znan-

cev. Vse okoliščine že dolgo vzbujajo mojo radovednost in pokojnika sem sklenil odstreti, kar mi je uspelo s pomočjo za krajevno kulturno dediščino zavzetih Črnomaljcev. S pomočjo ekonomista Janeza Kureta in zgodovinarja Janeza Weissa sem se dokopal do podatkov, ki so v pokojniku odkrili zaslužnega in pomembnega Črnomaljca, enega izmed Belokranjcev, ki so s svojim delom in prizadevanjem za dobrobit in sožitje ljudi z obeh strani Kolpe zaslužili, da bi bili tudi današnji vzgled.

Ker mi poizvedovanje o Starihi pri pokojnikovich črnomaljskih in belokranjskih soimenjakih ni uspelo, sem njegove osnovne podatke dobil v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani in v prispevku Mirka Kambiča v reviji *Rast Mlini na reki Krupi – Srednji mlin*. Starihov družbeni položaj in razloge za visoko odlikovanje pa sem ugotovil iz listin, ki jih je uspelo magistru Kuretu dobiti iz Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju.³ Iz nemščine in madžarščine jih je prevedel poklicni tolmač, kar nam je uspelo z velikim razumevanjem in denarno pomočjo črnomaljske občine, ki je leta 2007 zadevo vključila v projekt ob proslavljanju 600-letnice prve omembe Črnomla kot mesta, profesor Weiss pa je nekaj pomembnih podatkov, zapisanih v gotici, dobil v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani.

Tako smo odkrili, da se je Janez Stariha, sin Janeza in Marije Krakar, rodil 2. februarja 1821 v Gorenjih pri Semiču, od koder se je družina okoli leta 1825 preselila na Krupo, v tamkajšnji Srednji mlin, ki ga je kupil njegov oče. Z vrisom in vpisom mlina in zemljišča ob njem v franciscejski kataster leta 1825 pa je postal tudi njegov polno-

¹ Visoko odlikovanje cesarja Franca Jožefa.

² Po legendi mu je poganški duhovnik v kelih natočil zastrupljeno vino, iz katerega se je potem, ko ga je apostol blagoslovil, vzpela kača; znamenje za ogrožajočo nevarnost.

³ Österreichisches Staatsarchiv.

pravni lastnik. Iz katastrskih podatkov sledi, da je domačija spadala v Moverno vas št. 5. Naselje, ki je dejansko del vasi Krupa in ga sestavlja le nekaj hiš, se je po letu 1700 pojavilo v matičnih knjigah semiške župnije kot Moverna vas, ime pa je dobilo po Movernovih, ki so tam prebivali. Janez Stariha mlajši se je 23. julija 1848 v Črnomlju poročil z Marijo Černugelj iz Črnomlja št. 24. Po nekaj letih sta se preselila v takratno kraljevino Hrvaško, v Pribanjce v občini Bosiljevo, kjer je podjetni

Nagrobnik Janeza Starihe na pokopališču v Vojni vasi.
(Foto: Janez Kramarič)

Stariha mlajši kupil mlin ob Kolpi. Tam je s podjetnostjo, z vsesplošno razgledanostjo, s sposobnostjo in z dobrotlostjo, kakor tudi s korektno politično opredelitvijo in z vzornim življenjem ter prizadevanjem za napredek kraja in občine kmalu postal ugleden občan, ki so ga leta 1861 izvolili za člana občinskega odbora Bosiljeva. Tamkajšnji občinski odbornik je ostal kar 23 let, kot pobudnik in organizator pa se je pri takratnih hrvaških in kranjskih oblasteh vztrajno zavzemal za postavitvev mosta čez Kolpo, ki jo je bilo do takrat mo-

goče prečkati le z brodom grofa Arturja Nugenta, posestnika gospostva Bosiljevo.

Stariha je pri okrajnem glavarstvu v Črnomlju kmalu uspel, kar izhaja iz njegovega poročila *O položaju pri Bosiljevem* z 20. januarja 1879. V poročilu okrajni glavar med drugim navaja: »V majhni oddaljenosti iz Vinice v smeri proti jugu se nahaja 132 m velik mogočen branik na Kolpi, ki usmerja potrebno pogonsko vodo na hrvaški strani ležeči mlin Janeza Starihe iz Pribanjcev. 450 m od tega se nahaja brod Arturja Grofa Nugenta, posestnika gospostva Bosiljevo, 210 m pod omenjenim branikom pa se nahaja lokacija, ki lahko pride v poštev za most čez Kolpo«.

Potrebno je bilo Starihovo triletno vztrajno prizadevanje v občinskem odboru Bosiljevo, da sta vladi v Zagrebu in v Ljubljani imenovali komisiji in jima naložili, da natančno določita kraj za most in poskrbita za njegovo izgradnjo. V kranjsko komisijo so izvolili Heinricha Veigleina – črnomaljskega okrajnega glavarja, Franza Vitschla – deželnega inženirja Kranjske, Jožefa viteza Savinška – zastopnika deželnega zbora, Janeza Müllerja – predstojnika črnomaljskega okrajnega odbora za ceste, Petra Maliča – viniškega župana, Edvarda Banda – zastopnika viteza von Friedaua, viniškega posestnika, in Jožefa Maliča – viniškega odbornika, v hrvaško pa Štefana Kovačevića – karlovškega podžupana in zastopnika deželne vlade, inženirja Ludvika Eisenhuta, Ivana Sladovića – župana občine Bosiljevo, Matijo Sladovića – zemljiškega gospoda v Žubriču, Janeza Stariha – posestnika iz Pribanjcev, Jožefa Čeparca – odbornika iz Pribanjcev, in notarja Jurija Lončarja. Komisiji sta si skupaj ogledali zemljišče pri Pribanjcih in ugotovili ter odločili, »da se mora postaviti most čez reko Kolpo med vasema Vinica in Pribanjci pod mlinom Janeza Starihe, 45 m od tistega kraja, ki je označen na načrtu posestnika Janeza Starihe«.⁴

Katere so bile še druge zasluge Janeza Starihe, ne vemo, morale pa so biti velike in pomembne, da je zaradi njih leta 1884 občinski odbor Bosiljevo zaprosil cesarski dvor Avstro-Ogrske na Dunaju, naj cesar podeli »najvišje odlikovanje tamkajšnjemu občinskemu odborniku Ivanu Starihi«. Prošnjo z 24.

⁴ Ni znano, za kateri kraj naj bi šlo.

maja 1884 so utemeljili: »Ivan Stariha si je s svojo pošteno in neutrudno dejavnostjo, kakor tudi s svojim neutrudnim in nesebičnim delovanjem za splošno dobro našega področja, dobrodelen, zglednega moralnega in političnega zadržanja, ki živi v ugodnih materialnih razmerah, pridobil visoko mero zaupanja in spoštovanja svojih sokrajanov. To spoštovanje se je izrazilo tudi v tem, da je bil Ivan Stariha skozi 23 let vedno izvoljen v občinski odbor in v tem svojstvu je vedno imel za svojo nalogo, da poleg kar najučinkovitejšega zastopanja občinskih interesov, s skrajnim prizadevanjem, podpira tudi interese oblasti. Njegovi iniciativi in njegovim nenehnim prizadevanjem se je treba zahvaliti, da se danes gradi most preko Kolpe pri Pribanjcih, ki bo celotnemu tamkajšnjemu področju v veliko korist. Na podlagi vsega tega si dovolimo ponižno prošnjo, naj cesarsko kraljevo visočanstvo članu občinskega odbora Ivanu Starihi v Pribanjcih v priznanje njegovih zaslug, ki si jih je pridobil na področju javnih zadev, podeli zlati križec za zasluge«.

Iz te prošnje torej izhaja, da so prvi most preko Kolpe, ki je povezoval Vinico na Kranjskem v Beli krajini s Pribanjci na Hrvaškem, zgradili spomladi 1884. Zaradi zanimivega postopka in vsebine aktov, ki so sledili, jih navajam. Prošnjo je pristojni madžarski minister na dunajskem dvoru Bela baron von Arczy sporazumno z banom in hrvaškim ministrom ter ministrskim svetom odstopil pisarni za odlikovanja Franca Jožefa s predlogom: »Njegovemu cesarskemu in kraljevemu apostolskemu Visočanstvu pošiljamo kar najponižnejši Predlog zvesto najpokornejšega kraljevega madžarskega ministra na dvoru Bela barona von Arczy-ya v zadevi premilstljive podelitve odlikovanja članu občinskega odbora Ivanu Starihi v Pribanjcih«.

Sledil je sklep cesarja Franca Jožefa z 28. maja 1884: »S k l e p: Članu občinskega odbora v Pribanjcih Johanu Starihi p o d e l j u j e m v priznanje njegovih zaslug, ki si jih je pridobil na področju javnih zadev, z l a t i k r i ž e c za zasluge!«

Stariha je odlikovanje prevzel na občini v Bosiljevem 19. junija 1884 in podpisal reverz, s katerim se je obvezal, »da bom ukrenil vse potrebno, da bodo zlati križec za zasluge, ki mi ga je podelilo Njegovo cesarsko in kraljevo apostolsko veličanstvo,

moji dediči po moji smrti vrnili Pisarni cesarsko avstrijskega odlikovanja Franca Jožefa«.

Leta 1899 se je z ženo vrnil z Hrvaške v Črnomelj in se naselil v tam kupljeni hiši. Otrok nista imela. Ko je 2. junija 1900 v Črnomlju umrl, so njegovi svojci omenjeno odlikovanje odnesli na črnomaljsko okrajno sodišče, ki ga je 24. junija 1900 vrnilo dunajski pisarni za cesarska odlikovanja.

Leta 1902 zgrajeni most, ki so ga v letu 1944 porušili in ga takoj po vojni obnovili, ni le infrastrukturni objekt, ki povezuje dve državi, temveč je simbol njunega prijateljstva, za ljudi ob Kolpi pa vez, ki ne glede na politične razprtije ostaja iskrena in trdna.

Menim, da bi bilo prav, da bi občina Črnomelj tako zaradi arhitekturne zanimivosti kot številnih zaslug pokojnega Janeza Starihe njegov nagrobnik razglasila za kulturni spomenik lokalnega pomena in poskrbela za njegovo obnovo. Prav bi bilo, da bi se v to dejanje vključilo tudi Društvo prijateljskih odnosov s Hrvaško.

Fotografija z nagrobnika Janeza Starihe.
(Foto: Janez Kramarič)

Zahvala za priznanje častnega meščanstva

Spoštovani gospod župan, spoštovani predstavniki mestne občine, spoštovani rojaki in vsi navzoči, dovolite, da v zahvali za priznanje najprej spregovorim nekaj besed o Novem mestu.¹

Nobene slovenskega mesta ni tolikokrat upodobil kak slikar, kolikokrat je Božidar Jakac upodobil Novo mesto, nobeno mesto ni bilo tako sijoče upesnjeno, kot je upesnil Novo mesto Dragotin Kette, in nobeno mesto z okolico ni doživelo takih ljubezenskokritičnih komentarjev kot Novo mesto v Trdinovih zapiskih. Zavest o tem in drugih ustvarjalcih, ki so se vedno zavedali poprejšnjih, je določila novomeškega duha kraja, *genius loci*, pa tudi duha tukajšnjega človeka, *genius populi*; zato je mesto na polotoku Krke obveljalo za domovino pesniško navdahnjenih in z očarljivo okoliško naravo povezanih ljubeznivih, vedrih in zasanjanih ljudi. Postalo je pojem za življenjsko prizorišče, izrazito s svojo konfiguracijo s prišiljenim kapitljem, edinstvenim Glavnim trgom in spokojnim frančiškanskim samostanom, izrazito po zgodovinskem pričevanju, segajočem od prazgodovine, ki jo oznanjajo slavne situle, ter po ustvarjalnem zanosu, ki ga je najbolj simptomatično izrazila izjemna generacija tako imenovane novomeške pomladi z Jakcem, Grumom, Podbevškom in Jarcem, pa tudi mlajšim Mušičem, ki je po drugi svetovni vojni poškodovano mesto z ljubeznijo restavriral in ga še povzdignil, ko je vdihnil starim meščanskim hišam kamnoseške prvine iz porušenih dolenskih gradov in obogatil fasa-

do novomeške knjižnice s portalom, ki nam odtelej oznanja vstop v najlepšo in najbolj skrivnostno deželo: pokrajino s knjigami povezanega duha. Tako ni naključje, da so od tod doma zgodovinarji in preučevalci gradov ter da živita v njih zavest o pripadnosti ter težnja po negovanju tega nadvse dragocenega izročila. Prav na njem pa lahko temelji tudi krajevna samozavest kot izhodišče za prihodnost, ki nam edina omogoča, da Slovenci in drugi maloštevilčni, a duhovno bogati narodi s svojimi jeziki, znotraj Slovenije pa slovenska mesta s svojim pestrim izročilom, v času naraščajoče globalizacije ne potonemo v brezobličnosti vsesplošne uniformiranosti, ki bi nam lahko odvzela avtentičnost oziroma osebnost ali dušo, kakršno imajo tudi mesta.

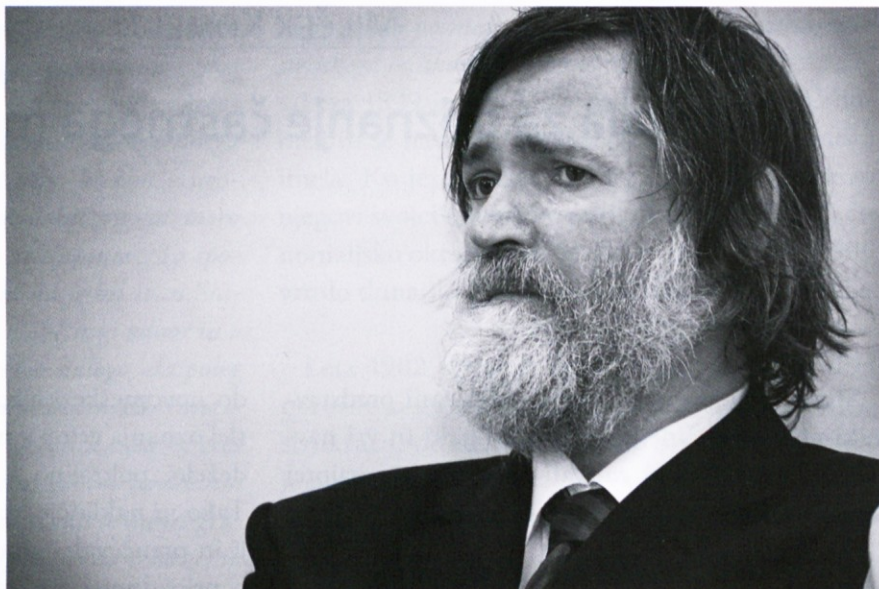
Novo mesto s svojim duhovnim izročilom pa je samo po sebi ne le osebnost, marveč tudi izrazita posebnost. Vse to izročilo, h kateremu je po zaslugi učenih profesorjev in nadarjenih dijakov pripomogla tudi starodavna novomeška gimnazija, je mesto v njegovi odmaknjenosti od večjih središč vzpostavilo v metropolo, ki ni bila samo uradna, marveč resnično tudi ustvarjalna oziroma duhovna oaza. Zato se človek, ki se v to zazira, ki to zaznava in ki ga zanima vse, kar je pomembnega v zvezi z mestom, mōči njegove sugestije ne more upreti, pa naj ga priteguje risanje, muziciranje ali zanimanje za zgodovino in umetnike.

S tako zavestjo o Novem mestu sem zrasel tudi sam, še posebno, ker sem od zgodnjih let gledal čez očetovo ramo na novomeška pričevanja, pa tudi na prizadevanja strica, ki je bil umetnostni zgodovinar, posebej zavzet za Novo mesto in Dolenjsko. V novomeški knjižnici pa sem spoznal tudi prve žive umetnike in sem potem tudi v drugih kulturnih okrožjih, tako na domu pri Boži-

¹ Mestna občina Novo mesto je ob letošnjem občinskem prazniku, 7. aprila, naziv častnega občana podelila novomeškemu zasluznemu rojaku prof. dr. Milčku Komelju. Objavljamo besedilo, ki ga je prebral ob slovesnosti v Kulturnem centru Janeza Trdince.

Dr. Milček Komeľj leta 2009.
(Foto: Rasto Božič)

darju Jakcu kot na uredništvih in drugje, doživljal dinamiko življenja predvsem kot nadaljevanje doživetij iz novomeške študijske knjižnice oziroma iz otroštva. Tako se mi je, ne da bi se kakorkoli odločil, Novo mesto s svojimi ustvarjalci in upodobitvami nekako naravno, samo od sebe postavilo za izhodišče mojega ukvarjanja z umetnostjo, kot bi mi za vedno zlezlo pod kožo, tudi ko sem bil stran od njega. Ko sem študiral v Ljubljani, pa sem med svojimi profesorji in drugimi kulturi zavezanimi ljudmi spoznaval tudi širšo, zelo spoštljivo izražano zavest o izjemnem kulturnem pomenu Novega mesta, povezano celo s predstavo o posebni mentaliteti, ki so jo poosebljali novomeški umetniki, zasajeni v zeleno mehko dolejnjske pokrajine, kakršna danes najbolj avtentično doživeto odzvanja v poeziji Toneta Pavčka.

Ob vsem poznejšem delu in sodelovanju s še drugimi ustvarjalci, posebno Jakčevimi kolegi in učenci, mi je ostala najbrž prav novomeška, z liričnimi ali bolj lamutovsko impulzivnimi čustvi prežeta umetnost izhodišče oziroma merilo za predstavo o nujnosti čustvene dojemljivosti tudi pri razbiranju umetnosti oziroma o potrebnosti z njo povezanega vživetja, empatije, s katero jo je edino mogoče pristno dojeti in jo z osebnim, ne zgolj shematično opredeljujočim jezikom približati ljudem. Tudi skozi tako delovanje pa sem dojel, da se mi vse, kar počnem, preraja tudi iz zavesti o krajevni zgodovini in umetnosti in da mi je no-

vomeška mehko tudi merilo za dojemanje trših kontrastov.

Kampanilističen pogled, torej pogled iz perspektive krajevnega zvonika, pa – kot mi je napisal po izidu Novomeške knjige hrvaški akademik pesnik in umetnostni zgodovinar Tonko Maroevič – prav ob Novem mestu izpričuje, da zanimanje za tako geografsko osredotočeno kulturnozgodovinsko prizorišče ni znamenje ozke zamejenosti, saj lahko pokaže, da je lahko mesto tudi svet zase, seveda ne izoliran od drugega sveta, ki presega zgolj lokalni pomen in vidi tudi univerzalne vzgibe človeškega duha na značilno obarvan, specifičen način, ki ga ohranja in spodbuja poseben značaj, pa naj se zdi v različnih časih in okoliščinah zdaj ustvarjalno spodbuden zdaj idilično uspravajoč.

Ob veliki, nikoli pričakovani počastitvi, ki sem je nocoj deležen, očitno zaradi povezave z Novim mestom, ki ga nosim v sebi, sem seveda zelo počaščen in hvaležen za tako izjemno pozornost. Ko se zahvaljujem za izkazana priznanja tudi v imenu vseh spoštovanih nagrajencev, naj poudarim, da se že iz njihovega izbora jasno kaže naklonjen odnos izvoljenih predstavnikov mesta do vseh življenjskih področij, ki nas humanizirajo in nam pomagajo laže in lepše ter bolj ozaveščeno živeti: torej od književnosti, ki v mestu še naprej živo cveti, do negovanja likovne ustvarjalnosti s predajanjem njenega izročila najširšim krogom, do temeljne, dragocene skrbi za človeško zdravje ter za huma-

niziranje medsebojnih odnosov, ki se kaže tudi v posebni skrbi za prijazno delovanje državne uprave v mestu, ki naj bi ljudem življenja ne zapletala, marveč jim le uvidevno pomagala pri urejanju tosvetnih opravkov. Tudi med temi dejavnostmi se pno mostovi, v znamenju katerih zveni današnja prireditve, saj so uravnavanje življenja, skrb zanj ter njegovo prerajanje v ustvarjalno vizijo, v kateri se ohranja življenjski spomin in nakazuje prihodnost, lahko tudi poslanstva, ne le službe, v katerih se lahko vsakdo s svojimi nagnjenji in življenjskimi vlogami prepozna tudi kot ustvarjalec.

Ko se zahvaljujem za priznanje v svojem imenu, pa sem v prav posebni zadregi, saj v mojih predstavah vse od mladih leti živijo kot častni meščani umetniki Božidar Jakac, Pino Mlakar ali Marjan Kozina, mednje pa sodijo tudi tisti z drugih področij, ki se zarisujejo v obličje Novega mesta kot soustvarjalci zgodovine – kot je Bogdan Osolnik – ter ki so ime Novega mesta ponesli v svet tudi kot voditeljski in raziskovalni prvaki v dejavnosti naše največje tovarne Krka – Jože Colarič, profesor dr. Miha Japelj in dr. Janez Gabrijelčič –, torej ustanove, ki pritrjuje tolikere prebivalce na domače novomeško okolje. Zase pa lahko le rečem, da sem imel predvsem srečo, da sem omenjene velike novomeške ustvarjalce tudi osebno dobro poznal ali jih doživel vsaj kot v umetnost zazrt otrok, z nekaterimi pa sem tudi sodeloval in pri tem iz njih srkal navdih ter od njih prejemal življenjsko spodbudo. Zato, in tudi sicer, sem predvsem dolžnik mestu in njegovim ustvarjalcem, ki so me pritegnili in spodbudili; za zaupanje pa sem hvaležen še drugim dragim mi Novomeščanom, ki so med nami samo še s svojim delom, tudi Janku Jarcu in Tonetu Knezu. To čast pa sprejem mnogo laže, če pomislim, da je z njo po svoje deležna priznanja tudi ljubezen mojih staršev, posebej mojega očeta, ki me je, odkar pomnim, z vso predanostjo že kot otroka seznanjal z mestnim izročilom in sodobnimi ustvarjalci, kot bi mi skušal vcepiti še posebno pripadnost do vsega, kar je novomeško in dolensko. Zato jemljem priznanje tudi kot ljubezniv izraz novomeške zavesti o izjemnem pomenu novomeških ustvarjalnih osebnosti in pojavov, ki sem se jim posvečal in iz njih izhajal ter še izhajam.

Iskreno se zahvaljujem za izkazano naklonjenost predlagateljem priznanja, Društvu Novo mesto, komisiji za priznanja s predsednikom Janezom Pezljem, mestnim svetnicam in svetnikom ter vsem drugim. Ob tem se zlahka zavežujem, da bom z novomeško obarvanim pogledom, v katerem se združujeta v eno védenje o novomeški preteklosti in njena poezija, motreče zrenje in ustvarjalna strast, zrl na slovensko ustvarjalnost še naprej, ne zaradi izkazanega mi priznanja, marveč zato, ker drugače niti ne znam niti nočem, kajti pogled, ki zre na svet skozi novomeško starodavno in mladostno izročilo in zre na dolenski Rim skozi vse njegove ustvarjalce in čase, mi govori:

Koliko energije
na enem samem kraju
nebeškem!
Toliko poezije,
zgodovine
in hrepenenja!
V valovih
le navzven spokojnega življenja
si srce spočije,
ko v Jakčevih, a vselej novih
spevnih ritmih bije
nad Kettejevo Krko
izpod Trdinovega Kapitola.
Njegova pomladi zapisana parola
vse bolj odganja zimo mrko
in vedno znova kvišku klije
v novomeškem
ustvarjalnem rajju.

Kot so zapisali na novomeški občini², je novomeški rojak prof. dr. Milček Komelj ena najvidnejših osebnosti slovenske humanistične znanosti in kulture z obsežnim publicističnim opusom okoli 1.400 bibliografskih enot. Celotno domačo in tujo kulturno javnost nagovarja s svojimi izjemnimi tolmačenji likovne umetnosti, podprtimi z obsežnim znanstvenim aparatom, s širokim, kar polihistornim poznavanjem humanističnih ved in sposobnostjo prevajanja teoretičnih spoznanj

² Besedilo utemeljitve iz občinske brošure Nagrade in priznanja Mestne občine Novo mesto za leto 2009 – Gradimo mostove, april 2010, Novo mesto.

v najširši javnosti razumljive razlage likovnih pojavov in njihovih nosilcev. To mesto mu priznava tudi vodilna Evropska akademija znanosti in umetnosti v Salzburgu, ki ga je leta 2008 izvolila za svojega rednega člana, domača humanistična javnost pa ga je lani imenovala za predsednika Slovenske matice, najstarejše slovenske znanstvene in kulturne ustanove. Posebej prepričljivo govori o njegovem pomenu tudi jubilejna knjiga *Otoki umetnosti Milčka Komelju na 60. postaji*, v kateri so njegovi študijski profesorji, stanovski kolegi umetnostni zgodovinarji in pesniki, najvidnejši slovenski likovni umetniki in njegovi študentje opisali fenomen Milčka Komelja v vseh razsežnostih njegove osebnosti in kulturnega delovanja, posebej tudi kot strokovno nepogrešljivega in široko priljubljenega visokošolskega pedagoga na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Komeljevo delo temelji na tesni povezanosti z njegovim Novim mestom. Že kot sin knjižničarja je bil od otroštva povezan z novomeško kulturo in njenimi predstavniki (o čemer piše v spominih na očeta, ki jih je izdala Knjižnica Mirana Jarca). Tako je začel pisati o novomeških umetnikih, ki jih je poznal tudi osebno. Raziskal je delo svojega učitelja, slikarja Vladimirja Lamuta, in ga vse do danes v različnih kontekstih postavlja na mesto, ki mu kot nespregledljivemu umetniku upravičeno pripada.

Drugi novomeški umetnik, ki se mu Komelj življenjsko posveča, je Božidar Jakac. Z njim se je srečeval in pogovarjal od svojega trinajstega leta, po izidu Komeljeve knjige *Slovensko ekspresionistično slikarstvo in grafika*, ki jo je Jakac javno pozdravil, pa ga je umetnik povabil k sodelovanju, da je z njim pregledoval njegov arhiv in zabeležil ustna pojasnila o razvoju posameznih del; to sodelovanje je pozneje preraslo v pripravo novomeškega Jakčevega doma, ko je z Jakcem sodeloval kot kustos Dolenjskega muzeja.

V zvezi z Jakcem se je Komelj posvečal tudi pojavu novomeške pomladi. V tem okviru je napisal spominsko besedilo o Antonu Podbevšku, v Novem mestu rojenem pesniku in publicistu. Posebno študijo o ustvarjalni podobi pa je v monografiji ob njegovi bližajoči se stoletnici posvetil tudi Pinu Mlakarju.

Poseben uspeh je doživela pri Slovenski matici izdana knjiga besedil in slik o Novem mestu *Novomeška knjiga*, ki mestu postavlja trajen spomenik, posebej tudi zaradi celovitega spremnega besedila o kulturni podobi mesta. Prav uspeh te knjige je prispeval k temu, da je bil Komelj izbran za predsednika Slovenske matice. Zatem je za Krkino knjigo ... *in ga objema kot ljubica zvesta* prispeval še besedilo *Novo mesto v objemu narave in kulture*. Očitno Novo mesto, njegova pokrajina in njegovi ljudje vseh časov Milčka Komelja določajo v njegovi duhovni usmerjenosti in njegovem delu, v širšem kulturnem prostoru pa ga zaradi tega, četudi ne živi več v rodnem mestu, obravnavajo kot Novomeščana.

Oddelku za umetnostno zgodovino, kjer od leta 1989 predava zgodovino slovenske umetnosti, je bil večkrat predstojnik, zdaj pa je vodja Katedre za slovensko umetnost v novem veku ter član sveta znanstvenega inštituta za humanistiko pri Novi reviji. Za svoje dosedanje delo je prejel več odmevnih javnih priznanj.

Ivan Cankar (Blaise Pascal, Étienne de la Boétie, G. W. F. Hegel, Luis Althusser): Hlapci – komentirana izdaja, 2010

RASTO BOŽIČ

Ne samo knjiga, tudi gledališče je orožje

Pogovor z gledališčnikom, dramaturgom in režiserjem ter direktorjem in umetniškim vodjem novomeškega Anton Podbevšek Teatra Matjažem Bergerjem.

Ravnatelj in umetniški vodja novomeškega Anton Podbevšek Teatra (APT) Matjaž Berger je ognjevit in duhovit sogovornik. Pogovor z njim se nemudoma zasuče okoli gledališča, osišča njegovega življenja in delovanja. Njegove besede so neustavljiv tok podatkov, misli, razmišljanj in navedkov, ob tem pa se mu drugi podatki zdijo nepotrebni.

Berger je po rodu Novomeščan, rojen je bil v času cikla tokyjskih olimpijskih iger 1964, kar rad poudari. Med letoma 1978 in 1982 je bil gimnazijec, nakar je v Ljubljani študiral filozofijo in zatem preseledil na dramaturgijo in gledališko-radijsko režijo. Osem let je bil zaposlen v Slovenskem mladinskem gledališču (SMG) v Ljubljani, štiri leta kot njegov programski direktor, od leta 2006 pa je njegov ustvarjalni pogled usmerjen v razvoj novomeškega gledališča. Za njim je vrsta odmevnih in spektakelskih gledaliških predstav. V Novem mestu se je gledališča APT lotil tako rekoč od temeljev, Mestna občina Novo mesto pa ga je za njegove gledališke dosežke leta 2006 nagradila s Trdinovo nagrado.

Ker se poznavam še iz vaših gimnazijskih dni, ne morem mimo vprašanja, kako sta vas zaznamovala Novo mesto in njegova gimnazija.

Vedno se pojavljajo vprašanja, kdaj, kako in čemu sem se odločil za gledališko zgodbo. Še sedaj, ko to zgodbo živim, ne vem, če je to res ta, ki sem jo želel. Življenje teče v razmikih med željo in sanjami, med užitkom in nelagodjem, kot pri Hamletu. Tempus edax rerum (Čas vse uniči, Ovidij, op. R. B.).

Poudariti moram, da sem bil v odlični generaciji sošolcev in profesorjev na novomeški gimnaziji. Posebno mesto gre v tej zgodbi nekemu, ki je preusmeril tok mojih predhodnih želja in zamisli ter me pripeljal v panteon najodličnejših misli in paradoksov svetovne in slovenske literature, razredniku Janezu Kolencu. V meni so ti »dialogi« vzpostavljali svet imaginacije in temeljnih civilizacijskih vprašanj o vrednotah, veščinah, paradokskih etike in estetike. Takrat nisem imel nobenega stika z gledališčem; še manj s sodobnim, tistim, ki je temelj mojega početja. V tretjem letniku gimnazije sem začel bolj dejavno prebirati

Soareja o futurizmu (1995).

Z Mojco Drčar Murko in Majdo Širca na soareji o futurizmu (1995).

Portret Matjaža Bergerja. (Foto: Boštjan Pucelj)

besedila, ki niso bila zgolj dramska, ampak (v tedanjem jeziku rečeno) »angažiranja«...

Teme so bile abstraktne: svoboda, angažma, izpostavljenost, revolt; avtorji pa Herman Hesse, Jean Paul Sartre, Dominik Smole. Posebno mesto je imel »od začetka« tega »preloma« – Bertolt Brecht. Vsekakor zaradi oblike pisave, zaradi tem, poant, parabol, neke posebne sedanjosti in večnosti. Potujitveni učinek, slovita formula, ki jo je vpeljal z epskim gledališčem, povratni odnos do bralca in gledalca, učinek nanj – to so bili moji prvi resni transliterarni »manevri«. Profesor Kolenc je v nas vzbudil zanimanje za Avtorja, za avtorski podpis Umetnika (on nam je na duhovit in strasten način govoril o Antonu Podbevšku, Dominiku Smoletu, Edvardu Kocbeku, ...). Na drugi strani pa je te-

danji odlični, zahtevni, strogi, a odgovorni profesorski zbor pred nas postavljaj nekaj temeljnega, kar je odločilno prispevalo pri odločitvah za nadaljevanje študija.

Kot ste med najinimi pogovori večkrat omenili, je bil po gimnaziji vaš drugi mejnik srečanje z Rastkom Močnikom, Slavojem Žižkom in Mladenom Dolarjem, z razumniki, ki jih še sedaj večkrat omenjate?

Kot študent sem obiskoval njihova predavanja, kasneje pa smo vzpostavili živ odnos, ki je dal kar nekaj lepih zgodb (kolokvij o Freudovi Interpretaciji sanj v Divaški jami, ki sta ga izvedla Mladen in Slavoj, Rastkova intervencija na soareji o sodobni umetnosti v Anton Podbevšek Teatru, Mladenov nastop na simpoziju o Brechtu ravno tako v Anton Podbevšek Teatru...). Omenjena trojica je v osemdesetih letih minulega stoletja vpeljala novo obliko misli. Bil je čas teorije in emancipacije. Njihove analize (družbe, umetnosti, zgodovinskega) še danes pomenijo vrh svetovne teorije. Imel sem čast, da sem leta 1986 v Študijski knjižnici Mirana Jarca organiziral predavanja o Brechtu, ki so ga na povsem nov način osvetlili Debenjak, Dolar in Žižek. Zakaj nov? Ker so podali vrhunsko analizo Brechtovih učnih komadov, tako imenovane druge Brechtove faze, ki govori o (ne)soglasju subjekta, ko se le-ta znajde v procesih paradoksa izsiljene izbire...Te komade so izvajali šolski zbori, najsubverzivnejšega med njimi, Ukrep, pa je Brechtova hči Barbara po Brechtovi smrti prepovedala – »zaradi napačnih razumevanj«... Brecht je prav Ukrep neposredno pred smrtjo razglasil za »obliko gledališča prihodnosti«.

Druga temeljna predpostavka mojega »episteme« pa so sodobna umetnost, status in misija potenc, ki jih vzpostavlja diskurz sodobnega gledališča, ki se sedanjosti (dejanskosti, Brechtov izraz) v radikalni konfrontaciji zastavlja kot serija vprašanj, kot niz praznih mest, ki jih gledalec v odgovoru zapolni s svojo (miselno) gesto. Gledališče mora imeti predvsem angažirano, domišljijsko in duhovito vlogo nasproti gledajočemu... Hkrati pa mora gledališče učinkovati kot teritorij misli, kot teritorij dostojanstva, kot sekanta estetskega in etičnega preizkuševališča. Gledališki jezik vsakič sproti izumlja gramatiko slik, besed, povezav, misli, stališč, gest.

Na akademiji sem bil v letniku profesorja Mileta Koruna, ki artikulira gledališče kot provokacijo, kot šok, kot disciplinirano preseganje dolgočasja, nezanimivega, ohlapnega, »žoltega«; seveda s sklepno lekcijo, poanto, parabolo, z etiko. Moja diplomatska predstava leta 1990 v gledališču Glej je bila Recht oziroma Brechtov Ukrep.

Vaše naslednje obdobje je zaznamovala vaša prva vrnitev v Novo mesto, ki ste jo izkoristili za več spektakelskih predstav oziroma, kot se jih takrat poimenovali, inscenacij?

Po Akademiji sem želel na novo premisliti zadeve. Po prijaznem in resnem pogovoru z ravnateljico novomeške gimnazije Vasjo Fuis sem pristopil k izdelavi projekta »Oddelek za spektakelske umetnosti Novo

S Stojanom Pelkom.

mesto 1917«. To je bilo živo interdisciplinarno delo z nekaj izvrstnimi gimnazijci, ki je doseglo naše skupne vrhove z »akcijama« Norge (s katero smo se udeležili zagrebškega festivala Evrokaz) in Priglasje na gori Eiger, ki je potekala med obema mostovoma na Loki.

Obe novi formi sta vzbudili veliko zanimanja v tedanji slovenski gledališki javnosti. Zato ni naključno, da smo se v nadaljevanju lotili dveh velikih projektov : Pariz – Amsterdam – Berlin – Novo mesto (95-letnica Leona Štuklja) in Nomadi lepote (otvoritev dirke Giro d'Italia v Kranju). Naša celotna zgodba je dajala neko podbevškovsko energijo prostoru, kjer je nastajala, veliko lažnega nerazumevanja, še več podpore in odobravanja... Kaj je bilo tedaj za nas več kot obisk celotne formacije NSK v Jakčevem domu (ob projektu The Amazing Adventures of William Shakespeare), ali pisna podpora Rastka Močnika, ali totalno navdušenje direktorice Evrokaza Gordane Vnuk...

Obdobje bi lahko označili za prvo novomeško novogledališko etapo?

To je bila intervencijska produkcijska predhodnica kasnejšemu APT. Po tej »etapi« sem dobil povabilo Tomaža Toporišiča, umetniškega direktorja SMG v Ljubljani za mojo prvo tamkajšnjo režijo. Šlo je za Brechtovega Galilea Galileia v veliki čitalnici Narodne in univerzitetne knjižnice (Nuk) v Ljubljani v produkciji SMG. Zanesljivo prelomen praktični gledališki trenutek zame. Srečanje z ansamblom, vaje od devete ure zvečer do druge ure zjutraj v veliki čitalnici Nuk, problemi z zvokom, mraz, velika vera v projekt, nova izkušnja za igralce, na koncu intimna zmaga... Kmalu zatem sem postal član SMG. V osmih letih delovanja v njem sem napravil nekaj zame pomembnih predstav, se srečeval z vrhunskimi slovenskimi in svetovnimi umetniki, udeležil številnih festivalov, bil sem v središču gledališkega sveta. SMG je pluralna tovarišija borcev za sodobno gledališče in vedno bom ponosen, da sem bil v določenem obdobju njihov umetniški direktor ali sotovariš; ogromno so me naučili...

Bi našteali nekaj ljubljanskih predstav in jih v grobem označili?

Devetdeseta leta so bila produktiven čas za vse novo, tudi za nove modele sodobnega gledališča (internetno gledališče, elektronsko gledališče...)... Hkrati pa je obstajal romantičen odnos do oblik in uto-pij, ki so jih izzivom sodobnosti zapustile umetniške avantgarde... Tudi nova branja dramatik so povzročala postdramske interpretacije, se pravi, poenostavljeno rečeno – drugačne avtonomije in statusi posameznih plasti (na primer glasbe, scenografije, govora igralca itd.) znotraj uprizoritvene strukture.

Moji uprizoritveni modeli so bili vezani na posebna dogajališča: Galileo Galilei – Velika čitalnica Narodne in univerzitetne knjižnice (Ljubljana), Nikoli me ne vidiš tam, kjer te jaz vidim (jahalnica Kmetijske šole Grm v Novem mestu, jahalnica Gameljne, gostovanja v Nancyju in Nici), Die Traumdeutung (Postojnska jama, gozd v Čedadu), Fiziki (Krkin obrat v Bršljinu), Ime rože (SMG, gostovanja v Sava Centru v

Z Leonom Štukljem na poti v Lozano (1997).

Beogradu, v Dioklecijanovi palači v Splitu, v opatijskem amfiteatru, v Narodnem pozorišču v Sarajevu, v Hrvatski kazališni kući v Zadru Zadar) in tako naprej. Skratka, zanimal me je nekonvencionalen prostor in zanimalo so me raziskave, vezane na teme:, srednji vek, interpretacija sanj, antropologija in gledališče, znanost, oblast in gledališče.

Leto 2006 imamo lahko za začetek vaše druge novomeške etape. Dobili ste priložnost gledališče ustvariti tako rekoč iz nič, po štirih letih njegovega delovanja in prvih nagradah na lanskem Borštnikovem srečanju pa je jasno, da vam ga je uspelo uveljaviti in dejavno vpeti v novomeško in širše slovensko kulturno okolje. Kako ocenjujete njegova prva štiri leta?

Ta priložnost je velika, zahtevna, odgovorna, hkrati pa zahteva celoten angažma, še zlasti, ker je naša ekipa majhna in ker so naše obveznosti, da lahko preživimo, večje kot v drugih gledaliških kontekstih, kjer gre vse po ustaljenih tirih. Prva štiri leta so dala veliko umetniških rezultatov in so vzpostavila novo smer uprizarjanj v sodobnem slovenskem gledališču; to APT priznavajo številne odlične kritike teatrologov, gledališka javnost, kot tudi teritorij, kjer delujemo. Ta nova smer pomeni izščiščenost in raziskovalnost projektov, tveganja, sprehajanja po robu, hkrati pa dokazovanje, da je gledališče varuh dostojanstva misli, estetskega ugodja in etičnih paradigem. Skratka, prva štiri leta APT, tudi hudih borb za obstoj, dajejo upanje, da smo trdnješe v projekciji, da bomo kmalu lahko rekli, da je v Novem mestu gledališče vzpostavljeno »za zmeraj«.

Katere predstave APT bi posebej poudarili in zakaj?

Portret neke gospe, Spovedi, Zgodovina večnosti, Livingstonov poslednji poljub in Hlapci... Ker so dosegli izpolnjenje na ravni paradigem humanizma, estetske posebnosti in »končne lekcije«, ki sodi k angažiranemu teatru... Tudi odziv občinstva in strokovne javnosti je bil za te projekte močan, oseben in pozitiven...

Delovanje gledališča ste zastavili široko in večplastno. Je po vaši sodbi APT upravičil zaupanje, ki ga je dobil z ustanovitvijo?

Razvil je določeno kulturo in razmerje med sodobno umetnostjo, popularno kulturo in filozofskim premislekom. Kot se je najbolje videlo na predstavi Dvajseto stoletje (na velodromu v Češči vasi), je potrebno gledališče umeščati med elitno in množično kulturo. Po eni strani se je izoblikovalo dokaj množično občinstvo iz celotne dolenske regije, po drugi strani pa naše predstave obiskuje vrsta različnih strokovnjakov in »fanov« sodobne umetnosti iz slovenskega in evropskega prostora. Ko sem se spraševal, ali je gledališče v Novem mestu sploh možno, in, če je, pod kakšnimi pogoji, sem ga videl kot del evropske kulture, kot gledališče, ki skozi različne oblike in vprašanja daje različne odgovore. Skozi tak teater je Novo mesto dobilo drugačno identiteto. V času prvih štirih let delovanja smo vzpostavili tesno in produktivno sodelovanje z novomeško gimnazijo, poleti in na jesen pa bomo ak-

Predstavitel Zgodovine večnosti (Anton Podbevšek Teater, januar 2010). (Foto: Rasto Božič)

tivno delovali v vrtcih in osnovnih šolah (branja otroške in mladinske literature, predstavitev gledaliških osebnosti 20. stoletja, predstavitev pojmovnika velikih mojstrov dramske pisave in podobno).

Vaje za poslovilni nastop Venturini – Škufca (2008).

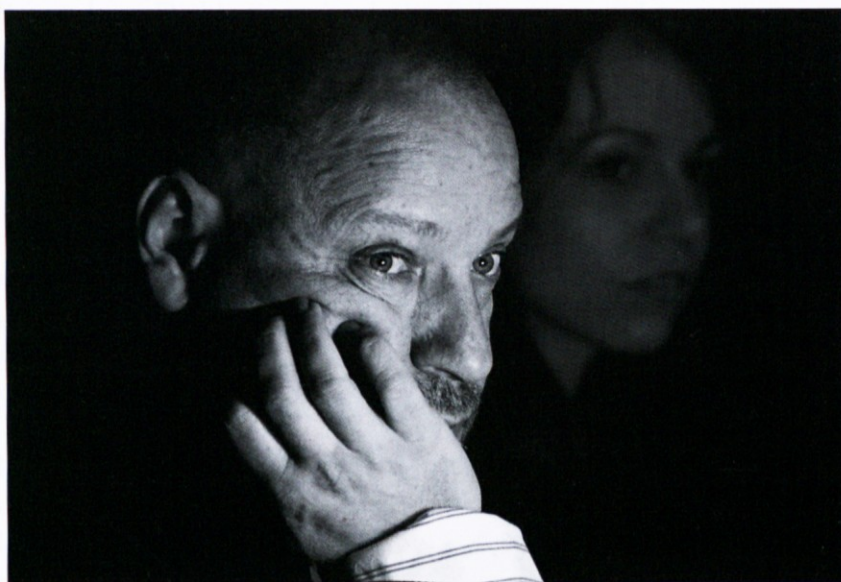
Torej je APT zavzel napovedano mesto?

Vsi so pričakovali, da bo v Novem mestu nastal odprt prostor za brkljarijo vsega možnega. Novo mesto je v uprizoritvenem smislu odprt prostor, hkrati pa je raziskovalna svoboda resen in premišljen koncept. Prostornina tega koncepta se navezuje na avantgardno tradicijo, na neprilagojene oblike, na interdisciplinarnost, zato sem bil zelo vesel, ko mi je režiser, dramatik in prijatelj Dušan Jovanović dejal, da sta Novo mesto in APT edini mesti, ki režiserju ponujata popolnoma drugačno obliko ustvarjanja. APT ni postavljen v italijansko gledališko škaflo, nasprotno – je toliko pogumen, da si lahko predstavo omisli na kateremkoli prostoru zunaj stavbe ali pa sam bazičen prostor spreminja do dejavne udeležbe gledalcev, kot je na primer Jovanović storil v Spovedih.

APT deluje tudi vzgojno?

Dober odgovor na vaše vprašanje je vse, kar se je dogajalo okoli Livingstonovega poslednjega poljuba, nedavnega avtorskega projekta Nane Milčinski in rock skupine Siddharta. Na eni strani tema, kaj bom nekoč, ko bom velik, na drugi strani množstvo prevratnikov, inovatorjev, športnikov, članov ekspedicij, znanstvenikov, ki so se v nekem trenutku izpostavili do skrajne meje, in premaknili staro, ustaljeno, dogmatično... Dolge ovacije po predstavi, dolgi pogovori po predstavi, vnovično gledanje, javni pogovori z vsemi nastopajočimi, ta interakcija je bila zame »vzgojna«. Za vse nas je bila.

Z Nano Milčinski na predstavitvi Hlapcev. (Foto: Rasto Božič)

V APT-u sodelujete z gostujočimi igralci, letos pa ste prvega, Pavleta Ravnohriba, tudi zaposlili. Njegova zaposlitev dosedanje usmeritve verjetno ne bo spremenila, saj kot menite, so za APT mlade in neobremenjene sile odločujočega pomena?

Pavle Ravnohrib je vrhunski slovenski umetnik. V APT je igralec (pravkar se pripravlja na vlogo Leara v Shakespearovi drami Kralj Lear, koprodukciji APT in SMG), del njegovega angažmaja pa bo vezan na pedagoško delo v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah. Ta del interakcije lahko pripelje do Novomeščank in Novomeščanov oziroma Dolenjk in Dolenjcev, ki bodo morda študirali na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo, iz Ljubljane pa se bodo vrnil v Novo mesto in v APT.

V produkciji APT ste se letos, 23. aprila, na odru ljubljanskih Križank predstavili kot režiser in snovalec otvoritvene slovesnosti ob prevzemu naziva Ljubljana – svetovna prestolnica knjige 2010. Naslovljena je bila Timpan v diahroniji*, raziskuje pa, kaj se na ravni med pisavo, govorom in principom upanja dogaja s človekom po dvajsetem stoletju, ste dejali ob njeni napovedi. Kot režiser ste se že nekajkrat srečali z motivom knjige?

Šlo je za otvoritveno gesto, ki je bila postavljena v diahronijo med historičnim in sodobnostjo po 20. stoletju, za sodelovanje pri projektu pa sem se odločil, ker sem v preteklosti režiral dve umetniški akciji, ki sta simbolno pomenili otvoritev knjižnic v Novi Gorici in Novem mestu. Akcijo *Okoli prepovedane knjige* iz otvoritve v Novi Gorici, kjer sem soočil formo Jorgeja Luisa Borgesa in Umberta Eca, sem kasneje z Ecovim *Imenom rože* v SMG v Ljubljani radikaliziral in spremenil v gledališko predstavo. V obeh primerih, in tudi ob odprtju prenovljene in povečane novomeške Knjižnice Mirana Jarca leta 2001, me je zanimal subverzivni naboj prepovedanega v knjigah, pravzaprav vse tisto, kar pomeni index librorum prohibitorum (seznam prepoveda-

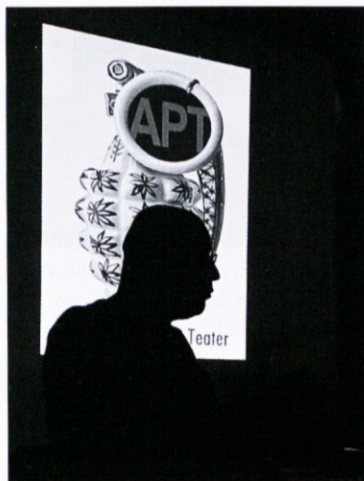

Leta 2007 v Anton Podbevšek Teatru. (Foto: Rasto Božič)

S Katarino Venturini ob poslovnem nastopu Venturini – Škufca (Cankarjev dom 2008).

Predstavitve zaščitnega znaka
Anton Podbevšek Teatra (2006).
(Foto Rasto Božič)

nih knjig, op. R. B.). Tem knjigam, vsem po vrsti mojstrovina, je bil simbolno posvečen moj vzgib, zakaj aktivno sodelovati v projektu *Ljubljana – svetovna prestolnica knjige 2010*. Uprizoritveni prostor otvoritve so bile Plečnikove Križanke, ki omogočajo dogodku čist, sublimen prostor, z vsem, kar Plečnikov prostorski rokopis pomeni. Da je prirediteljica, Mestna občina Ljubljana, izbrala gledališko iniciacijo kot otvoritveni akt, pa se mi zdi produktivno in smiselno.

Doslej ste zasnovali in režirali nekaj državnih proslav. Ta žanr vas sicer zanima, pravite, po drugi strani pa se ga zaradi določenih odzivov, kot ste dejali, ne nameravate več lotiti?

Leta 1995 sem režiral državno slovesnost ob 50-letnici zmage nad fašizmom *Triumf*, leto kasneje, ob peti obletnici osamosvojitve Republike Slovenije, slovesnost z naslovom *Kons 5*, leta 2001, ob deseti obletnici osamosvojitve, pa slovesnost z naslovom *Sejalec*. To je bil moj zadnji projekt državnih slovesnosti. Zanimal me je izključno kot žanr, kot sinteza rituala in simbolne iniciacije, vsekakor kot forma, kot oblika spektakelske funkcije. O učinkih, mentaliteti in mnogih, ki so sodelovali v komentarjih na te zadeve, pa lahko odvrnem z Brechtom, kot takrat ob Sejalcu: »Tigrom sem ubežal, stenice sem nahranil, požrli so me mediokriteti.«

*Vaš *Kons 5* je bil leta 1996 v nekaterih krogih ocenjen kot sporen?*

Državna slovesnost ob peti obletnici osamosvojitve *Kons 5* je bila domnevno sporna zaradi vsebine slavnega Kosovelovega konsa, ki pa ga v njeni uprizoritveni predlogi sploh ni bilo. Skratka, šlo je za sporen naslov. Tedaj sem želel v diskurz slovesnosti vpeljati odprte pisave Srečka Kosovela, Antona Podbevška in Vladimirja Bartola, jih soočiti, celo konfrontirati, hkrati pa demonstrirati odprtost, »strast do realnega« (izraz je Badioujev) in uprizoriti etiko geste. Vse to poosebljajo ti možje, njihova misel in umetniški aktivizem.

*Kosovel se je skozi otvoritveno slovesnost *Timpan v diahroniji** na nek način vrnil?*

Kako strukturirati nabor miselnih gest in avtorjev, kateri ključ pravzaprav uporabiti za strukturo miselne mreže v kontekstu dogodka, ki v knjigi pripoznava teritorij svobode, refleksije in avtonomije duha – so bila temeljna vprašanja uprizoritvene predloge. Resen prispevek k nastajanju vsebine dogodka je dal dialog z Nedo Pagon in Mladenom Dolarjem, ki sta kot vedno tovariško prispevala serijo epistemoloških rešitev. *Timpan v diahroniji** je bil strukturiran skozi tri horizonte. Prvega so sestavljali Anton Podbevšek, Srečko Kosovel in Dominik Smole, drugega Kipling, Brecht, Borges in Beckett, tretjega pa Kant, Hegel, Lacan, Foucault, Barthes, Derrida in Gilles Deleuze. Šlo je za razmišljanje o pisavi kot misli o človeku, kot rani o človeku, kot erosu o človeku in kot sublimnosti o človeku. *Timpan v diahroniji** je bil montaža šestnajstih slik s prologom in epilogom, ki bi lahko učinkova-

la kot samostojna in avtonomna umetniška akcija o pisavi, ki razgrinja paradokse subjekta po 20. stoletju. Arhimedova točka akcije je bila sinteza logosa in kinezisa, ki se vpisuje v peščeno podlago štirih podijev; v sekanti vseh štirih se pojavi beli konj s konjenikom. Nastopili so Pavle Ravnohrib, Jana Zupančič, Nana Milčinski, Borut Veselko, Tomislav Jovanović Tokac, Jana Menger, Nada Vodušek, Jure Longyka, Regina Križaj, Maša Kagao Knez, Primož Kozmus, Mojca Rode, Brina Nataša Zupančič, Katarina Štefanič, Leticia Yebuah Slapnik, Nejc Šurbek in konjenik. Večji del spremne glasbe je bil delo Petra Penka, kostumografija pa Alana Hranitelja. Otvoritvena slovesnost je temeljila na slavni Brechtovi misli, »knjiga je orožje, vzemi jo v roke«, hkrati pa je bila za vsakogar sporočilo v steklenici, ki kliče po svojem naslovniku, po dešifriranju, dekodiranju in užitku. Ozadje *Timpana v diahroniji** je bil vpogled v Index librorum prohibitorum.

Pogovor o projektu Timpan v diahroniji* (april 2010). (Foto: Rasto Božič)

Zdi se, kot bi vsako vaše delo vsaj v nekem delu navdihnil Brecht?

Ker je bil APT soorganizator simpozija *Čas je za Brechta!*, ki smo ga priredili z založbo Studia humanitatis poleti 2008, priporočam v branje knjigo, ki je nastala s tem naslovom, hkrati pa še odličen prevod Amalije Maček – *Brechtove Zgodbe gospoda Keunerja* in Benjaminove *Poskuse o Brechtu* (zbirka Studia humanitatis). Tam so vsi odgovori na vaše vprašanje.

Režije Matjaža Bergerja:

- 1990, Recht, Eksperimentalno gledališče Glej, Ljubljana
- 1996, Bertolt Brecht, Galileo Galilei, skupni projekt Slovenskega mladinskega gledališča (SMG) in Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani
- 1997, Nikoli me ne vidiš tam, kjer te jaz vidim, SMG Ljubljana
- 1999, William Shakespeare, Glas (Rihard II., Henrik V., Rihard III., SMG Ljubljana
- 2000, Sigmund Freud, Die Traumdeutung, koprodukcija SMG, družbe Postojnske jame turizem in Televizije Slovenija
- 2002, Umberto Eco, Ime rože, SMG Ljubljana
- 2003, Friedrich Dürrenmatt, Fiziki, SMG Ljubljana
- 2006, Bertolt Brecht, Galileo Galilei, Anton Podbevšek Teater (APT) Novo mesto
- 2007, Alain Badiou, XX. stoletje, APT Novo mesto
- 2008, Bertolt Brecht, Me-ti/Knjiga obratov, APT Novo mesto
- 2009, Henry James, Portret neke gospe, APT Novo mesto
- 2009, 10 minut vzhodno: Yves Klein poljublja Đurđico Bjedov, En Knap Group, APT, Opera in balet SNG Maribor, Workshop Foundation in Zagrebački plesni ansambel
- 2010, Jorge Luis Borges, Zgodovina večnosti, projekt posvečen Claudu Léviiju-Straussu, APT Novo mesto

- 2010, Ivan Cankar (Blaise Pascal, Étienne de la Boétie, G. W. F. Hegel, Luis Althusser): Hlapci – komentirana izdaja, APT Novo mesto
- 2010 Timpan v diahroniji*, otvoritvena slovesnost ob prevzemu naziva Ljubljana – svetovna prestolnica knjige, produkcija APT, Križanke, Ljubljana.

Drugi projekti:

- 1995, Triumf (50 let zmage nad fašizmom), Ljubljana
- 1996, Kons 5, peta obletnica osamosvojitve Republike Slovenije, Ljubljana
- 1997, Rotacija kozmosa 100, Ob stoletnici Mestne elektrarne ljubljanske, Ljubljana
- 1998, Ave, triumphator!, 100 let Leona Štuklja, Novo mesto
- 1999, Edvardu Rusjanu v slovo, Solkan
- 2000, Okoli prepovedane knjige, umetniška akcija ob odprtju novogoriške knjižnice
- 2001, Sejalec, 10-letnica osamosvojitve Republike Slovenije, Ljubljana
- 2001, Der Salzberg, mikrodrاما v okviru projekta 1991 – 2001: Deset let v Evropi, Mittelfest, Čedad, Italija
- 2001, De te fabula narratur, odprtje obnovljene Knjižnice Mirana Jarca, Novo mesto
- 2001, Poslednji poljub Renéja Descartesa, umetniška akcija, Zagreb
- 2004, Stopinje v puščavi Nejca Zaplotnika, Fakulteta za šport, Ljubljana
- 2004, Nebo ni mistika, ampak je prostor, Novo mesto
- 2008, Neskončnost je večnost – Infinity is eternity v produkciji APT, Cankarjev dom, Ljubljana.

Matjaž Berger (april 2010). (Foto: Rasto Božič)

ELVIRA MEDVED

Odnosi z javnostmi

Da organizacije ne delujejo osamljeno, temveč v povezavi z okoljem, je že dolgo sprejeto spoznanje tako med menedžerji kot med strokovnjaki za odnose z javnostjo oziroma komunikatorji. V okolju vsake organizacije namreč delujejo skupine, ki niso brezbrizne do tega, kako organizacija s svojim delovanjem vpliva nanje. Velja pa tudi obratno. Vsa javnost, ki obkroža organizacijo, s svojim delovanjem vpliva na njen obstoj in uspešnost, torej na njeno rast in razvoj. In prav to opredeljuje poslanstvo komunikatorjev, namreč, da si z izvajanjem komunikacijskih dejavnosti na področju odnosov z javnostjo prizadevajo doseči razumevanje organizacije pri ciljnih skupinah ter njihovo naklonjenost. Kajti z razumevanjem in naklonjenostjo javnosti je doseganje ciljev organizacije, kot so na primer rast prodaje izdelkov in storitev, pridobivanje najboljših kadrov, visoka vrednost delnice itd., mnogo lažje. Če opredelimo javnosti, ki na nas vplivajo, so to zaposleni, vlagatelji, strokovna javnost, splošna javnost, lokalna skupnost, mediji itn.

Lahko bi rekli, da strateško komuniciranje, ki bolj opredeljuje odnose z javnostmi, postaja ključna funkcija vodenja in upravljanja vseh podjetij in organizacij. Z njim namreč organizacije ustvarjajo in dopolnjujejo ugled, ki je kapital organizacij 21. stoletja. Ker je ugled krhko in hitro pokvarljivo premoženje, ga je treba skrbno upravljati, menedžerji, ki znajo učinkovito komunicirati, pa so najboljši varuhi ugleda podjetja.

Odnosi z javnostmi so torej širok pojem, segajo od promocije do navezovanja poslovnih stikov in pazljivega tkanja dolgoročnega sodelovanja ljudi z enakimi, podobnimi ali celo različnimi cilji. Osnovno znanje ponujajo fakultete, bodisi družboslovne ali naravoslovne, večšine javne komuni-

kacije ali tako imenovanega piara, tudi PR, se je mogoče naučiti v šolah in na različnih seminarjih in delavnicah, vendar najbolj dragoceno znanje (koristno za podjetje, njegove lastnike in druge deležnike) izhaja iz prakse. Strokovnjak za odnose z javnostmi mora v prvi vrsti zelo dobro poznati izdelke in storitve lastne organizacije, njene organizacijsko strukturo, procese ter organizacijsko kulturo. Šele takrat je lahko verodostojen in suvereno komunicira z javnostmi.

Pri komuniciranju v globalnem podjetju, kot je novomeška družba Krka, je enako kot pri podjetjih, ki poslujejo le v eni državi, pomembno, da strokovnjaki za odnose z javnostmi obliko in vsebino komunikacije prilagodijo ciljem organizacije in tudi interesom zaposlenih, ravno tako pa tudi vrsti, tipu in obliki komunikacije. Pri tem je treba povedati, da se mora tudi slog izražanja in pisanja prilagoditi ciljni javnosti, da bi ta razumela sporočilo. Ravno tako je komuniciranje učinkovitejše, če so vse tehnike komuniciranja uporabljene komplementarno.

Uprava Krke je opredelila učinkovit sistem sporočanja poslanstva, vizije, strategije razvoja, vrednot in politike družbe. Vzpostavila je notranje komuniciranje (vertikalno in horizontalno) na vseh ravneh in tudi zunanje komuniciranje. Celovit komunikacijski načrt Krke postavlja v ospredje strokovno javnost, zdravnike in farmacevte, kupce in zaposlene, upošteva pa tudi vse druge zanj pomembne deležnike. Na tej osnovi v Krki uvajamo celovita orodja za spremljanje učinkov in merjenja rezultatov, sprejemamo kratkoročne ukrepe in določamo dolgoročne strategije.

Za uvajanje, vzpostavljanje, dograjevanje in vzdrževanje sistema komuniciranja z zainteresirano javnostjo je odgovoren vodja službe za odnose

z javnostmi, za zagotavljanje izvajanja sistema pa vodstvo družbe in direktorji oziroma vodje organizacijskih enot. Postopke oziroma načine notranjega komuniciranja med posameznimi ravnmi v podjetju in komuniciranja z zunanjimi zainteresiranimi in vsemi drugimi ciljnim skupinami opredeljujejo Krkini notranji predpisi. Prav tako pa tudi notranja navodila in priročniki, ki jih pripravlja omenjena služba. Dobre komunikacijske izkušnje z upoštevanjem multikulturnih razlik prenašamo in izvajamo tudi v naših podjetjih in predstavništvih. Na Krkinih ključnih trgih, kot so Ruska federacija, Poljska in Hrvaška, ter na potencialnih trgih Ukrajine in Romunije so zaposlene strokovne sodelavke za odnose z javnostmi. Pri komunikaciji z notranjo in zunanjo javnostjo v posamezni državi večinoma uporabljajo enake korporacijske komunikacijske poti in orodja, upoštevajoč celostno grafično podobo podjetja in kulturne razlike svoje države.

Odnosi z javnostmi pridobivajo pomen, še posebej v času kriz in kriznega komuniciranja, ko je zelo pomembno, da organizacija ne utрпи še večje škode. Posledica učinkovite komunikacije sta visok ugled podjetja in uspešna prodaja izdelkov ter storitev. Sicer pa iščejo nove komunikacijske poti in orodja, ker se morajo prilagoditi novim tehnologijam in elektronskim komunikacijam, kot so na primer spletne socialne mreže, mobilna tehnologija in podobno.

V knjigi *The Cluetrain Manifesto* (Levine et al., 2000, v Berger, 2008, str. 14) je zapisano, da so splet in zasebno računalniško omrežje (intranet) radikalno spreminjali trg in naravo odnosov med deležniki. Novi družbeni mediji namreč omogočajo »močan globalni dialog«, v katerem lahko vsakdo sodeluje z drugimi in deli mnenja, ideje, znanje in predstave ter preslepi tradicionalne »vratarje«.

Družbeni mediji se nanašajo na nove elektronske in spletne komunikacijske kanale, kot so blogi, podcasti, wikipedije, klepetalnice, forumi, spletne strani, socialne mreže (na primer MySpace, Second Life in Facebook) ter drugi mediji za vzpostavljanje dialoga. Družbeni mediji radikalno spreminjajo in na novo oblikujejo model komuniciranja. Novi mediji povečujejo količino, hitrost in tok komunikacij v vseh smereh, pri tem pa pove-

zujejo ljudi, jim omogočajo, da izrazijo svoje mnenje, ter spodbujajo razprave o temah splošnega interesa (Smith, 2006, v Berger, 2008, str. 14).

Po mnenju strokovnjakov za komuniciranje naj bi se družbeni mediji obdržali. Seveda se bodo še naprej razvijali, najverjetneje do točke, na kateri, kot pravi bloger Shel Israel, »se bodo ljudje sposobni obnašati in vzajemno delovati na spletu enako kot v vsakdanjem življenju«. Po drugi strani pa novi mediji niso uničili ali zamenjali tradicionalnih, ampak so vplivali nanje in jih prisilili, da so se prilagodili (Holtz, 2006, v Berger, 2008, str. 14). Kot vsi kanali imajo tudi novi mediji prednosti in slabosti, zato jih morajo strokovnjaki za komuniciranje skrbno analizirati ter oceniti, kako jih najbolje uporabiti.

Strokovnjaki za komuniciranje torej pravijo, da ljudje vedno več časa porabijo na računalnikih za socializacijo in bloganje, uporaba elektronskega socialnega sodelovanja s prijatelji pa je nadomestila medosebne neposredne komunikacije. Tehnologija omogoča lažje vzdrževanje mrež tako imenovanih prijateljev. Zato bomo morali komunikatorji v prihodnjih letih iskati predvsem elemente prepoznavnosti in razlikovanja iz duhovnega jedra podjetja, vrednot in čustev, vizij in poslanstev, temeljnih načel, ki usmerjajo organizacijsko delovanje.

Kljub temu, da se svet spreminja, pa besede prijaznost, odgovornost, razumevanje, pomoč sodelavcem, spoštovanje, pohvala za uspešno opravljeno delo in podobne niso le puhlice prejšnjih generacij, temveč so vrednote, ki opredeljujejo našo organizacijsko kulturo in govorijo predvsem o tem, koliko se je vsak od nas pripravljen potruditi za podjetje, bolj in več, kot je v uradnem opisu naših del in nalog. In ravno čarobni besedici bolj in več nas bosta vodili k uspehu.

»Odlika je delati tisto, kar je dostojno, ne pa le tisto, kar je dovoljeno«¹

Za mednarodni Forum mojstrstva in odličnosti Otočec so mnogi prerokovali, da bo kratkega daha, ker nima tradicije v znanstvenih in strokovnih posvetovanjih. Zato je tem bolj razveseljivo, da vztraja že dvaindvajset let, da je vsako leto kakovostnejši in da ima čvrsto, jasno in uresničljivo vizijo, ki jo lahko strnimo v razmišljanja, kako naprej, kako delati in živeti, da bo napredek vsestranski in trajen. Njegovo poslanstvo je dejavno poseganje v dogajanja družbe in z dobrimi ter koristnimi dejanji prispevati čim več v celotno zakladnico znanja na svetu. Forum je tudi znan po trajnem in vztrajnem iskanju odgovorov na vprašanja, kako dosegati visoko kakovost izdelkov in storitve, ob tem pa ne pozabiti na kulturo, trajnostni razvoj, nenehno izobraževanje ter temeljne človeške vrednote.

V žarišču raziskovanj foruma sta vedno pomembnejša univerzalna odličnost in mojstrstvo. Kot pravi dr. Janez Gabrijelčič, odsevata v človeku, ki je izdelke in storitve zasnoval, jih ustvaril in nato tudi potrošil. Vemo, da mora odličnik/mojster veliko vedeti, znati, razmišljati in delovati v lastno ter korist ožjega in širšega okolja. Postati mora osebnost, ki zasluži priznanje in mu je vredno podeliti tudi veliko nagrado odličnosti in mojstrstva. V vsakem človeku so žlahtne kali, ki pa jih je potrebno nenehno negovati, spodbujati, vzgajati in izobraževati. Potrebni so strpnost, znanje, življenjska modrost in vsodbujanje različnih mojstrstev za skupno dobro, ki temelji na medsebojnem spoštovanju. Forum zato v »Otoški rastoči strategiji univerzalne odličnosti in mojstrstva«

priporoča temeljne elemente za njuno univerzalno uveljavljanje:

- Delujmo odgovorno s spoštovanjem skupnih vrednot in etičnih standardov. Poiščimo vzorec razmišljanja in delovanja, ki bo temeljil na tvornem dolgoročnem povezovanju med državami ter narodi in bo obogatil življenje in delo.
- Ponotranjimo univerzalno odličnost in mojstrstvo, kar nam bo dajalo energijo in bilo stalen vir nagnjenjem k izboljševanju sebe, okolice in sveta. Tako bomo bogatili odnose in zgradili skupno strpno kulturo.
- Korenine odličnosti in mojstrstva so človeku lastne, vendar mnogokrat neodkrite in zatirane. Izgradnja celovite osebnosti nam je pri tem ključni cilj in univerzalna odličnost je pripomoček, ki najbolj celovito pripomore k temu, da je naše življenje pretežno radostno in naše delo večinoma uspešno. Človek naj uveljavlja pozitivne vrednote in zmanjšuje negativne.
- Spodbujajmo poglobljanje znanja, kar je tesno povezano z medsebojnim spoštovanjem, s solidarnostjo, zblíževanjem različnih kultur ter vzpostavitvijo sožitja med njimi. Vse to povečuje zadovoljstvo, veselje do življenja in dela. Začnimo z odgovornostjo staršev in vzgojno-izobraževalnih ustanov, da otroke že od malega vzgajajo in izobražujejo v skladu s človeškim dostojanstvom.
- Sprejemajmo strpnost kot temeljno vrednoto. S tem prevzemajmo odgovornosti v povezovanju ter nadgrajevanju temeljnih človekovih pravic in dolžnosti. Nenehno spodbujajmo sebe in bližnje k boljšemu in ne pretiravajmo s potrošništvom.

¹ Seneka.

- Priznavajmo enake možnosti in priložnosti za vse ljudi. Zato naj bo vsak razvoj human, naj spoštuje različnost, uravnoteženo upošteva pravice in dolžnosti in spore rešuje le s strpnim dialogom.
- Širimo in poglobljajmo dejavnosti, povezane s posebnimi odličnostmi in mojstrstvi, zlasti poslovno, znanstveno, umetniško in etično odličnost. Poiščimo sinergijo v ekonomiji, kulturi in drugje. Vodenje z odličnostjo² je nov model, ki zagotavlja sožitje odnosov in razvoj.
- Oholost je bolezen, ki uničuje posameznika, skupino in družbo. Bodimo skromni, vendar vedno optimistični.
- Kot pripadniki naroda in svetovljani gradimo lastno in skupno identiteto. Pozornost in prednost namenjammo gradnji skupnega etičnega sistema, katerega izhodišče je človek in katerega cilj je kulturno in materialno bogato življenje. Potrebujemo sveže zamisli za medsebojno spoznavanje in razumevanje.
- Spoštujmo dosežke vseh narodov še posebno v kulturi, znanosti in umetnosti.

Predsednik Slovenskega društva za mednarodne odnose dr. Jožef Kunič je menil, da gre pri univerzalni odličnosti za zelo preprosto stvar. Ljudje naj med seboj ustvarjajo takšne odnose, da lahko drug ob drugemu živijo, si pomagajo, se osrečujejo, pa čeprav so iz zelo različnih okolij, oddaljenih tako geografsko kot kulturno in zgodovinsko. Ni odličnosti brez odnosa do okolja, odnosa, ki naredi kar največ, da ostaja okolje človeku prijazno, da ga vzdržuje na ravni, ki ponuja oziroma omogoča njemu in njegovim potomcem kakovostno življenje. Človeštvo lahko uveljavi le takšno odličnost, ki ima realno možnost, da bo kot ideal univerzalno sprejeta in spoštovana. Ideal je seveda nedosegljiv, kakor je realno pričakovati, da popolne univerzalne odličnosti nikoli ne bo mogoče v celoti doseči. A velik uspeh bi bil, če bi se človeštvo kot celota univerzalni odličnosti kar najbolj približalo. Čeprav je to ideal, in kot vemo, je nedosegljiv, pa se je zanj vredno potruditi. Če bi besedilo Otoške strategije dali v roke kateremukoli voditelju,

politiku ali razmišljajočemu človeku tega sveta, bi se vsi z idejo strinjali, vsi bi dejali, da so misli in napotki iz strategije pravi in da se je treba za njih zavzemati. A ko bi začeli uveljavljati, kar je v njej napisano, bi po vsej verjetnosti prišlo do resnih razhajanj in popolnoma nasprotnega razumevanja. Zato je potrebno pustiti vsakomur, da gradi in deluje za takšen svet, ki je po njegovih merilih boljši, naj pa nihče drugemu ne vsiljuje, kaj je boljše. Za biti boljši ni univerzalno enotnega merila. Vsak posameznik in skupina si pot proti boljšemu zamišlja po svoje, in tako naj tudi ostane.

Odličnosti ni brez spoštovanja načel etike in prav to je sporočilo letošnjega foruma. Etika je univerzalna filozofska disciplina, a hkrati je pogojena s stvarno vsebino. Njena načela razumemo kot večna in povsod veljavna, od razmer pa je odvisno, kako jih uresničujemo. Etika je človeška prvina in zato jo vsak človek razume po svoje in ureničuje po lastnih zmožnostih. Posebej v obdobjih krize ali stiske, v kateri se znajdejo bodisi posamezniki bodisi celotna družba, je prav etika ključnega pomena pri ohranjanju človečnosti.

Vlasta Nussdorfer, pravnica, ki predseduje Belemu obroču in Klubu z razlogom je na letošnjem Forumu spregovorila o etiki v sodobni družini in družbi. Zgledi vlečejo in starši so naši prvi učitelji ter voditelji. Otroštvo pusti v nas močan pečat, zato je največje sporočilo starševstva pouk za življenje. Če ga ne dobimo, ostajamo na nek način invalidni, polni primanjkljajev v samozavesti, ki je ranjena in se je ne da docela zaceliti. Sodobna družba potrebuje primerno prizadevne, odgovorne in zrele ljudi. Pomehkuženi, ljudje brez čustev, sočutja, solidarnosti, poštenosti, spoštovanja in prijaznosti, ne morejo postati voditelji jutrišnjega sveta, držav, raznih organizacij in celo lastnih družin. Ugled, potreben za življenje in delo, ti da lahko le lastna osebnost. Osebna dejanja so tvoj odraz, tvoj način stika s soljudmi, podrejenimi ali nadrejenimi. So tvoje ogledalo in vstopnica za življenjske predstave. Mnogi pohodijo vse, ki so počasnejši, ki ne zmorejo, ki niso nadpovprečni, ki nimajo denarja, zvez, vpliva, ki se ne znajdejo v sodobnem času. S prijazno besedo, dobrodelno krettnjo, z zgledom, ljubeznijo in veseljem do življenja, z zdravim in ne bolnim stremuštvom, z delavno-

² Management by excellence.

stjo, ki je več vredna od genialnosti, moramo drug drugemu pomagati. Družba smo mi vsi, imeli smo jo včeraj in jo imamo danes, a ne vemo, kako bo jutri. Delujmo etično, etično pa je vse, kar si želimo zase, in ne le to, kar ponujamo drugim. Ljudje, ki imajo isto usmeritev in občutek skupnosti, lahko pridejo do lastnega cilja hitreje in lažje, ker potujejo s pomočjo potisne sile drugega.

Kako vedno bolj postajati človek – bodisi v stiski bodisi v spremljanju človeka v stiski, se je v prispevku *Etika in ljudje* v stiski spraševal župnik Robert Friškovec. Stiske so naša skupna izkušnja, vsak posameznik pa svojo stisko doživlja na povsem lasten način. Vsaka stiska vključuje določeno izgubo, bodisi človeka, finančne varnosti, bodisi izgubo pričakovanj, obetov. Človek v stiski potrebuje čas, da predela dogajanje, ki ga je zadelo, in lastne odzive nanj ter nekoga, ki ga bo pripravljen v tem spremljati in ga poslušati. Človeško dostojanstvo je v središču etičnega pristopa do ljudi v stiski. Potrebna mu je podpora, da kolikor je le mogoče, ponovno prevzame nadzor nad lastnim življenjem in ga usmeri v zeleno smer. Vsakršna oblika pokroviteljstva ali usmiljenosti bi bila neetična, saj bi lahko vodila ljudi v stiski v odvisnost od pomoči drugih oziroma naredila nanje vtis, da niso obravnavani enakopravno. Odločitev za etično delovanje je po opredelitvi pojma svobodna, vendar vseeno vedno več ustanov pozna etične kodekse, ki predstavljajo skupek etičnih načel posamezne ustanove. Etika zasleduje in išče dobro, s pomočjo etičnega delovanja pa to dobro odkrivamo v sebi, drugih in tudi pri ljudeh v stiski. Naj postane spremljanje in opora ljudem v stiski naša navada, naša druga narava, naša etika.

Magistra Marija Turnšek Mikačič je etičnost razmišljanja in delovanja pri uveljavljanju osebne odličnosti predstavila z načelom *Odličnost in etičnost nista naš cilj, sta naš standard!*. Predstavila je nevro lingvistično programiranje (NLP) kot skupek tehnologij odličnosti in uspeha v učenju in življenju. Kot je dejala, potrebujemo ciljno naravnost, da bi bili uspešni in bi dobili to, kar si želimo. Potrebujemo dober stik, da vzpostavljamo in vzdržujemo odnos z medsebojnim zaupanjem, podporo in razumevanjem, čutno ostrino, da bi vedeli, kje smo in kaj se nam dogaja, ter vedenjsko

prožnost, da bi se znali prilagajati drugačnim in nepredvidljivim življenjskim razmeram.

Kaj narediti v zvezi z doseganjem filozofije življenja kot iskanja univerzalne odličnosti in dobrega gospodarjenja na Slovenskem, se je v prispevku *Poslovna etika kot nujni pogoj odličnosti* vprašal profesor Dejan Jelovac. Raziskave so pokazale, da slovenski menedžerji ne razlikujejo stvarnega od zaželenega stanja, kar posledično pripelje do tega, da obstoječe stanje vidijo kot zaželeno oziroma da so njihovi ideali že uresničeni. Ali to pomeni, da smo dosegli popolnost ali pa, da smo nekritični do sebe in dosežkov svojega delovanja? V Sloveniji je pozornost politične in gospodarske elite osredotočena na urejanje gospodarskega sistema s pomočjo prava in ekonomije. Zakonodaja je nastajala prepočasi, zamujala je za dogodki in procesi, posebej na področju privatizacije. Zaradi tega je nastala šibka tržna ekonomija s pojavi divjega lastninjenja, paradržavnih gospodarskih subjektov, monopolov, zanemarljivega deleža neposrednih tujih naložb, nelojalne konkurence, plačilne nedisciplin, nezadostnega in neustreznega vlaganja v raziskave in razvoj. Skozi zapisane ugotovitve se je pri nas porodil mit o amoralnem poslovanju. Če se je kaj javno povedalo, je bilo to v slogu: divja privatizacija je brez dvoma zlo, vendar je v nacionalnem interesu in je pomembno, da je to zlo čim krajše. O moralni plati tega procesa se javno ni govorilo. Še manj je bil ta proces predmet resnih znanstvenih raziskav. Poslovna etika je tako v teoriji kot v praksi pri nas sramežljivo vstopala na prizorišče predvsem kot potreba posameznikov in skupin v obrambi lastne integritete in javne koristi pred navalom amoralnega obnašanja na vseh področjih družbenega življenja. Kodifikacija poslovne morale je bila povsem neprimerna, ker ni prihajala iz notranje potrebe organizacije in njenih deležnikov, temveč kot institucionalna, formalizirana in od zgoraj vsiljena. Zdaj smo priča tako legitimizaciji potrebe po poslovni etiki kot tudi prepričanju širše javnosti v njeno praktično koristnost, kar narekuje potrebo po vzgoji nove generacije odgovornih in avtonomnih ljudi, ki bodo ponotranjili vrline, vrednote in maksime človeka dostojnega razmišljanja in delovanja. Cilj je izpopolnjevanje poslovne morale kot kulture humanizacije, kate-

re temeljna značilnost so skupni napor, da se v poslovnem življenju preseže boj za golo preživetje ali pa, da se ta vsaj ohrani v nadzorovanih mejah. Tako bo poslovna morala prispevala k utrjevanju produktivne organizacije družbe, razvoju duhovnih sposobnosti in ustvarjalnosti ljudi, ki vplivajo na poslovno kulturo in s tem na znižanje ali preobrazbo nasilja in bede.

Poudarki profesorja Jožeta Gričarja v prispevku Univerzalna odličnost in mojstrstvo vključevanja Slovenije v Podonavsko e-regijo so bili usmerjeni v naslednja vprašanja o čezmejni e-regiji: katere koristi si lahko ometamo, kako se v Sloveniji organizirati za razvoj e-regije, kako bo Podonavska e-regija vplivala na konkurenčnost Slovenije, kaj je lahko skupno vsem e-regijam držav Evropske unije, kakšna je vloga Slovenije pri povezovanju v e-regijo, kako lahko pobuda Slovenija živi laboratorij prispeva k nastajanju čezmejne e-regije, katerim e-rešitvam oziroma e-storitvam dati prednost v e-regiji, kaj lahko vsakdo izmed nas naredi za nastanek e-regije in kaj boste naredili vi?

Magistri Lidija Božič in Nina Hadžimulić sta v prispevku Etičnost dela v državni upravi ugotovili, da je kakovost življenja povezana s stopnjo etičnosti v družbi, ta pa s stopnjo uresničevanja človekovih pravic in odgovornosti. Med tistim, kar predpisi izrecno prepovedujejo, in tistim, kar izrecno dovoljujejo, je obširno sivo področje, kjer se lahko dogaja, kar sicer ni prepovedano, vendar tudi ni moralno. Na vseh ravneh javne uprave mora biti zato ravnanje strokovno, poklicno odgovorno, zakonito, enakopravno, vljudno, odprto, pošteno do javnosti, spoštljivo, ekonomično, učinkovito in pregledno. Z vidika političnega upravljanja je pomembna etika politikov, ki so temeljni dejavniki upravljanja države, visoka raven etičnih meril pa se pričakuje tudi od javnih uslužbencev, ki pri tem sodelujejo. Sedanja kriza je priložnost za ponovni premislek o odnosu do dela, sodelavcev in delovnega okolja, zlasti z ravni upravnega menedžmenta, da bi državna uprava približala storitve dejanskim potrebam uporabnikov.

Prispevek Etika in družbeno odgovorno delovanje je Marko Kiauta opredelil z vprašanjem, katere spremembe vodijo v smer razvoja, ki prinaša več dobrega kot slabega. S problemom dobrega in

slabega se ukvarja etika, ki raziskuje temeljne kriterije moralnega vrednotenja. Za večjo moralnost in s tem večjo družbeno odgovornost je potrebno novo razsvetljenje, nek nov pogled, ki razsvetli področja, ki se jih družba zaradi monopolov nekih prepričanj ne zaveda in jih ne upošteva. Pogoji za proces razsvetljenstva so spoznanje, pripravljenost prevzemati (so)odgovornost, nesodelovanje v amoralnih dejanjih in dojemanje svoje povezanosti z okoljem. Živimo v obdobju, ki z mnogimi sporočili škodljivo spodbuja posameznike, da naj se čim bolj ukvarjajo le s seboj in svojo koristjo. Taka sporočila ne vodijo v razsvetljevanje.

Bojana Zupanič iz Danfossa je v prispevku Etika v globalnem podjetju predstavila mednarodno podjetje, ki vseh deset načel Global Compact Združenih narodov načrtno vgrajuje v lastne procese in poslovne postopke. Kot jih je našela, gre za mednarodno priznavanje človekovih pravic, varovanje pravic zaposlenih, boj proti raznovrstnemu izsiljevanju, proti delu otrok, diskriminaciji na delovnem mestu in boj proti korupciji, vključno z izsiljevanjem in podkupovanjem. Družba je sprejela etični priročnik, v katerem so določili razmerja do zaposlenih, kupcev, dobaviteljev in družbe. Zaposleni naj ne bodo nikoli vpleteni v kakršenkoli obstoječ ali možen konflikt interesov z Danfossom. Razmerja do kupcev in dobaviteljev morajo preprečevati pojave, kot so korupcija, podkupnina, darila in reprezentanca, ter zagotavljati varnost izdelkov. Odnos Danfossa do družbe mora biti pregleden, družba pravilno informirana, zagotavljati pa ji mora tudi skrb za lokalno skupnost, človekove pravice in proizvodnjo. Cilj Danfossa je dejavna udeležba v globalnem trajnostnem razvoju, kjer družbeno odgovornost ter skrb za ljudi in okolje hodita z roko v roki z uspešnim poslovnim razvojem.

Kako očitni so neetični pojavi v sodobnem poslovnem svetu in družbi, so v delavnici nazorno pokazali dijaki novomeške ekonomske gimnazije. Kapital išče lastno korist, predvsem dobiček in s tem rast, pozna pa tudi etiko, seveda, če njegov lastnik ni pohlepen. S primeri, kot so cenovne vojne med ponudniki enakih storitev, povezovanja v karteje, posledic neravnovesja odkupne in prodajne cene mleka, nesorazmerja med naraščanjem

davkov in upadanjem socialnih dajatev pa vse do nepotrebne ponudbe na trgu, so dijaki pokazali veliko znanja, dobro razumevanje etičnega ravnanja in občutljivost do problemov sodobne družbe. Danes nedvoumno odklanjajo neetično ravnanje na vseh ravneh družbe in upamo lahko, da bodo tako delovali vse življenje.

Kako etičnost delovanja zagotavljajo v zdravilišču Radenci, je predstavila Marija Sraka Šadl. Zviševanja ravni etike in družbene odgovornosti so se v zdravilišču pred leti lotili s samoocenjevanjem. Kot menijo, je spoštovanje moralnih in etičnih načel osnova zdraviliških storitev, družba pa ima jasno opredeljeno politiko kakovosti, varovanja okolja, varnosti in zdravja pri delu ter varnosti živil. Držijo se petih osnovnih načel medsebojnega vedenja, medsebojne pomoči, poklicne vestnosti, spoštovanja dogovorov, vzajemne strpnosti in spoštovanja osebnosti. V odnosu do dela posebej poudarjajo odnos do delovnih sredstev, skrb za okolje, skrbno uporabo materialov, odkrivanje in odpravljanje napak, osebno urejenost in pravila obnašanja na delovnem mestu. Družbeno odgovornost opredeljujejo na poslovni, družbeni in okoljski ravni, izboljšujejo delovne razmere, zmanjšujejo tveganja in negativne vplive na okolje. Okoljske kriterije spremljajo za področje energije, porabe vode in odpadne vode, uporabe nevarnih sredstev, ravnanja z odpadki, hrupa, porabe materialov in nastajanja različnih izpustov. Prednost dajejo ekološko varčnim naložbam.

Iz prispevka inženirja strojništva Marjana Porente je bilo razvidno, da je tudi Elektro Gorenjska na poti v poslovno odličnost z zagotavljanjem

prijaznih in inovativnih storitev svojim kupcem ter z odgovornim odnosom do okolja in zaposlenih v družbi. Njihove vrednote so poslovanje v okviru zakonskih določil in etičnih norm, skrb za zaposlene in prizadevanje za izboljšanje njihovega zadovoljstva, delovanje skladno s politiko kakovosti, skrb za varovanje okolja ter spodbujanje učinkovite rabe električne energije pri odjemalcih. Za oceno dosežene kakovosti spremljajo upravljanje s finančnimi viri, veliko vrst tveganj, kazalnike uspešnosti in spoštovanje s certifikati priznanih standardov vodenja.

Tudi tokratni forum je potekal v odličnem, kulturnem in ustvarjalnem vzdušju. Že slavnostni govornik, predsednik državnega sveta Blaž Kavčič, je opozoril, da danes gledamo na odličnost kot koncept napredovanja človeštva k uravnoteženemu uveljavljanju ekonomije, znanosti, kulture, umetnosti in ekologije. Poleg njega so zbrane na forumu nagovorili še veleposlanik Italije Alessandro Pietromarchi, veleposlanica Brazilije Debora Vainer Barenboim, novomeški župan Alojzij Muhič, direktor Urada za meroslovje Mirko Stopar, dekan novomeške Fakultete za organizacijske vede Boris Bukovec ter predsednica Društva ekonomistov Dolenjske in Bele krajine Zvezdana Bajc.

Veliko nagrado odličnosti in mojstrstva Otočec je letos dobil Miro Cerar, kot organizacija, ki je lani na novo zaposlila največ delavcev, pa je bil nagrajen Revoz. V okviru foruma je na Otočcu potekala še 14. konferenca zmagovalcev EFQM z naslovom Excellence & Ethics for People and by People.

Peter in volk, 2007

Dlud 16+

Razstava Društva likovnih umetnikov Dolenjske, 17. – 30. april, Galerija Simulaker, Novo mesto.

Društvo likovnih umetnikov Dolenjske (DLUD), ki so ga ustanovili leta 2007, v tem trenutku čaka na včlanitev v nacionalno Zvezo društev slovenskih likovnih umetnikov (ZDSLJU). Nacionalna zveza si po pretresih izpred nekaj let še ni opomogla in z aktualnim vodstvom še vedno išče smisel in pomen lastnega obstoja. Veliko bolj od nje so dejavna posamezna regionalna društva likovnih umetnikov, ki so uspela uspešno določiti in uresničiti svoje poslanstvo. Dolenjski umetniki so bili v tem pogledu do nedavna precej nedejavni. Eden izmed vzrokov je verjetno bližina Ljubljane, ki je s svojim umetnostnim omrežjem zadovoljevala potrebe naših umetnikov, ter dejstvo, da Dolenjska nima izrazitega središča, ki bi uspel povezati več razdrobljenih likovnih sredin v bolj organizacijsko povezano strukturo. Zdi se, da je ustanovitev DLUD eden izmed korakov v tej smeri, da se namreč likovno prizorišče Dolenjske s Posavjem in Belo krajino organizacijsko in tudi vsebinsko vzpostavi kot enakovreden in prepoznaven del slovenske umetnosti ter s svojimi morebitnimi posebnostmi prispeva k njeni raznolikosti.

Vloga DLUD sloni na zagotavljanju odprtega prostora za izmenjavo stališč in izkušenj ter soočanje različnih avtorskih poetik med njegovimi članicami in člani. Društvo bi moralo postati tudi forum za razreševanje povsem praktičnih, organizacijskih in eksistencialnih problemov, s katerimi se vse pogosteje in v vse bolj radikalni obliki soočajo ustvarjalci na področju kulture. Gotovo bo zaradi tega sčasoma postalo tudi eden glasnejših zago-

vornikov svojih interesov nasproti organom lokalnih skupnosti in gospodarstva. Najpomembnejši vidik delovanja društva pa je zlasti predstavljanje dela svojih članic in članov. Razstava v Galeriji Simulaker je bila njihova druga skupna predstavitev. Že sam naslov govori o tem, da gre za odprt, tako imenovani salonski tip razstave. Na njej so se predstavili člani društva, Hamo Čavrk, Rajko Čuber, Martina Koritnik Fajt, Jože Kumer, Mojca Lampe Kajtna, Roman Makše, Jože Marinč, Jožica Medle, Nataša Mirtič, Jasmina Nedanovski, Janko Orač, Andreja Potočar, Jože Slak, Gorazd Šimenko in Uroš Weinberger s po enim izbranim novejšim delom. Razstava ni bila selekcionirana in je zaradi tega zagotavljala demokratično predstavitev posameznih avtorskih pozicij.

Razstava torej ni temeljila na kakšni posebej enoviti ali jasno izraženi konceptualni platformi, kar je za salonski tip prireditve tudi povsem razumljivo. Gre za avtorje različnih generacij in različnih likovnoestetskih prepričanj. Kljub pluralizmu avtorskih poetik pa lahko razberemo nekaj glavnih silnic, h katerim se nagibajo posamezne skupine avtorjev. Skupinske razstave odprtega tipa, ki temeljijo zgolj na geografski pripadnosti avtorjev, se namreč skorajda ne morejo izogniti ugibanjem oziroma kritičnim poizkusom umeščanja in povezovanja posameznih avtorjev v večje skupine. Na tak način so kritiki v bližnji preteklosti precej uspešno interpretirali pokrajinske specifične (*genius loci*) primorskih in prekmurskih slikarjev zdajšnje srednje generacije.

Morda lahko za dominantno linijo razstave *DLUD 16+* označimo dela skupine avtorjev, ki tudi sicer tvorijo »trdo jedro« društva. Gre za Jožeta Kumra, Jožeta Marinča, Jožico Medle in Janke Orača. Druži jih prevladujoče zanimanje za ab-

Društvo likovnih umetnikov Dolenjske z novomeškim županom Alojzijem Muhičem v Galeriji Simulaker.
(Foto: Rasto Božič)

strakcijo in tradicionalno modernistično poetiko. Težijo k ustvarjanju likovnih struktur, ki bi čim bolj posredovale intenzivna doživetja situacij v naravi, v slike pa pogosto vnašajo tudi simbolne pomene. Utemeljitev svojega likovnega jezika iščejo zunaj zgolj formalnih vprašanj samega medija. Zelo pogost motiv njihovih del je krajina in morda bi lahko prav v njihovih abstrahiranih, lirično kontemplativnih interpretacijah pejzaža iskali nastavke za dolenjski *genius loci* današnje srednje generacije slikarjev.

Iz podobnih izhodišč je izšel tudi Uroš Weinberger, predstavnik mlajše generacije dolenjskih slikarjev, ki pa je v zadnjem času korenito spremenil svoj likovni izraz in se iz abstrakcije usmeril v upodobitve figur, ki jih zajema iz medijskega podobja. Tako Weinberger kot tudi Nataša Mirtič v svojih najnovejših delih vpeljujeta odprto, protislovno, heteronomno in večplastno strukturo, ki se gradi v medsebojni napetosti vizualnih fragmentov. V sproščnem pervertiranju pravil slikarskega metjeja predvsem Weinberger sledi umetniški poti Jože-

ta Slaka, ki zdaj že desetletja eksperimentira s hibridnimi, paraznanstvenimi in ezoteričnimi umetnostnimi učinki.

Zanimivo predstavitev svojega dela je kot edini kipar na razstavi ustvaril Roman Makše. Z dokumentarno fotografijo kiparske instalacije, ki jo je v letu 2008 ustvaril prav v Galeriji Simulaker, ter z duhovito objektno intervencijo je učinkovito uprizoril svojo avtorsko pozicijo, ki temelji na relacijskem govoru med objekti, prostorom in opazovalcem.

Ko rože okamnijo

Jiři Bezljaj, Ustavljeni pogledi, kiparska razstava, lapidarij Galerije Božidarja Jakca, Kostanjevica na Krki, 9. april do 3. maj 2010.

Kostanjeviški Lapidarij se je z labirintom malih prostorov v preteklih letih že večkrat izkazal za precej hvaležno razstavišče, kjer pridejo do ustrezne veljave še zlasti (manjše) kiparske oziroma prostorske postavitve; v domačem zavetišču samostanske arhitekture, ki ne zakriva sledov lastne preteklosti, je letos do prvih dneh maja gostoval kipar Jiři Bezljaj – avtor, katerega kamnite kiparske instalacije so v danem okolju brez dvoma našle več kot ustrezno razstavno pribežališče, kar je deloma omogočilo vstopanje v enakovreden in čutno naglašen likovni dialog s prostorom.

Jiři Bezljaj se je rodil leta 1949 v Ljubljani, kjer še danes živi in ustvarja in kjer je leta 1974 tudi diplomiral na oddelku za kiparstvo na Akademiji za likovno umetnost. Kiparjeva dela, sprva izdelana v lesu in terakoti, v galerijah zasledimo v zgodnjih sedemdesetih letih, šele desetletje kasneje pa se je avtor zapisal ustvarjanju v kamnu, ki se mu posveča vse odtlej. Ob iskanju »okamnelega življenja,« kar je dolgoletna vsebinska stalnica njegovega kiparstva, je pred leti v svoje postavitve vključeval tudi povsem neobdelane kose kamnin; takšnih, zdaj sicer rahlo modificiranih poudarkov, se Bezljaj tudi v zadnjih postavitvah ne izogiba povsem. In če je na začetku svoje ustvarjalne poti kamnite skulpture sprva še v celoti poliral, je kasneje, ob izteku osemdesetih let, takšne postopke opustil. Namesto tega je vpeljal značilno, še dandanes prisotno kontrastiranje med zglajeno in grobo obdelano površino kiparskega volumna, kar na površini del tvori posebno plastično napetost, obenem pa služi tudi poudarjanju materiala in njegovih la-

stnosti – torej iskanju nekakšne esence kamnine. Takšen način dela je avtorju omogočil učinke, ki ne skrivajo določene ambivalentnosti: poudarjena razmerja med naravnim ter izdelanim oziroma med čisto in dovršeno kiparsko formo ter grobo surovostjo materiala, v katerega se marsikdaj vpijujejo sledi orodja, vzpostavljajo teren čutnim, mestoma že kar dramatičnim izkustvom doživljanja – a ne le vizualnih, temveč tudi taktilnih. Še en domala nepogrešljivi element pri postavitvah Bezljajevih kipov oziroma instalacij so v zadnjih letih kamniti okruški, ki jih avtor polaga na tla v neposredno bližino del; običajno mu služijo kot nevtralno vezivo, ki posamične skulpture povezuje v širše, zaokrožene celote in ki jih hkrati toliko vpenjajo kot izdvajajo iz prostora. Nasutja drobnega materiala predstavljajo nekakšne amorfne kamnite otoke, iz katerih raste nenavaden svet Bezljajeve brsteče flore in ki obenem, kar ni nezanimljivo, vodijo in usmerjajo gledalčev pogled.

Na vsebinski ravni je za Bezljaja že vrsto let značilna poudarjeno erotizirana motivika; avtor je bil vseskozi zapisan figuraliki, čeravno je motiviko živalske oziroma človeške figure v zadnjih letih zamenjal za rastlinsko, ki mu, zdi se, omogoča največjo mero fantazijskega poleta. Tudi v Kostanjevici na Krki razstavljen serija del pripada obširnejšemu ciklu z naslovom Poletje, ki nastaja že vse od leta 2003: v kamnitih oblikah tega cikla zlahka prepoznamo stilizirane, povsem svobodno interpretirane fragmente rastlin oziroma kipečih, mesnatih organskih oblik. Praviloma pokončne, iz sebe prekipevajoče forme spominjajo na cvetove in brste, na pestiče, prašnike, intrigantne rastlinske tvorbe, katerih zaobljena in vabljiva mesenost v zavest kaj hitro priključuje asociacije telesnega. Ali kot je v spremnem besedilu k razstavi zapisala Pe-

tja Grafenauer: »Cvetovi so tu zato, da skrbijo za nadaljevanje življenja in v tem so podobni tistim človeškim organom, ki služijo istemu namenu.«

V Bezlajevih kipih gre tako prepoznati predvsem neko fascinacijo nad življenjem, rastjo, spočetjem in rojevanjem novega; gre za manifestacijo domala panteističnega odkrivanja erosa in neutrudnega praznovanja neuničljive življenjske sile, ki je vse naokrog nas – predvsem pa v nas samih. V teh delih lahko prepoznamo nek skrajno vitalistični moment, optimistično navdahnjenost in navdušenje nad procesi življenja, ki jih je kipar uspel za vekomaj ujeti v trdno kamnino. Bezlajevi kipi so okamneli pokloni erosu, ki nagovarjajo gledalca, da se jih dotakne in s tem instinktivno občuti tudi moč življenja, ki jih je navdahnila.

Razstava Jiříja Bezlaja v lapidariju Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki. (Foto: Rasto Božič)

DUŠAN MUC

Dirin, dirin, duka

Razstava ilustracij otroških folklornih pesmi iz Bele krajine Dirin, dirin, duka, Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov, Sekcija ilustratorjev, 31. marec – 2. maj, Galerija Kambič, Metlika.¹

Ko se poletnemu popotniku na vrhu semiškega klanca tam spodaj naenkrat široko odpre pokrajina, kjer živijo beli Kranjci, zaslutim jug – o njem

pričajo dišeči vetrovi, najavljajo ga tla in rastje na njih ter védenje, da je do morja le še malo zračnih kilometrov, potem naredi svoje še govornica, ki se Ljubljančanu sliši spevna, in nagovor, ki si zasluži dobro repliko ali prisposodbo v odgovor.

Z bližine te uplenijo tanke krivulje brez, krotka mehka reka, prastare praproti, pa bele popisave na pisanicah ali pač živopisana volnena tkanja in vezenja, obrazi ljudi, pa kólo kot simbol večnega kroženja in skupnosti... In res je Bela krajina izrazit predel Slovenije, naj je že dobila ime po obširnih gajih belih brez ali po belini platnene noše.

Za starejšo kulturno snovno dediščino Bele krajine velja, da ni bogatinska in da je nastajala pod panonskimi in dinarskimi vplivi. Oblikovanje in

¹ V Galeriji ZDSLU v Ljubljani so v lanskem novembru predstavili razstavo likovnih del triindvajsetih akademskih slikarjev z naslovom Dirin, dirin, duka. Zatem je v februarju razstava gostovala v Galeriji Šivčeva hiša v Radovljici, med 31. marcem in 2. majem pa so ilustracije, ki so nastale po motivih belokranjskih otroških ljudskih pesmi, razstavili še v metliški Galeriji Kambič.

krašenje rokodelskih in obrtnih izdelkov, kot so oblačila, orodja, lončenina, svetila, pohištvo, stavbe – posebna so jajca za velikonočno šego pisanic –, je bilo zvečine enostavno. Nagovarjajo nas s svojo prvinskostjo in učinkovitostjo izrabe že materiali sami. In vendar je iznajdljivemu izvajalcu uspevalo trdo železo ukrotiti v podobo meandrov Lahinje na lučérnah; čvrsto platno nagubati v šopek na njenem pokrivalu; iz lesa, slame, ila in malo kamna grajene domačije, dvore tako umestiti v naravno okolje, da nam tudi danes pomenijo zgled skladnosti in domačnosti.

Kadar je bilo izdelku posvečeno več pozornosti, je likovna govorica izrabljala največ prvini linije – od točke do s črto orisanih pravilnih geometrijskih ploskev, in barve. Največkrat lahko vidimo ravno črto, kot sled odločnosti, natančnosti – morda je to cesta, strelica; pa zaokroženo črto, kot sled prožnosti – je kot popotovanje, gibanje; valovito črto, kot sled polnosti, trajanja – morda je reka, plodovi, ženska; spiralno črto – morda je polž, poganjek praproti; nazobčano črto – morda so ostre skale, čekani zveri; in pikice – so morda zrnje, kamenčki, kapljice, sled nežnega dotika? Črtam in oblikam se pridružujejo poenostavljene podobe steljice in detelje, pa sonca, zvezde, ptice, srca, križa, nisem pa zasledil človeške figure. Sestavine se ponavljajo, se med sabo izmenjujejo ter nizajo v pasove tako, da nastane nova umetelna celota ornamenta, ki vedno vzbuja občutek zaključenosti in slovesnosti.

Zdi se, da je najljubša barva bela, pa naj bo zaradi njene svetlosti, simbolne čistosti ali le zaradi lastnosti surovin: kadar se je pojavljala v velikih ploskvah oblačil in tkanin za osebno rabo, so smele biti poleg le osnovne barve, rdeča in modra, redkeje rumena. Za posebno priliko pa so barvila iz rastlinskih listov, skorje ali korenin

zaživela prav v vseh barvah, celo črni, kot na pisanicah – a te so spet vse napisane v belini jajčne lupine! Je pa precej kolorita že v plemeniti barvni zamolklosti lesa, glin. Več dodatne barvitosti je s seboj prineslo in tudi ohranilo uskoško prebivalstvo. Nianse vzdušja pa dodaja stara prisotnost romskega prebivalstva.

Slovenski ilustratorji so navdih za upodabljanje našli v Beli krajini. Njihova literarna predloga so bile pesmi otroške folklorne dediščine – včasih smo rekli otroške ljudske – to so tiste, ki so se jih izmišljali in se z njimi igrali otroci med sabo, ali so jih govorili starejši otrokom, ali govorili iz šege. V izboru sem kot vodja projekta navezal najstarejše zapise Stanka Vraza, Jurija Kobeta, Antona in Ivana Navratila – nekateri so tudi iz prve polovice 19. stoletja – preko zapisov Janka Barleta, Boža Račiča, Albina Čebularja, Mirka Bartolja iz preteklega stoletja s sodobnimi. V zadnjih treh desetletjih so različno folklorno gradivo zbirali tudi dijaki črnomaljske gimnazije v raziskovalnih nalogah in učenci z mentorji, zlasti folklornih skupin, po belokranjskih osnovnih šolah; omenim naj Javni sklad za kulturne dejavnosti Črnomelj s Ksenijo Khalil in otroško folklorno skupino Osnovne šole

Mirana Jarca Črnomelj z Bernardo Starašinič. A gradivo vendarle pokriva celotno pokrajino. Posebej želim spomniti na tri nagajive zapise Otona Župančiča. Besedila so raznovrstna: igrice, izštevanke, nagajivke, oponašalke, pastirske, posmehljivke, šaljivke, uspavanke. Jezik Belokranjcev, za katerega velja, da je čist in jednat, je bil v objavljenih pesmih približan knjižnemu, da bi uravnavali razlike med

narečji in krajevnimi govori ter načini zapisovanja v različnih obdobjih. Svetovanje glede besedil in spremno besedo o besedilnem deležu v knjigi je prispevala profesorica Bogomira Kure.

Razstava stanovskega združenja ilustratorjev je nastajala na natečajni način, ki je privabil pahljačo avtorjev knjižnega slikarstva. Ogledamo si lahko klasično podan prizor tepežkanja, delo mojstrice Ančke Gošnik Godec, pa dela bolj eksperimentalnih in bolj individualnih pristopov srednje generacije, med katerimi je tudi eno kiparsko – s karikaturo, satiro, artizmi, krasilnostjo, a tudi liriko, in dobimo vpogled, kaj prinašajo mlajši in novi ilustratorji. Skupaj razstavlja triindvajset avtorjev: Marjeta Cvetko, Vesna Čadež, Andreja Čeligoj, Zvonko Čoh, Milan Erič, Jelka Godec Schmidt, Ančka Gošnik Godec, Aleksander Jankovič Potočnik, Robert Lozar, Dušan Muc, Radko Oke-tič, Erika Omerzel Vujić, Živa Pahor, Mirna Pavlovec, Andreja Peklar, Arjan Pregl, Marija Prelog, Matjaž Schmidt, Daša Simčič, Zagorka Simič, Tanja Špenko, Alenka Vidrgar in Eka Vogelnik. Vsako leposlovno besedilo kot predloga ali izhodišče za upodabljanje terja tako likovno obdelavo slikovnega prostora, da postaneta beseda in podoba vsaj na neki ravni enakovredni; lahko druga z drugo zazvenita v sozvočju, včasih pa celo kongenialno, duhovno enakovredno; verjamem, da so se vsi udeleženi avtorji naloge lotili z zanosom in

po najboljših močeh. O likovnem deležu v knjigi je spremno besedo prispeval akademski slikar Robert Lazar.

Ob razstavi izdani katalog v obliki slikanice kljub kompilacijski naravi daje prednost notranjemu loku pred anekdotičnostjo, partikularnostjo in učinkom. Začenja s spominom na prastarega glinenega konjička na kolesih iz Podzemlja in z vzklikom k druženju na loki, nadaljuje z navidez brezsmiselnimi besednimi igrarijami izštevanja, ki pa vzdržujejo žgečkajočo napetost, da na koncu sodelujoči lažje sprejmejo pravilo izmenjave vlog, nato najprej prijazno šaljivo in nagajivo pripoveduje prigode na vasi, nakar si privoščijo prostodušno izražanje otrokovega sebstva z jezikanjem, zbadanjem in posmehovanjem drugemu, za predah pa pove, kaj zvonijo zvonovi na Tanči gori in kaj cvrčijo strički črički v vinogradu; ne pozabi nas spomniti na naklonjenost, ki jo starejši izkazuje otroku v skupnih igrah in pred spanjem ter na koncu poseže naprej, s povabilom na ples deklic s fantiči na kólu.

Ob podobah in verzih Dirin, dirin, duka bomo lahko doživljali tako starino iz davnih časov kot čustva vsakega otroka, ne le belokranjske dece.

FRANC KRIŽNAR

Evropski festival baročne sakralne glasbe Slovenije

Koncert Konservatorija za glasbo Jurija Slatkonje v Novem mestu in evropeizacija novomeške, dolenjske glasbene (re)produkcije

V mednarodne tokove se vključuje tudi prvi slovenski glasbeni Konservatorij Jurija Slatkonje, ki

deluje v okviru Zavoda Friderika Ireneja Barage iz Novega mesta. Gre za večstopenjsko glasbeno ustanovo znotraj škofijskega zavoda, ime pa je dobil po novomeškem proštu in dunajskem škofu Juriju Slatkonji (1456–1522), tudi glasbeniku, humanistu in ustanovitelju zbora Dunajskih deč-

kov. Novomeški gojenci obiskujejo različne glasbene programe, posvečajo pa se tudi zborovski petju in zborovodstvu. Zbor in orkester novomeškega konservatorija letno izvedeta tri do štiri programe, s katerimi se skupaj s solisti in dirigentom, umetniškim vodjem ter ravnateljem šole Alešem Makovcem predstavljata po Sloveniji in v tujini. V okviru evropske trilaterale med Italijo, Romunijo in Slovenijo ter s podporo evropske komisije so tako 24. aprila v novomeški stolni cerkvi sv. Nikolaja priredili koncert Glasbene dediščine Slovenije, ki jo pod svojo zaščitno znamko že dolgo obuja, hrani in zastopa profesor Milko Bizjak. Ta je pred desetletji začel v okviru lastne založbe Edition Bizjak z odkrivanjem, raziskovanjem, rekonstrukcijo, notografijo, tiski, koncerti in posnetki ohranjati glasbeno dediščino Slovenije in jo izdajati na ploščah, tokrat pa se je kot aranžer in prireditelj podpisal pod vseh pet vokalno-instrumentalnih partitur in partov.

Tudi zato Novomeščanom ni bilo težko v tem okviru zoženega slogovnega obdobja prikazati dva baročna skladatelja v njunih sakralnih delih. Oba, Antonio Tarsia in Jakob Frančišek Zupan, sta delovala na Slovenskem. Zbor, orkester in solisti konservatorija so pod vodstvom Aleša Makovca predstavili sakralni program manj znanih del Antonia Tarsie (1643–1722) in Jakoba Frančiška Zupana (1734–1810). Mešanemu pevskeemu zboru in komornemu orkestru konservatorija so se pridružili pevski solisti, sopranistka Pija Brodnik, mezzosopranistka Barbara Sorč, tenorist Martin Sušnik, baritonist Dejan Heraković, 14-članskemu orkestru (godala, dve trobenti in timpani) pa se je za izvedbo generalnega basa pridružila organistka Mojca Jenič.

Ker se je Tarsia rodil v istem letu, kot je slovit italijanski renesančni in zgodnjebaročni skladatelj Claudio Monteverdi umrl, sta njegova podoba in opus na slovenski strani italijanskega škornja še kako pomembna. V Sloveniji je ohranjenih le 26 Tarsiinih del. O tem priča sicer povsem sekundarni muzikološki podatek, da je neki mizar Marko po Tarsiini smrti dobil naročilo, naj popravi koprsko stolno omaro za note, kjer naj bi bila ohranjena njegova zapuščina. Iz tega sporočila se da sklepati, da je opus Tarsie bistveno obsežnejši. Danes

ohranjene skladbe pa je pred propadom rešil prav Milko Bizjak.

V večeru polno zaokrožene slovenske sakralne baročne glasbene dediščine različnih slogovnih delov smo tako smo v kar treh delih A. Tarsie slišali njegovo zgodnje delo Magnificat v c-duru za štiri pevske soliste, zbor in orkester. Kot je zapisal nepodpisani avtor koncertnega lista, gre za zastarelo delo tistega časa. Res bi bilo temu lahko tako, pa vendarle so znali mladi in skoraj še neodkriti glasovi solističnega pevskega kvarteta in zbora to precej zabrisati. Zato je bila Gloria v g-duru A. Tarsie naslon na Italijana Antona Vivaldija. Gre naravnost za razkošni baročni spektakel, kar je zaokrožil zlasti še nekaj čez 40-članski mešani pevski zbor, kajti v orkestru še vedno ni zastopanih ne klarinov, ne rogov in ne pavk. Deprofundis tenobararum za alt solo in orkester pa je dal dodatno priložnost morda ta večer še najbolj razpoloženi solistki, mezzosopranistki Sorčevi. Glasba Tarsie je odmevala v prezbitariju novomeške stolnice in se razlivala med poslušalce v cerkveni ladji kot nekoč v davnih časih. Tako je bil prehod kar treh slogovno, baročno obarvanih del najbolj logičen prehod k naslednjemu, poznobaročno in že zgodnjeklasicistično usmerjenemu Zupanu, avtorju prve slovenske opere Belin, ki menda po najnovejših podatkih Milka Bizjaka ni več izgubljena.

Zupan je predstavnik poznega baroka in zgodnjega klasicizma v Sloveniji. Njegove skladbe so zato skladateljsko jasne in enostavne in ne vsebujejo zahtevnih kontrapunktov. V orkestralnih zasedbah skoraj redno uporablja prve in druge violine ter basso continuo. Pa vendarle je njegova glasba daleč pred glasbo Tarsie; logično, saj je Zupan kljub temu, da je bil starejši od Tarsie, tega preživel za skoraj sto let. Njegov Te Deum, spet za štiri pevske soliste, zbor in orkester, izhaja iz arhiva ljubljanske stolnice, z dodatkom dveh klarinov (trobent) in para pavk pa je seveda zvok celotne skladbe daleč bolj poln kot pa A. Tarsie. Solistično izraziti pevski kvartet, polnost celotne zasedbe, več kot zgledne zborovske partije sicer mladega pevskega zbora, orkestralna natančnost skoraj solistično zasedenih instrumentalistov v sicer komornem orkestru ter ne nazadnje spretno glasbeno in umetniško vodenje dirigenta Makovca pa so že

dali slutiti, da je za nami odlično pripravljen koncert. Nič čudnega, da je bil celoten projekt tako evropsko podprt, slovenska glasba pa spet enkrat večplastno evropeizirana, in to ne samo kot zgolj sakralna.

Novomeški izvedbi je 25. aprila sledila tržaška ponovitev. V zaključni »brevis« Maši v c-du ru (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei) za pevski duet, zbor in orkester pa ste se od vseh navedenih še zadnjič izkazala sopranistka Brodnikova in baritonist Heraković, slednji morda v malce slabši luči kot dotlej. Dirigent Makovac je znal voditi vse navedene in številne izvajalce dovolj suvereno, s poudarki na vokalu, kjer je lepo prihajala v ospredje ves čas izključno v latinščini odpeta dikcija. Ravnotesje vseh izvajalcev je bila tokratna naslednja odlika. Teh pa bi lahko našteali še nekaj.

Omenjeni projekt je umeščen v koledar koncertov v letu 2010, saj poleg Novomeščanov v tristranskem evropskem glasbenem projektu sodelujejo še ansambel Flauto Dolce Ensemble in Ensemble Nova Academia s koncerti v Trstu in romunskem Cluju. Tako je v času med aprilom in oktobrom napovedanih še nekaj tovrstnih koncertov, ki pod okriljem Evropskega festivala baročne sakralne glasbe ponujajo še sakralno baročno glasbo Romunije v luči 20. stoletja in barok v Benetkah – od Monteverdijeve Svete Girlande iz cerkve sv. Marka do Vivaldijevega opusa Pieta. Vse skupaj je očitno umeščeno v dokaj enovit evropski kulturni in še posebej glasbeni prostor. Gre za evropeizacijo tematsko dobro premišljenih sporedov, kar velja tudi za raven glasbene šolske pedagogije in njeno umetnostno nadgradnjo.

TADEJ FINK

V Beli krajini razvijajo mladinsko ustvarjalnost

Mednarodna kiparska kolonija mladih Črnomelj, Glas mladih, Župančičeva frulica in Filmski tabor Kolpa.

Zavod za izobraževanje in kulturo Črnomelj namenja veliko pozornosti razvoju mladinske ustvarjalnosti. Letno pripravlja štiri vseslovenske in mednarodne projekte, ki razvijajo likovno, glasbeno, govorniško, literarno in filmsko ustvarjalnost. Z njimi želi nadarjeni mladini omogočiti, da v sproščenem srečevanju s slovenskimi in sovrstniki in bližnjih držav ter pod strokovnim vodstvom izkušenih mentorjev nadgrajuje nadarjenost in pridobiva kakovostne izkušnje.

Mednarodna kiparska kolonija mladih Črnomelj je projekt s triletno tradicijo, ki ga razvijajo v sodelovanju s črnomaljsko Osnovno šolo Loka. Osnovna zasnova kolonije je ustvarjalno srečevanje in spoznavanje mladih likovnikov širšega geografskega območja z namenom pridobivanja kakovostnih kiparskih izkušenj. Med februarskimi zimskimi počitnicami se na tej osnovni šoli zbere petdeset nadarjenih mladih likovnikov iz Slovenije in petih bližnjih držav, ki tri dni ustvarjajo v šestih različnih kiparskih delavnicah – keramika, mavčni in relief v lesu, siporeks, instalacija in mobili. Udeležence kolonije izbere tričlanska strokovna komisija, ki se glede na fotografije izdelkov,

ustvarjenih v matičnih šolah kandidatov, odloči za najbolj nadarjene, mladi kiparji pa ustvarjajo na temo, ki se navezuje na trenutno temo tako imenovanega evropskega leta. Na zaključni slovesnosti strokovna komisija razglasi imena najboljših po posameznih delavnicah in skupnega zmagovalca kolonije, ki za nagrado v aprilu sodeluje na mednarodni koloniji mladih Ernestinovo v Slavoniji na Hrvaškem, ki velja za eno največjih v tem delu Evrope in s katero črnomaljska kiparska kolonija mladih strokovno sodeluje. Zmagovalka Mednarodne kiparske kolonije mladih Črnomelj 2010 je postala Iva Panjan iz Osnovne šole Dragatuš, ki je svojo mentorico in strokovno komisijo najbolj prepričala z umetniškim delom *Iskanje boljšega sveta – le pod pogojem sodelovanja*.

Razstavo izdelkov te kiparske kolonije vsako leto iz osnovne šole preselijo v črnomaljski Kulturni dom, nato gostuje po izbranih slovenskih in tujih osnovnih šolah ter na republiškem Zavodu za šolstvo v Ljubljani. V začetku prihodnjega leta in tik pred začetkom nove kolonije je izdelke kolonije možno kupiti na črnomaljski dobrodelni prireditvi Jasna, katere izkupiček gre v dobrodelne namene.

Druga taka prireditev je *Glas mladib*, s katero v Črnomlju že 32 let spodbujajo glasbeno ustvarjalnost mladine, še neveljavljenim domačim in tudi tujim mladim glasbenikom pa omogočajo predstavitev širšemu občinstvu. Hkrati mladim voditeljem programa omogočajo povezovanje prireditve, ki poteka v dveh majskih večerih. Prvi je namenjen osnovnošolskim glasbenikom od desetega do petnajstega leta, drugi pa glasbenikom med 15. in 30. letom. V obeh se glasbenice in glasbeniki ter pevke in pevci, ki so uspešno opravili avdicijo, predstavljajo v kategorijah neobjavljene skladbe in znane domače ali tuje skladbe. Nastope ocenjujeta desetčlanska strokovna komisija in občinstvo, pri čemer glasovi strokovne komisije prinesejo tri petine glasov, razliko pa glasovi občinstva.

V niz prireditev črnomaljske mladinske ustvarjalnosti sodi še *Župančičeva frulica* – srečanje mladih pesnikov in deklamatorjev, ki ga letos prirejajo že dvajseto leto zapored. Vključuje mlade literarne ustvarjalce in deklamatorje iz več kot sedemdesetih slovenskih in zamejskih šol, zaključno sreča-

nje osnovnošolskih in srednješolskih pesnikov ter osnovnošolskih deklamatorjev pa vsakoletno, na dan smrti pesnika Otona Župančiča, 11. junija ob 11. uri priredijo na Vinici.

Razpis za sodelovanje na tem srečanju organizator razpošlje vsem slovenskim in zamejskim šolam. Mladi pesniki lahko napišejo od tri do sedem pesmi, ki se navezujejo na trenutno temo evropskega leta, lahko pa še do dve pesmi izven obvezujoče teme. Pregleda jih tričlanska strokovna komisija, ki izbere pet najboljših osnovnošolskih in pet srednješolskih pesnikov ter jih povabi na zaključno prireditev, kjer se vsak z lastno najboljšo pesmijo predstavi. Komisija nato iz obeh skupin izbere najboljša pesnika, ki prejmeta glavno nagrado – Župančičevo frulico in priznanje za najboljšega pesnika leta.

Za deklamatorski nastop mladi deklamatorji izbirajo med tremi pesmimi v razpisu določenega slovenskega pesnika. Tričlanska strokovna komisija si nato na treh slovenskih osnovnih šolah ogleda njihove nastope in izbere pet najboljših, ki se še enkrat predstavijo na zaključni prireditvi na Vinici. Tam izberejo najboljšega mladega deklamatorja Župančičeve frulice, ki za nagrado dobi simbol govorništa oziroma pastirski rog. Prireditelji tradicionalno sodelujejo s prestižno hrvaško literarno prireditvijo Goranovo prolječe, na katerem vsako leto predstavijo najboljšega pesnika Župančičeve frulice, na Župančičevi frulici pa predstavijo najboljšega mladega pesnika Goranovega prolječa.

Filmski tabor Kolpa je najmlajši projekt črnomaljskega Zavoda za izobraževanje in kulturo, s katerim spodbujajo filmsko ustvarjalnost. Letos bo potekal tretjič, osnovna zamisel tabora pa je ustvarjalno srečevanje mladine s slovenskimi filmskimi ustvarjalci in pridobivanje teoretičnih ter praktičnih filmskih izkušenj. Trideset izbranih slovenskih udeležencev, starih od 12 do 15 let, glede na tematiko razdelijo med tri delavnice animiranega, dokumentarnega in igranega filma. Mentorji in mladi filmarji v treh dneh prehodijo celotno pot nastajanja filma, od zamisli, pisanja scenarija, snemanja in montaže do končnega izdelka. Ob zaključku tabora vse nastale filme predstavijo javnosti.

Življenje pa teče dalje

Župnija Črmošnjice 500 let, 1509 – 2009, zbornik, Semič 2009.

Petstoletnica je velika ločnica v zgodovini kraja in njegove župnije. Župnija je nedvomno zaznamovala njegovo preteklost in sedanost, povežala narodnostno pestro prebivalstvo in skozi vso zgodovino trdno kljubovala različnim političnim, kulturnim, verskim in naravnim spremembam. Želja, da se bogata zgodovina Črmošnjic v občini Semič primerno znanstveno obdela in predstavi, je pripeljala do oblikovanja zbornika, podlaga zanj pa so versko življenje in sakralni spomeniki skozi pet stoletij ter temeljita prenova župnijske cerkve. Njegovi izdajatelji smo želeli ob 500-letnici prve pisne omembe fare Črmošnjice na enem mestu zbrati in popisati podatke o samem kraju iz geografskega in zgodovinskega vidika, prikazati bogastvo sakralnih spomenikov in obeležij v župniji, predstaviti krščansko duhovno oskrbo od leta 1945 do danes, zbrati imena vseh duhovnikov, ki so službovali v Črmošnjicah, in predstaviti zaslužne krajanje, ki so ob častitljivi obletnici pomagali pri obnovi tamkajšnje cerkve.

Župnija Črmošnjice je znana predvsem po tem, da je bila središče življenja Kočevarjev, nemških prebivalcev, ki so živeli na njenem ozemlju in jo kot tako zaznamovali za vedno. Ker je bilo veliko tolmačenj zgodovine Kočevarjev in z njimi povezanih Črmošnjic v strokovnem časopisju že objavljeno in ker raziskovalci kočevarske zgodovine pogosto tudi sami izdajo publikacije, se zbornik z 273 stranmi v usodo Kočevarjev in njihov način življenja posebej ne pogloblja. Ti so seveda pomemben del zgodovine župnije in kot taki obravnavani na enak način kot pozneje večnarodno prebivalstvo. Odločili smo se za zbornik, ki

bo prinesel strokovne razprave, a obenem na poljuden način približal zgodovino župnije širšemu prebivalstvu. Zbornik je sad strokovnega dela soustvarjalcev in župnika Luke Zidanška. Do zamisli za njegovo izdajo je prišlo konec leta 2008, ker pa imamo v Semiču izredno poznavalko zgodovine Bele krajine in ker sama pripada rodu Kočevarjev, smo se seveda obrnili na profesorico Rozi Moharjevo, ki je poleg zgodovinskega pregleda prevzela tudi geografski del predstavitve. Pri posvetovanju o vsebini je imela veliko vlogo umetnostna zgodovinarica in konservatorica novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Marinka Dražumerič, skupaj pa smo se tako dogovorili za zasnovo zbornika in njegov časovni okvir.

Pastoralni del zbornika sta prispevala magistra Helena Jaklitsch in domači bogoslovec Mitja Bulič. Pomemben je tudi popis vseh duhovnikov, službujočih v Črmošnjicah, ki ga je prevzel profesor Blaž Otrin iz Nadškofijskega arhiva v Ljubljani. Zadnji prispevek zbornika nosi simboličen naslov *Življenje teče dalje*, v katerem s pomočjo intervjuja predstavljamo štiri domačine, ki so s svojim delom in zagnanostjo prispevali k prepoznavnosti samega kraja in njegovega življenjskega utripa.

Zbornik je tako razdeljen na uvodni del, v katerem so nagovori župnika Zidanška, semiškega župana Ivana Bukovca in novomeškega škofa Andreja Glavana. Sledijo prispevki Rozi Mohar, *Sprehod v preteklost* in *Splošni geografski opis črmošnjiške doline*, Marinke Dražumerič, *Cerkve in kapele v župniji Črmošnjice*, Helene Jaklitsch, *Duhovni utrip*

župnije od 1945 do 1991, Mitje Buliča, *Župnija po letu 1991*, Blaža Otrina, *Župnija in njeni duhovniki* ter prispevek urednice Binice Simonič, *Župnija danes*. Vsi članki so opremljeni z viri podatkov, prevode v nemščino sta opravili Andreja Retelj in Nuša Rustja, v angleški jezik pa Barbara Maznik. Zbornik bogati 191 barvnih in 24 črnobelih fotografij ter 10 zemljevidov. Avtorji teh so Marko Pršina iz novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine, Zvone Butala, Marko Banovec, kraj je iz zraka posnel Franc Stariha, fotografije prenove cerkve pa so delo Andreja Šušteršiča in Hansa Jaklitscha. Za zunanjo podobe zbornika so poskrbeli pri Grafičnem studiu Špes, oblikovalka je Karmen Vrhovec. Zbornik, ki ga je moč kupiti v župniji Semič, je natisnila tiskarna Schwarz iz Ljubljane.

RASTO BOŽIČ

Poklon kulturni dediščini in prednikom

Mitja Potočnik in Andrej Blatnik, Grad Brdo skozi stoletja, Markus, Novo mesto 2008.

Konec februarja so v novomeški Knjižnici Mirana Jarca predstavili knjigo Novomeščana Mitje Potočnika *Grad Brdo skozi stoletja*, pred letoma izdano pri novomeškem podjetju in založbi Markus. Knjiga prinaša Potočnikovo diplomsko nalogo, razširjeno z etnografskim delom in fotografijami Andreja Blatnika, bralka in bralec pa v njej spoznata zgodovino in usodo omenjenega gradu, njegove prebivalce, lastnike in družino Kersnik oziroma avtorjeve prednike ter sorodnike.

Zgodovinar Mitja Potočnik se je leta 1978 rodil v Novem mestu, v njem kot otrok odraščal, nato pa večino mladosti preživel na Lukovici. Je sin Novomeščanov, Antona Potočnika – Nonija in Manje Lamut, po materini strani pa vnuk slikarja Vladimirja Lamuta. Po očetovi strani je vnuk Marjane Potočnik, vnukinje nekdanjega lastnika gradu in znanega pisatelja Janka Kersnika (1852– 1897) ter dolgoletne učiteljice na novomeški Osnovni šoli Katje Rupena¹, ki se je na gradu Brdo rodila in tam odraščala.

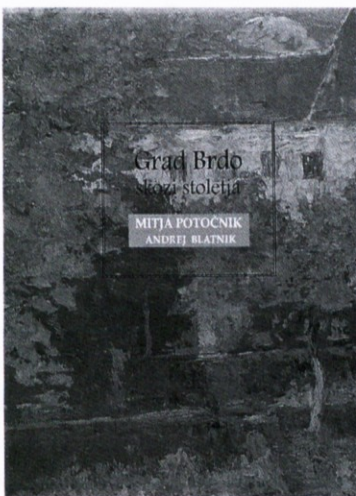
¹ Danes Osnovna šola center.

Mitja Potočnik se je z očetom pred dobrima desetletjema preselel na Lukovico pri Domžalah, v neposredno bližino gradu, ki ga ne gre zamenjevati za državnemu protokolu namenjeni grad Brdo pri Kranju. Med odraščanjem in življenjem med sorodniki je iz prve roke slišal številne zgodbe o njem, na temo gradu Brdo pa je leta 2004 kot zgodovinar diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Kraj Brdo v današnji občini Lukovica je v virih prvič omenjen leta 1340, skoraj stoletje kasneje, leta 1436, viri tam poleg kmetij omenjajo že dvor v lasti Celjskih grofov, v začetku 16. stoletja pa je na Brdu znamenita družina Lamberg oziroma njena črnelska veja zgradila renesančno graščino, ki se, kot ugotavlja avtor, skozi stoletja ni kaj dosti spremenila. Grad je usodno zaznamovala šele druga svetovna vojna, saj je takrat v njem delovala postojanka nemške SS, zaradi česar so ga partizani požgali, povojna revolucionarna oblast ga je zapolnila, njegovo obnovo pa za nameček prepovedala. Danes z ostanki gradu gospodarijo Potočnikovi sorodniki iz družine Kersnik. Nekdanje družinsko domovanje je v slabem stanju. Pred desetletjem so začeli njegovo obnovo, ko bo obnovljen, pa naj bi ga namenili muzeju, poročni dvorani, morda hotelu, v njem bo tudi prostor za spominsko sobo Janka Kersnika. Družina želi gradu vrniti življenje, Potočnikova knjiga pa po njegovem predgovoru predstavlja poizkus, da se napol pozabljeni zgradbi vrne dušo in da se jo obudi iz preteklosti.

Če odmislimo dokaj povprečne Blatnikove fotografije, je knjiga razdeljena v dva dela, v zgodovino gradu, ki se začne s kratkim zgodovinskim opisom obdobja ob koncu srednjega veka pa do gradnje gradu in 17. stoletja, s prvimi omembami dvorca v listinah in njegovo gradnjo ter nadaljuje s popisom lastnikov in njihovih družin, ter v temeljit oris obdobja, ko je v gradu živela in ga upravljala družina Kersnik. Drugemu delu knjige sta dodani poglavji o obdobju med drugo svetovno vojno in po njej ter opis ohranjene grajske knjižnice, ki jo je Potočnik

tudi popisal, vendar ne v knjigi, in uredil.

Čeprav je knjiga zasnovana kot zgodovinska študija, pa Potočnikovo delo presega zapisano oznako, saj poleg letnic in številnih navedb prinaša še opise vsakdanjega življenja. Lahko bi celo dejali, da je njegov pogled etnografski in da sledi življenju. Skozi ohranjene dokumente in zapise skuša poustvariti nekdanje življenje. Tako objavlja in tolmači ohranjene plemiške hišne inventarje, ro-

dovna drevesa družin, njihove grbe, sezname stroškov, katastrske podatke, opise sodobnikov in celo grajske jedilnike. Gre za temeljito opravljeno delo, ki posebno ljubezen in pozornost namenja družini Kersnik. Ker je imel avtor redko priložnost in privilegij zgodovino družine spoznati skozi skoraj neposredne podatke, kolikor so ti lahko takšni, je njegov opis temu ustrezno živopisen in barvit. Bralka ali bralec tako spoznata na nek način meščansko in hkrati podeželsko grajsko življenje 19. in prve tretjine 20. stoletja. Potočnik ne podajo zgolj puste zgodovine družine Kersnik, temveč piše o pisateljevih prednikih in potomcih, oriše podobo gradu med svetovnima vojnama, njegova gospodarska poslopja in pripadajočo posest, kraj in njegovo okolico. Poseben poudarek nameni življenju na gradu Brdo med obema vojnama, otrokom, ki so tam in v njem živeli, njegovemu osebju, prehrani, praznikom, preživljanju prostega časa, družinskim odnosom in lovu, kot pomembnemu delu tedanjega podeželskega življenja. Knjiga objavlja tudi niz izvirnih zgodovinskih fotografij, fotografije ohranjene notranje opreme, reprodukcije slik in portretov ter tlorise posameznih nadstropij gradu. Na koncu prinaša še povzetka v angleškem in nemškem jeziku, seznam virov ter rodovno drevo družine Kersnik od leta 1736 do današnjih dni.

Mogoče bi veljalo zapis o knjigi Mitje Potočnika in Andreja Blatnika, Grad Brdo skozi stoletja, dopolniti s podatkom, da je njen založnik, Novomeščan Marko Potočnik, avtorjev stric in ravno tako potomec družine Kersnik.

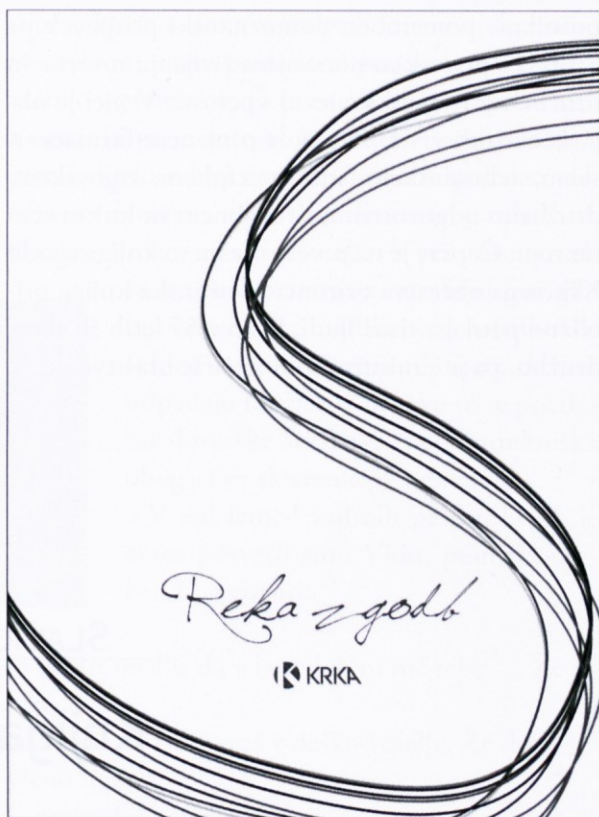
Krkina spominska knjiga

Različni avtorji, zbrala in uredila Alenka Kralj Pučko, Reka zgodb, izdala Krka, d. d., Novo mesto 2010.

Doslej sta v knjižni zbirki novomeške farmacevtske družbe Krka izšli obsežni knjigi oziroma fotomonografiji, leta 2006 *Zeleno, ki te ljubim zeleno* z enako naslovljenim esejem pesnika Toneta Pavčka ter dve leti za njo ... *in ga objema kot ljubica zvesta* z esejem *Novo mesto v objemu narave in kulture* umetnostnega zgodovinarja Milčka Komelja, sredi februarja pa so v Krki predstavili tretjo knjigo njene knjižne zbirke z naslovom *Reka zgodb*. V njej so strnili duh časa, zanosa, zanesenjaštva in trdnih človeških vezi, ki so Krki omogočili rasti v eno najuspešnejših farmacevtskih generičnih podjetij na svetu, je ob izidu knjige povedal predsednik uprave družbe in generalni direktor Krke Jože Colarič.

Knjiga, ki so jo izdali ob 100-letnici rojstva Krkinega ustanovitelja Borisa Andrijaniča, prinaša prispevke skoraj sedemdesetih Krkinih avtoric in avtorjev, ki so na Colaričevo pobudo zapisali vtise o podjetju, njegovem razvoju in rasti ter različne anekdote. *Reka zgodb* na skoraj 300 straneh velikega formata prinaša 69 zgodb in vrsto arhivskih črnobelih fotografij. Uredila jo je Alenka Kralj Pučko, oblikoval novomeški mojster fotografije Bojan Radovič oziroma njegovo podjetje Luminus, uvodno pesem zanjo pa napisal Tone Pavček.

Na prvih straneh razkošne knjige bralka ali bralca pozdravijo besede predsednika uprave Colariča, po Pavčkovih verzih pa Lidija Kuhar na hitro oriše tri Krkina obdobja. Prvo, Andrijaničevo obdobje zametkov in postavljanja temeljev, drugo, Kovačičevo obdobje rasti, in tretje, Colaričevo ob-

dobje razcveta, uvodni del knjige pa njena urednica zaključuje s kratkim spominskim zapisom ob 100-letnici Andrijaničevega rojstva.

Niz zelo različnih prispevkov, zapisanih manj ali bolj literarno, zato pa tembolj navdušeno in zanesenjaško, ponekod tudi idealizirajoče, pričenjajo zapisi Andrijaničevih potomcev, vnukinj in vnukov ter sina Andreja Miša Andrijaniča, ki je uspel ob spominih na očeta zajeti tudi duh časa in povojnega Novega mesta, nato pa se po spominih nekdanjega prvega moža Krke Miloša Kovačiča hierarhično navzdol zvrstijo tematsko in motivno raznovrstni sestavki. Na primer Jožefa Miklič je zapisala *Pripoved o predsedniku uprave in generalnem direktorju Krke Jožetu Colariču*, Rado Cimer-

man je nanizal *Prijetne in neprijetne spomine ob Krkini obletnici*, Rožca Šonc pa piše, da so *Bogastvo Krke ljudje*. Sledijo spomini Anice Žnidaršič *Bila sem desna roka generalnega direktorja*, Zdenko Hlavaty razlaga, kako je *Za Krko porabil nekaj več kot pol svojega življenja*, Ani Niča Jeraj Turk pa v zapisu razkriva, *V lekarni sem spoznala magistra Borisa Andrijaniča*.

Knjiga se v podobnem ritmu nadaljuje skozi vse preostale prispevke Krkinih ustvarjalcev in sopotnikov, pomemben domoznanski prispevek pa prinaša s podatki o notranjem življenju tovarne in družbe ter o njeni krajevni vpetosti. V njej je objavljena tudi vrsta podatkov o njenem farmacevtskem, tehnološkem, informacijskem, trgovskem, družbeno odgovornem, družabnem in kulturnem razvoju. Čeprav je na prvem mestu to knjiga zgodb Krkinega občestva oziroma spominska knjiga približno petnajst tisoč ljudi, ki so v 55 letih šli skozi družbo, pa je zanimiva tudi za širše bralstvo, ki že

ob njenem listanju in pogledu na vrsto fotografij zazna tok Krkine reke.

Po Colaričevih besedah gre za knjigo krkašev o krkaših, o njihovi inovativnosti in delavnosti oziroma za zelo obsežen zapis in svojevrstno kroniko Krkine 55-letne zgodovine. Čez nekaj let bodo Krkine ljudi vnovič pozvali k podobnemu sodelovanju, saj želijo bodočim generacijam prenesti vrednote, kot so delo, prilagodljivost, hitrost, zaupanje, pripadnost podjetju in podobno ali kot je v zadnjem verzu priložnostne pesmice *Krka* v njemu lastnem slogu ugotovil pesnik Tone Pavček: »Po Dolenjski od davnine teče reka rek, druga Krka v vse celine bolnim nosi up in lek, pa se domovina naša z dvema Krkama ponaša.«

V knjigi objavljene fotografije so iz Krkinega arhiva ali osebnih arhivov avtorjev, v nakladi 5000 izvodov so jo natisnili v Gorenjskem tisku v Kranju. Knjige ni v prosti prodaji.

SLAVICA ŠAVLI

Knjiga šumov

Ivo Stropnik, Knjiga šumov, Založba Goga, Novo mesto 2009.

Ivo Stropnik (1966) se je po študiju slavistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani posvetil delu s pisano besedo. Uveljavil se je kot organizator tradicionalnih Herbersteinskih srečanj v Velenju, ki podpirajo tako izvirno slovensko besedo kot prevajanje sodobnih pesnikov. S podeljevanjem Pretnarjeve nagrade ambasadorjem slovenske književnosti ter Lirikonovega zlata za prevode tujih verzov v

slovenščino spodbuja mednarodno literarno izmenjavo. V okviru akademije Poetična Slovenija prireja bralne večere Odpiram knjigo in vsakoletno podelitev prestižne Čaše nesmrtnosti, ki jo prejme vplivni slovenski pesnik za desetletni opus. Skupaj z Zoranom Pevcem je ustanovitelj književne revije Lirikon21 in njen glavni urednik. Med letoma 1983–2009 je izdal deset pesniških zbirk za odrasle ter pet knjižnih del za otroke.

Stropnikova pesniška zbirka *Knjiga šumov* je zaključni del peteroknjižja, naslovljenega *Slovarjenje*

melanholije in radoživosti, pesniškega projekta, ki ga je pesnik razvijal dvanajst let. Uvodno etapo melanholije je leta 1997 začrtala zbirka Rosa ni pozabila name, z izrazito radoživostjo pa so odseke popisovanja nadaljevali pesniški albumi, Daljave (1998), Triangel (2001) ter Nate mislim, votlina v glavi (2006). V zaključni, peti zbirki, Knjigi šumov, se bralec sooči s pisanjem, ki še z večjo močjo odseva človeka v odnosu s sočlovekom. Pesnik z dodajanjem osveženih premislekov, komentarjev in spraševanj poskuša bivanje osrediščiti, s pretresanjem kulturne tradicije pa premisliti aktualnosti ter ločiti bistvo od neumnosti sveta.

Ni naključje, da pesmi uvaja prav samorodni bezgov grm, ki so ga v starih časih imenovali tudi zdravilna skrinjica. Vraževerni so se z njim skušali približati skrivnostim dobrih duhov, verjeli so, da bezeg odganja slabe energije, ki bi jim lahko škodovala, celo čarovnice in tate. Ob mogočnem grmu, posajenem na robu dvorišča, je avtor odraščal. Tako v dneh hladu kot vročice je bil grm priča rojstev, porok in pogrebov. Ni bil zgolj dišeč okras, ampak vedno prisoten družinski zdravitelj in molčeč opazovalec – modrec. Zdaj, v Knjigi šumov, rastlina spregovori odločno, še vedno pa se tudi po knjigi razrašča predvsem dobrohotno. Za bezgom pesnik besede polaga še v usta Dide in Skale, nato ustvari navznoter obrnjeni dialog z osebkoma, imenovanima Log in Dia.

Stropnik ne skriva velike ljubezni do slovenščine in navdušenja nad besednim ustvarjanjem, pisanje doživlja kot brezčasno telo, ki riše in toči pomladne šume. Z zapisi se neumorno poigrava, pesmi opremlja s posvetili, z naslovi in s podnaslovi, plati jih z dramskimi opombami – didaskalijami in gesli, pomenskost jim širi z opombami in s pripisi. Bralec z vseh strani obstopijo odmevi, kot glasne natrganke ga nagovarjajo s klicaji, z vprašaji in mnogimi izpusti. Pozornost pritegujejo tudi z variacijami pisave, ki je zdaj ležeča, zdaj okrepljena ali v oklepajih in pomanjšana. Avtor je pesniško kozmologijo razdelil v sklope, katerih nosilci so šumniki, ki v nasprotju s sičniki znajo trajati. Pošumevajoče črke č, ž in š oblikujejo tri večja gnezda pesmi, zaključuje jih pa apologija Knjige šu-

mov, naslovljena Mesto s sanjami. Zaključni verzi dvanajstletnega projekta predstavljajo vznemirljiv unikum v umetniški formi, hkrati pa vrhunski dosežek v vsebinskem izrazu.

Pesnik iz mnogih perspektiv osmišlja izzive, ki človeka najgloblje stresajo, mestoma verzi dihajo s ključovalno preciznostjo, drugod se smisli poigravajo na vrvi, ki jo vozlja ironična distanca. V zbirki imajo pogojni veznik **če** in členka **že** ter **še** postavljeno vlogo. Velikomerno dozirani prepletajo preteklost, sedanjost ter prihodnost s pogojnimi postavkami, s tem pa danosti ponovno osvetljujejo in silijo v premislek. Čeprav avtor govori predvsem o **času**, ki ga je natrgal in zaklel v razsikano stoletje, je lirski subjekt optimistično razpoložen plešalec, ki dozoreva v pokrajinah otroštva, mladosti, erotike, družine in širše družbe. V prostoru temne in svetle besede se z odmerjenimi gibi dotika estetike in etike ter s kritično distanco analizira oprijemljivosti, da jim odpadajo tančice. Kot take so te poetično slovanske stvaritve trajna umetniška obogatitev slovenskega pesništva.

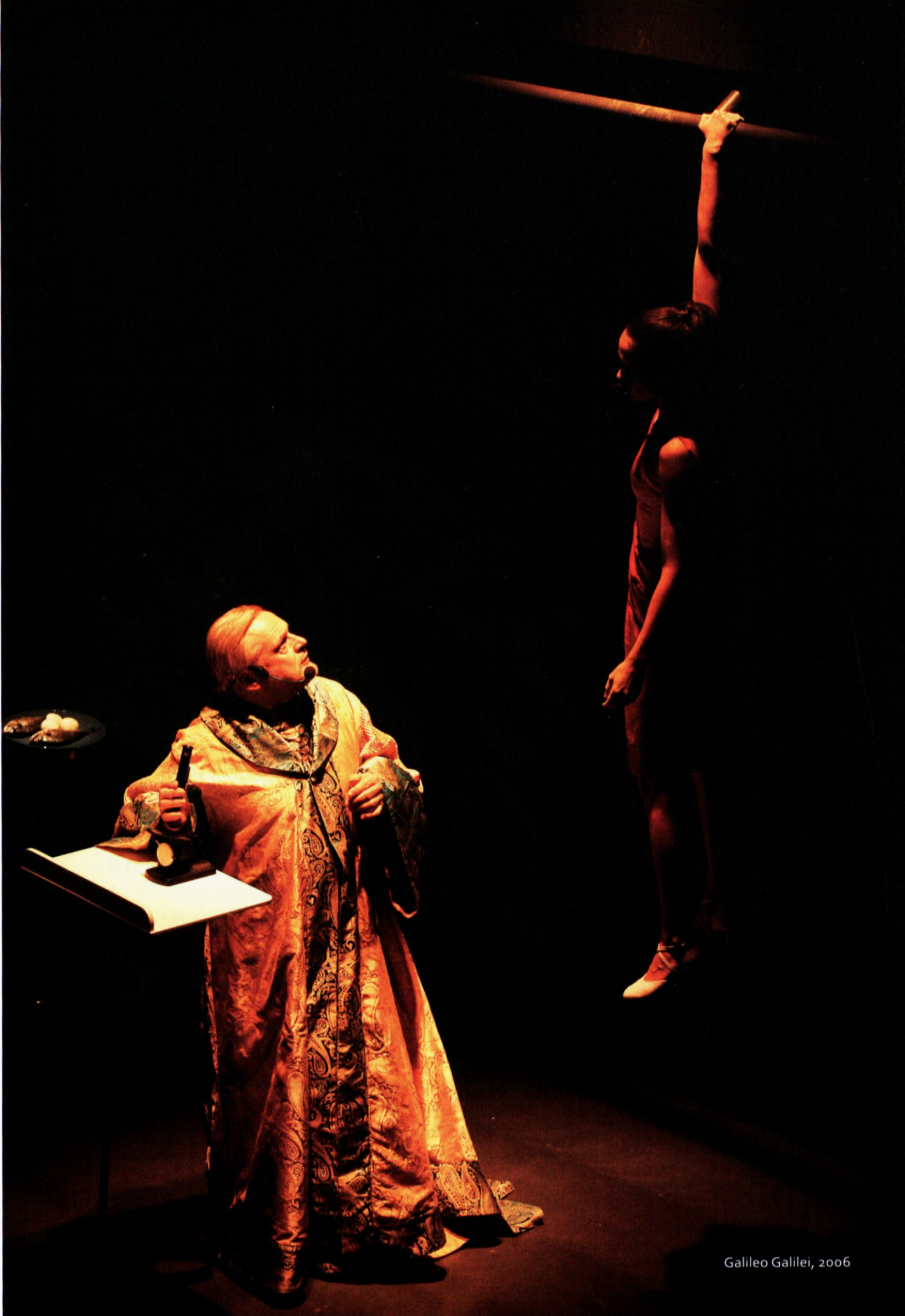
V eni izmed zadnjih pesmi, ki jih je avtor posvetil sinu Vidu, pesniški osebek Log govori:

že (4) In misliš, da v besedah ni nič tebe ... Že si cvet
na bezgu, že odmevaš v deško veselje. Že drobiš jajčno lupino,
že prevračaš veter ...
Še radoživo brcaš melanholijo. Že žvižgaš skozi prste,
že preklinjaš, že širiš dvorišče. Že si v toplem podnebjju, že v
moji krvni skupini ...
Že v piki povedi, že v vprašalnem stavku. Že pod soncem,
že na luni, že v mlečnem slovarju. Že v očetovih copatih,
že v mamini pižami. Že v ritmu družine ...
Že v krošnji, že s pikapolonico na dlani. Že v mojem
frfotanju in šumenju čez očetovski čas ...

(Že poje čuk)

Trga Višnja Gora in Žužemberk sta potrjeno zgodnejšega nastanka

Dopolnitve k razpravi Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (Rast 2001–2004)

V zgodovinopisju se tako kot v vseh znanostih dogaja, da majhna, na videz nepomembna odkritja zahtevajo nova tolmačenja in lahko včasih dotdanje hipoteze in teze celo postavijo na glavo. V prispevku bomo predstavili nova spoznanja, ki so v zgodnejši čas pomaknila rojstni letnici dveh pomembnih dolenjskih trgov, Višnje Gore in Žužemberka. Gre seveda za prvi omembi in nikakor ne za letnici ustanovitve obeh trških naselbin, katerih začetki so od najzgodnejše izpričanosti starejši vsaj nekaj desetletij. Tako Višnja Gora kot Žužemberk sta bila po dosedanjih podatkih med vsemi srednjeveškimi meščanskimi naselbinami, mesti in trgi na Dolenjskem izpričana skoraj povsem na koncu in bila po času prve omembe primerljiva le še z miniaturnimi trgovoma Svibno (izpričan pred letom 1439) in Turjak (prvič omenjen šele v 16. stoletju).¹

V razpravi, ki je med letoma 2001 in 2004 v nadaljevanjih izhajala v *Rasti*, sem kot leto prve omembe Višnje Gore kot trga navedel letnico 1443. Tedaj je imela naselbina že organizirano lastno upravo s trškim pečatom in je bila sodeč po virih iz tridesetih let 15. stoletja znatno naselje. Toda glede na izostanek omembe v referenčni listini iz leta 1386 je bilo začetek trga mogoče postavljati šele v čas po tem letu, torej ne prej kot v zadnja leta 14. stoletja.²

V času, ko bi se torej Višnja Gora šele porajala, je bil leta 1399 prvič omenjen trg Žužemberk, za ka-

terega si ni mogoče predstavljati, da bi nastal šele po prehodu žužemberškega gradu in gospodstva z Goriških grofov na Habsburžane (1374). Pogoji za oblikovanje nove trške naselbine ob Krki so se namreč z ustanovitvijo habsburškega Novega mesta (1365) bistveno poslabšali, saj se je prav z njegovim nastankom začel zaton vseh starejših meščanskih naselbin v radiju dvajset kilometrov od mesta, trgov Kronovo, Otok (Gutenwerd) in Trebnje ter mesta Kostanjevica.³

Z novimi, deloma prezrtimi in deloma na novo odkritimi viri se je podoba zgodnjega razvoja Višnje Gore in Žužemberka spremenila. To velja še posebej za Višnjo Goro, katere prva omemba seže zdaj v leto 1386, kar je več kot pol stoletja pred dosedanjo rojstno letnico 1443, Žužemberk pa je postal uradno starejši za dobri dve desetletji, saj je po zadnjih ugotovitvah prvokrat izpričan leta 1377.

Začnimo pri Višnji Gori, tistem od obeh trgov, ki je pozneje (1478) postal mesto.⁴ Naključje me je pred štirimi leti privedlo do dveh sicer že znanih listin iz leta 1386. Omemba Višnje Gore kot trga v obeh potrjuje domnevo Boža Otorepca, da »se je trško naselje razvilo iz naselja na prostoru današnjega Starega trga zelo verjetno že v drugi polovici 14. stoletja.«⁵ Tretja listina iz leta 1441, ki so nedavno tega sploh šele odkrili v zasebni lasti, pa postavlja za dve leti globlje v preteklost obstoj sku-

³ Prav tam, str. 512–513.

⁴ Tu predstavljena in druga nova dognanja prim. tudi v: Boris GOLEC, Nova spoznanja o začetkih Višnje Gore. V: Pavel Groznik (ur.), *V Višnjo Goro. Druga knjiga*. Višnja Gora, 2008, str. 106–115.

⁵ Božo OTOREPEC, Ob 500-letnici mesta Višnja Gora. *Zbornik občine Grosuplje X. Gospodarska, kulturna in zgodovinska kronika*. Grosuplje 1978, str. 280; Božo OTOREPEC, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*. Ljubljana 1988, str. 123.

¹ Boris GOLEC, Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (1), *Rast* XII, 2001, št. 1 (73), str. 128–129.

² Boris GOLEC, Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (4), *Rast* XII, 2001, št. 5 (77), str. 513–514.

pnosti tržanov in njenega (trškega) pečata.⁶ Oba sta bila namreč doslej prvič izpričana v listini iz leta 1443, ki je veljala za sploh prvo neposredno pričevanje o obstoju trga Višnja Gora. Trg kot tak se je sicer prvič izrecno omenjal leto dni pozneje, 1444 (*margkht zu Weichslberg*), ko mu je deželni knez Friderik Habsburški, poznejši cesar Friderik III., potrdil »stare pravice (!), kot jih imajo druga mesta in trgi na Kranjskem«.⁷

V »zgodbi« o nastanku višenjskega trga je torej nekaj manjkalo. Presenečalo je zlasti dejstvo, da se je trg v virih pojavil tako pozno, šele malo pred sredo 15. stoletja, obenem pa je tedaj stopil na zgodovinsko prizorišče kot znatno naselje z že organizirano lastno upravo in dobil takoj nato od vladarja potrjene »stare pravice«. Vse je torej kazalo, da je moral dotlej prehoditi razvojno pot, o kateri nismo imeli nikakršnih neposrednih, temveč le posredna pričevanja, a še ta skromna in pozna. Popis deželnoknežjih prihodkov v letih 1438–1439 je, denimo, pričal, da je bila Višnja Gora glede na višino obveznosti takrat že pomembna naselbina, četudi v omenjenem popisu ni nosila trškega naslova.⁸

Toda na drugi strani je neomenjanje Višnje Gore kot trga vodilo k sklepu, da se je trški status za naselje na tleh današnjega Starega trga uveljavil pozno, še zlasti ker smo omembo trga pogrešali v dveh pomembnih listinah o višenjskem gradu in gospodstvu iz let 1386 in 1431. Na teh dveh listinah je slonela moja zdaj ovržena teza, da trga kot takega leta 1386 očitno še ni bilo, da pa je v času

druge listine iz leta 1431 vsekakor že obstajal, a ga v njej ni zato, ker listina dobesedno povzema vsebino prejšnje listine iz leta 1386 in ne upošteva medtem nastalih sprememb.⁹

V resnici je trg Višnja Gora leta 1386 izrecno izpričan kar dvakrat, vendar žal zelo dolgo ni bila znana integralna vsebina listin, v katerih se omenja. S prvo listino, izdano 26. aprila 1386 v Bruggu v Aargauu, je avstrijski vojvoda Leopold III. Habsburški dovolil Katarini Celjski, vdovi po grofu Albertu III. Goriškem, in njenemu drugemu možu Ivanu (Hansu) Waldburškemu, da grofom Ortenburškim zastavita razne posesti na Dolenjskem. Te so Habsburžani leta 1374 podedovali po omenjenem goriškem grofu, Katarina pa jih je imela pravico uživati do svoje smrti. Med posestmi se skupaj z gradom Višnja Gora, njegovim deželskim sodiščem in mitnico omenjajo tudi trije trgi na tleh višnjegorskega gospodstva: Višnja Gora, Litija in Šentvid pri Stični (*die vest der march Vichselberg mit dem lantgericht und der muth und zwen margt Luthy und ze Sant Vyd, da darzů gehoerent*).¹⁰ Vsebinsko listine, shranjene v Glavnem državnem arhivu v Stuttgartu, smo slovenski zgodovinarji poznali samo iz regesta, objavljenega že leta 1866, objava glavnine listine pred nekaj leti pa je pokazala, da je omenjeni regest precej površen in posledično zavajajoč. Ne samo da manjka natančen datum, ampak je v njem trg Višnja Gora – kot nalašč – izpuščen (!), čeprav sta navedena druga dva trga, Šentvid in Litija.¹¹

Druga listina iz leta 1386, izdana v Bruggu dva meseca pozneje, 21. junija, navaja isto posest v skrajni obliki. Tako nista posebej imenovana trga Litija in Šentvid, ampak le višnjegorski grad s trgom

⁶ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, SB Schlossarchiv Egg (Brdo), 1441 X. 28. — Listina, izdana v Višnji Gori 28. oktobra 1441, ima za seboj prav nenavadno usodo in ni bila znana, ker so jo šele pred kratkim našli v zasebni lasti. Skupaj s 55 drugimi dokumenti iz časovnega razpona 1378–1799 sta jo odkrila zakonca Konrad in Solveig Kerck iz Hardegsna v Nemčiji. Znašla se je v pozabljeni zapuščini njenega očeta oziroma tasta Petra Widschwendterja (1913–1995), ki je dokumente spomladi 1943 rešil iz gorečega gradu Brdo pri Lukovici, kjer je služboval kot oskrbnik, ob koncu vojne pa jih je odnesel s seboj. Originalne listine Widschwendterjeve zapuščine so od leta 2007 shranjene v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju, od leta 2008 v njegovem oddelku Hišni, dvorni in državni arhiv.

⁷ OTOREPEC, Ob 500-letnici, str. 281–282; GOLEC, Dolenjska mesta, *Rast* XII (2001), št. 5 (77), str. 513–514.

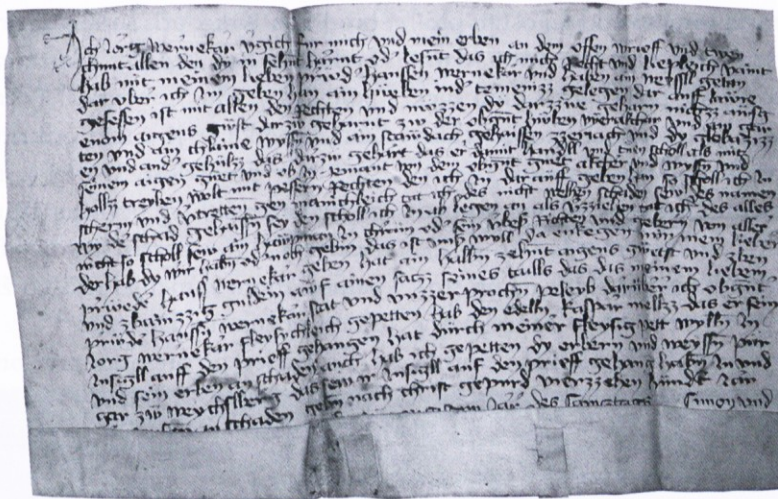
⁸ Popis dohodkov deželnoknežjih posesti v: Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 101, urbar gospodstva Kamnik–Stari grad in nekaterih drugih deželnoknežjih posesti 1436–1439, fol. 17. — Odsotnost izrecnega poimenovanja trga ne preseneča, saj so v istem popisu tudi drugi trgi in mesta navedeni zgolj z imenom brez statusne oznake. — Prim. OTOREPEC, Ob 500-letnici, str. 278–280.

⁹ GOLEC, Dolenjska mesta, *Rast* XII (2001), št. 5 (77), str. 513–514.

¹⁰ Listina 1386 april 26., Brugg im Aargau, v: Hauptstaatsarchiv Stuttgart (HStAS), B 23 (Vorm. Österreichische Landesstelle II B Landvogtei), U 144. Povzeto po delni objavi listine v: Karel HRUZA, *Die Herren von Wallsee. Geschichte eines schwäbisch-österreichischen Adelsgeschlechts (1171–1331)*. Linz 1995, str. 378, op. 278. Po tej objavi tudi: Peter ŠTIH, Dežela grofija v Marki in Metliki. V: *Vilfanov zbornik: pravo – zgodovina – narod = Recht – Geschichte – Nation*. Ljubljana 1999, str. 134, op. 97.

¹¹ Dr. BIDERMAN, Carniolica. *Mittheilungen des Historischen Vereines für Krain* 21 (1866), str. 26: »Dieses bestand aus Landstrost, Stettenburg, Weichselburg, der Stadt Rudolphswörth, den Märkten St. Veit und Lützi (?), und einzelnen Gütern zu Arch (?), Archenwitz und in der Möltling.«

Listina iz leta 1441 s prvo omembo skupnosti višenjskih
tržanov in njihovega pečata.¹²

(*die vest Weichselberg mitsampt dem markt daselbs*). Listino je izstavil vojvoda Leopold Avstrijski, govori pa o posestih, ki jih je Katarini in njenemu možu izročil v dosmrtni užitek na Zgornjem Švabskem. Izvirnik se je znašel med listinami grofov Celjskih in ga danes hrani Arhiv Republike Slovenije, kamor je šele leta 1985 prišel iz Avstrijskega državnega arhiva.¹³ Tudi zato vsebina listine dolgo ni bila znana, splet okoliščin pa je botroval temu, da je omemba višenjskega trga v njej ostala neopazena. Božo Otorepec je listino sicer poznal, a je v objavah o Višnji Gori (1978 in 1988) še ni mogel oziroma ni več utegnil upoštevati,¹⁴ medtem ko jo je avtor tega prispevka prezrl.

Na podlagi regesta prve listine iz leta 1386, ki omenja šentviški in litijski trg, ne pa tudi višnjegorskega, sem upravičeno sklepal, da je moral

biti trg Višnja Gora tedaj šele v zametkih in zato premalo pomemben za izrecno navedbo v listini. Razpoložljivi viri so nato o trgu vztrajno molčali vse do leta 1443, skratka vso dobo, v kateri je bilo gospostvo Višnja Gora najprej v rokah grofov Ortenburških (do 1418) in zatem grofov Celjskih (do 1431). Trga ne pozna niti listina iz leta 1431, s katero so Celjski del svojih posesti, med drugim tudi gospostvo Višnja Gora, izročili oziroma vrnili Habsburžanom. Ker se ob gradu omenjata litijski in šentviški trg, ne pa tudi višenjski, je vse kazalo, da je navajanje posesti dobesedno povzeto po listini iz leta 1386.¹⁵ Ni bilo namreč dvoma o tem, da višenjski trg kot tak tudi zdaj, leta 1431, še ne bi obstajal. Nekaj let mlajši popis deželnoknežjih prihodkov namreč izkazuje za leti 1438–1439 kar petkratno premoč prihodkov Višnje Gore nad drugima dvema znotraj skupnega gospostva, Litijo in Šentvidom, četudi navedeni kraji v popisu niso izrecno označeni kot trgi.¹⁶

¹² Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, SB Schlossarchiv Egg (Brdo), 1441 X. 28.

¹³ Listina 1386, junij 21., Brugg im Aargau, v: ARS, AS 1063, Zbirka listin, Listine grofov Celjskih. Objava: HRUZA, *Die Herren von Wallsee*, str. 548–549.

¹⁴ Prim. prepis listine v: Božo OTOREPEC, *Gradivo za slovensko zgodovino 1246–1500*, tipkopis na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZIMK, ZRC SAZU). – Otorepec listine ni upošteval ne v razpravi ob 500-letnici mesta (1978) ne v svoji objavi doktorske disertacije o srednjeveških pečatih in grbih slovenskih mest (1988). Ob nepoznavanju njene vsebine je menil, da so bili Višnja Gora, Šentvid in Litija mogoče trgi že leta 1439 »ali pa so bili povzdignjeni v trge med 1439 in 1460«, ker se kot taki omenjajo v urbarju iz leta 1460 (OTOREPEC, Ob 500-letnici, str. 280). Pozneje je zaradi omembe žitne tržne mere in dajatve dvorni činž zapisal, da je bila Višnja Gora vse-kakor trg pred letom 1439 (OTOREPEC, *Srednjeveški pečati*, str. 123).

¹⁵ GOLEC, Dolenjska mesta, *Rast XII* (2001), št. 5 (77), str. 513–514. – Listina s. d., pred 4. marcem 1431 v: Tiroler Landesarchiv, Innsbruck (TLA), Fridericiana 31/1. Fotokopija listine je v posesti avtorja in v zapeščini Boža Otorepca, ZIMK, ZRC SAZU. Objava regesta: Karl KOVAČ, *Beiträge zur Geschichte Krains, I. Teil. Carniola II* (1911), str. 163. – Tudi v dveh listinah iz let 1431 in 1433, ki urejata izročitev posesti Habsburžanom, ni višnjegorskega trga, kakor tudi ne litijskega in šentviškega; listini govorita samo o gradovih in trdnjavah Kostonjčevica, Višnja Gora, Štatenberk in Novo mesto (ARS, AS 1087, Zbirka dopolnilnih mikrofilmov, Listine iz HHStA, 13 D/3, 1431 julij 15., Innsbruck; 13 D/9, 1433 januar 6., s. 1).

¹⁶ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 101, urbar gospostva Kamnik–Stari grad in nekaterih drugih deželno-knežjih posesti 1436–1439, fol. 17. – Prim. OTOREPEC, Ob

Po spletu okoliščin sta torej vse doslej ostali prezrti prvi omembi višenjskega trga leta 1386, datirani, kot rečeno, več kakor pol stoletja pred njegovo prvo doslej znano izrecno omembo. Tako lahko za Višnjo Goro predvidevamo naslov trga še bolj zgodaj, kot je menil Otorepec, skoraj gotovo za čas prve polovice 14. stoletja, morda celo še 13. stoletja.¹⁷ Začetki predurbane naselbine na prostoru višenjskega Starega trga pa sežejo zanesljivo v starejšo dobo in so povezani s tamkajšnjo mitnico, izpričano prvič med letoma 1232 in 1246.¹⁸ V nekoliko drugačno luč se z novimi ugotovitvami postavlja tudi vprašanje časa preselitve trške naselbine na današnje mesto Višnje Gore, na polico pod grajskim hribom. Zelo primeren čas za selitev predstavljajo leta po prenosu gospostva na Habsburžane (1431), potem ko je Kranjska doživela prvi večji val turških vpadov. Iz leta 1450 imamo trden posreden vir, da je Višnja Gora že na novi lokaciji – starotrška Marijina cerkev je namreč omejena ob cesti in ne v trgu – potrditev obstoja te nove Višnje Gore pa najdemo v izrecni omembi Starega trga leta 1461.¹⁹

Manj novega prinašata dve do pred kratkim neznan listini iz zadnje četrtine 14. stoletja, v katerih se omenja trg Žužemberk, zato pa potrjujeta dosedanja sklepanja o zgodnejšem času izoblikovanja trške naselbine. Na prvo listino, ohranjeno le v prepisu, sem leta 2002 naletel v Arhivu dvorne komore na Dunaju, in sicer med spisi, ki se nanašajo na Metliko. S privolitvijo vojvode Alberta Avstrijskega na Dunaju 25. aprila 1393 je Katarina Frankopanska svoje gospostvo v Metliki (*vnser Herschaft in der Mettlikch*) za 19.200 goldinarjev odkupila iz zastave Hermana II. Celjskega. V njegovo gospostvo so spadali trga Metlika in Črnomelj,

brod čez Krko pri Šmihelu, grad in trg Žužemberk (*die Vest vnd der Marck etc. Sewsenberg*) ter polovica gradu Šumberk.²⁰ Letnica prve omembe Žužemberka se je s tem odkritjem pomaknila za šest let v preteklost. Dotlej je namreč veljalo, da je žužemberški trg prvikrat izpričan leta 1399, in sicer v listini, s katero je vojvoda Viljem s stiškim samostanom zamenjal tržiško župnijo na Gorenjskem za župnijo Dobrníč.²¹

Le dve leti po premiku prve omembe Žužemberka iz leta 1399 v leto 1393 je Miha Kosi v dunajskem Hišnem, dvornem in državnem arhivu našel starejšo listino, datirano 25. oktobra 1377 v gradu Zvolen na današnjem Slovaškem.²² Listina se vsebinsko navezuje na ono iz leta 1393 in tudi v njej se tako pojavljata grad in trg Žužemberk (*die vest vnd den Marcht Sewsenberg*). Iz vsebine listine, ki jo je izdal ogrski kralj Ludvik I., je razvidno, da je vojvoda Leopold III. Avstrijski krškemu knezu Štefanu Frankopanu in njegovi ženi Katarini dovolil, da za 12.200 goldinarjev prevzameta v zastavo isto posest, kot jo navaja 16 let mlajša listina iz leta 1393. Ogrski kralj je z dokumentom jamčil Habsburžanoma Leopoldu in Albrehtu za svojega vazala Štefana Frankopana. Navedeno posest je pred tem goriški grof Albert III. zastavil svoji ženi Katarini Celjski, ki je imela še nekaj časa po moževi smrti (umrl 1374) pomembno vlogo kot dedinja velikega dela gospostev na Dolenjskem. Žužemberk je torej kot trška naselbina potrjeno obstajal že v času grofov Goriških, preden so leta 1374 njihovo dolenjsko dediščino nasledili Habsburžani. Tako je bil trg zagotovo še ustanova Goriških in je moral nastati pred habsburško ustanovitvijo Novega mesta leta 1365, zanesljivo dovolj zgodaj, da se je lahko razvil in uveljavil, preden je v bližini zraslo konkurenčno deželnoknežje mesto.

500-letnici, str. 278–280; GOLEC, Dolenjska mesta, *Rast* XII (2001), št. 5 (77), str. 513–514.

¹⁷ Analogija se ponuja na primeru sosednjega Šentvida, ki je z omembama tržanov posredno izpričan kot trg v prvi tretjini 14. stoletja, domnevno leta 1326 in zanesljivo 1333 (GOLEC, Dolenjska mesta (3), *Rast* XII (2001), št. 3–4 (75–76), str. 391. Prim. Jože M. GREBENC, *Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135*. Stična 1973, str. 55, št. 156; str. 58, št. 175. Listina 1333 april 24., s. l., po: OTOREPEC, *Gradivo za slovensko zgodovino 1246–1500*, tipkopis na ZIMK, ZRC SAZU.

¹⁸ O mitnici: OTOREPEC, *Srednjeveški pečati*, str. 122.

¹⁹ O tem: GOLEC, *Nova spoznanja*, str. 109–112.

²⁰ Listina 1393 IV. 25., Dunaj, je ohranjena v prepisu iz 16. stoletja v: Finanz- und Hofkammerarchiv, Wien, Innerösterreichische Herrschaftsakten, M 25, Mörtling, fol. 109.

²¹ Listina 1399 oktober 25., je ohranjena v prepisu. Prim. GREBENC, *Gospodarska ustanovitev*, str. 82, št. 273.

²² Originalna listina v: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Allgemeine Urkundenreihe, 1377 X 27, Altsohl. Prim. tudi: Miha KOSI, »Onstran gore, tostran Ogrske« (Bela krajina v poznem srednjem veku). V: *Črnomaljski zbornik. Zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta*. Črnomelj 2008, str. 133–134.

Levi terorizem, 2008

IZDAJATELJICA Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Alojzij Muhič

SOIZDAJATELJICE Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Semič, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škocjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk ter Založba Goga

SVET REVIJE Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Andreja Brancelj Bednaršek (Metlika), Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Marjan Grahut (Šmarješke Toplice), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Dušan Krštinc (Straža), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Mitja Ličen (Knjigarna Goga), Stane Peček (Trebnje in Mokronog-Trebelno), Aleksander Rupena (Mirna Peč), Ida Zagorc (Šentjernej), Jože Zupan (Šentrupert)

UREDNIŠTVO Rasto Božič (odgovorni urednik), Ivan Gregorčič (Literatura), Dragica Breščak (Kultura), Joža Miklič (Družbena vprašanja), Milan Markelj (Odmevi in odzivi), Janko Orač (likovni urednik)

**NASLOV UREDNIŠTVA
IN TAJNIŠTVA** Mestna občina Novo mesto, Seidlova 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-253, faks: (07) 39-39-208, el. pošta: rast@novomesto.si

SPLETNA STRAN kultura.novomesto.si/si/revija-rast/

LEKTOR Peter Štefančič

NAROČNINA Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast. Letna naročnina revije znaša 18,80 evra, za pravne osebe 31,30 evra. Ta številka stane v prosti prodaji 4,20 evra. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.

PRISPEVKI Sprejemajo jih tajništvo revije in uredniki. Napisani naj bodo elektronsko, priporočena dolžina je 20.000 znakov s presledki, Odmevi in odzivi 8.000 znakov s presledki, priporočeni format MS Word. Odstopanja od opisanega so možna le po dogovoru z odgovornim urednikom. Vsi prispevki so lahko objavljeni tudi spletno. Nenaročenega gradiva ne vračamo.

NAKLADA 500 izvodov

PRELOM Studio Enota, Tomaž Grdin

TISK Tiskarna Novo mesto

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.

Izhaja dvomesečno

PODPORNIKI Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, občine soizdajateljice, Krka, d. d., Trimo Trebnje.

82
RAST
2010

KNJIZNICA M. JARCA
Študijski oddetek

201001944,3

COBISS c

MESTNA OBČINA NOVO MESTO

ISSN 97703536750

9 770353 675002 0 0129

CENA: 4,20 EUR